

**Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Лабораторія психології здоров'я**

**ПСИХОЛОГІЧНІ ПОРАДИ БАТЬКАМ,
ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ**

**Запоріжжя
2023**

Психологічні поради батькам, які виховують дитину із затримкою психічного розвитку: навч.-метод. посіб. / О.В. Ковальова та ін. 2-ге вид., перероб. та допов. Запоріжжя: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2023. 109 с.

Рецензенти

Кононенко О.І. – академік НАН Вищої освіти України, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Волошина В.Д. – доктор психологічних наук, професор кафедри теоретичної та консультативної психології Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Посібник містить інформаційний та методичний матеріали для батьків, педагогів, вихователів, які працюють з дітьми з затримкою психічного розвитку (ЗПР). Проблеми, що постають перед батьками дітей із затримкою психічного розвитку, зачіпають усі сфери життя. Автори намагаються допомогти розібратися із цими проблемами, надають слушні поради з огляду на особливості дитини і сучасні методики навчання та виховання дітей з ЗПР. Батькам дітей дошкільного віку та школярів вона допоможе «пережити» найбільш складний етап початку навчання в школі, розібратися в проблемах своїх дітей і навчитися підтримувати їх, допомагати їм.

Посібник містить рекомендації для батьків, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). В роботі представлені особливості дітей з ЗПР, психологічні рекомендації батькам щодо взаємодії з дітьми. Методичні рекомендації призначені для батьків, психологів і педагогів дошкільних освітніх установ, а також для студентів, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія.

Схвалено для використання в роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку (ЗПР) (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 21.12.2017 р. №21.1/12-Г-838)

Рекомендовано до друку Вченою радою навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького 21.12.2023 року протокол № 6.

© Ковальова О.В., Прокоф'єва О.О.,
Варіна Г.Б., Зінченко Ю.О.

© Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	4
1.1. Етіологія затримки психічного розвитку дитини	4
1.2. Основні напрямки психолого-педагогічної допомоги дітям із затримкою психічного розвитку.....	12
РОЗДІЛ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ, ЩО МАЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	31
2.1. Рекомендації батькам по взаємодії з дітьми із затримкою психічного розвитку.....	31
2.2. Активізація пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку.....	50
2.3. Методичні рекомендації для батьків дітей із затримкою психічного розвитку.....	56
2.4. Практичні поради батькам, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку.....	64
РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ДОРΟΣЛИХ З ДІТЬМИ	69
3.1. Взаємодія педагогічного колективу з родинами дошкільнят.....	71
РОЗДІЛ 4. ІГРОВІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	75
4.1. Ігрові вправи по формуванню просторових уявлень.....	75
4.2. Ігри для розвитку просторового орієнтування.....	80
4.3. Збірка ігор і завдань для розвитку дрібної моторики.....	84
СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	106
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	109

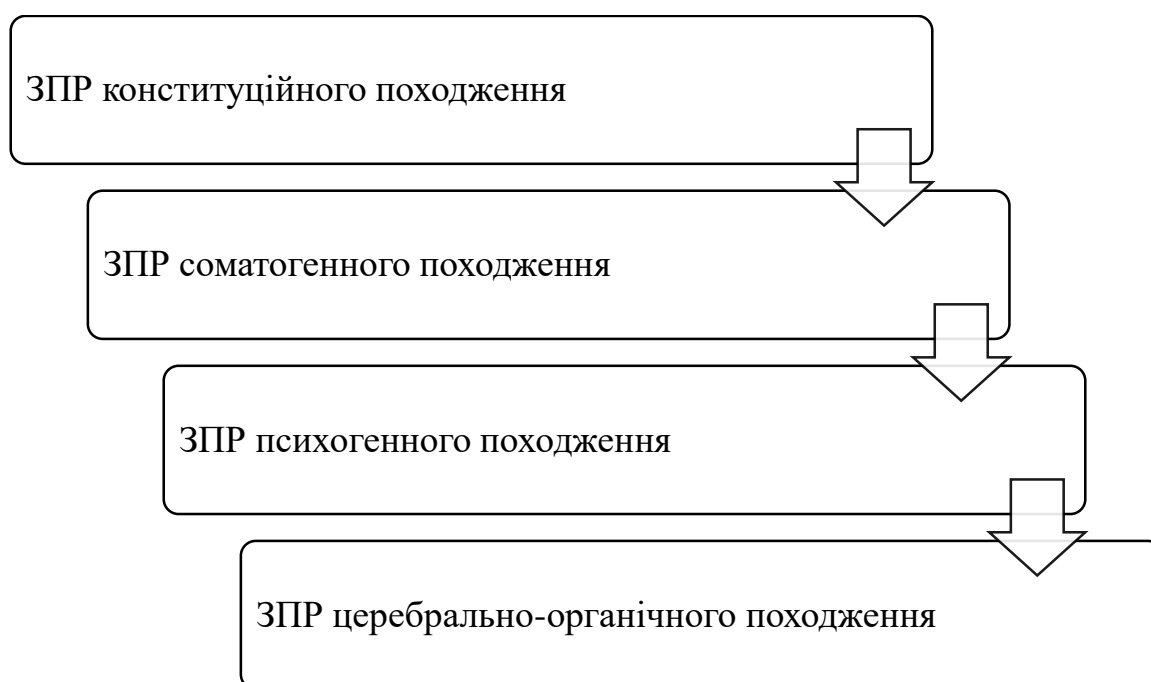
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ (ЗПР)

1.1. Етіологія затримки психічного розвитку дитини

У дитячому віці уповільнений темп психічного розвитку зустрічається значно частіше, ніж психічне недорозвинення. Зазвичай затримка психічного розвитку (ЗПР) діагностується у дітей до закінчення дошкільного віку або при вступі до школи. ЗПР проявляється у зниженні загального запасу знань; в обмеженості уявлень, в малій інтелектуальній цілеспрямованості.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – порушення нормального темпу психічного розвитку, за умов якого окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають у своєму розвитку від загальноприйнятих психологічних норм для даного віку. Цей характер відставання з часом долається, і тим успішніше, чим раніше виявляється причина. Дуже важливо створити необхідні умови корекції, які забезпечують нормальне навчання й виховання дітей цієї категорії. Характер затримки психічного розвитку зумовлює зміст і глибину порушень структури навчально-пізнавальної діяльності цієї категорії учнів.

Виділяють чотири основні варіанти ЗПР:

Конституційно зумовлена форма ЗПР – дитина мініатюрна та ззовні

тендітна, структура її емоційно-вольової сфери відповідає більш ранньому вікові, організм слабкий і це знижує продуктивність пам'яті, уваги, працездатності, гальмує розвиток пізнавальної діяльності. Сповільненість і нерівномірність розвитку різних систем дитячого організму зумовлює те, що дитина відстає від розвитку інших дітей як фізично, так і психічно. До цього типу відносять спадково зумовлений психічний і психофізичний інфантилізм. У дітей переважають риси емоційно-особистісної незрілості, «дитячість» поведінки. У школі вони проявляють себе як типові дошкільники: безпосередні, емоційні, не вміють керуватися правилами поведінки на уроці. У межах ЗПР конституційного походження також вирізняють спадково зумовлену парціальну (часткову) недостатність таких функцій, як: праксис (здатність виконувати цілеспрямовані рухи), гнозис (здатність упізнавати предмети), зорова і слухова пам'ять, мовлення, які лежать в основі формування складних міжаналізаторних навичок (малювання, читання, письмо, лічба тощо). У більшості випадків таку форму ЗПР називають конституційно зумовленою.

Соматично зумовлена форма ЗПР спричинена хронічними соматичними захворюваннями внутрішніх органів дитини – серця, нирок, печінки, легенів, ендокринної системи. Психічний розвиток гальмується насамперед стійкою астеною, яка знижує загальний фізичний і психічний тонус дитини, робить її млявою, нерішучою, безініціативною, капризною, боязкою, несприйнятливою до різноманітних уражень. До негативного впливу самої хвороби часто додається й негативний вплив умов виховання. Оскільки діти ростуть в умовах режиму, що їх оберігає, гіперопіки – у них ускладнене формування позитивних якостей особистості, коло їх спілкування обмежене, недостатність сенсорного досвіду впливає на поповнення уявлень про довкілля.

Психогенно зумовлена форма ЗПР пов'язана з несприятливими умовами виховання, які обмежують або спотворюють стимуляцію психічного розвитку дитини на ранніх етапах її розвитку. Численні спостереження за розвитком дітей свідчать про те, що ЗПР може виникнути в результаті дефіциту спілкування в ранньому дитинстві. Часто цей тип ЗПР виникає у дітей, які

виховуються батьками з психічними розладами. Постійні залякування, покарання пригнічують дитину, знижують її психічний тонус і тим самим призводять до ЗПР. Залежно від індивідуальних особливостей психіки дитини виникають різні типи емоційного реагування: в одних дітей спостерігаються агресивність, непослідовність, необдуманість та імпульсивність дій, в інших – нерішучість, плаксивість, різні страхи.

Церебрально-органічна форма ЗПР – це найпоширеніша і найтяжча форма ЗПР у дітей, пов’язана з ураженням головного мозку, що викликає найбільш виражені порушення емоційно-вольової та пізнавальної діяльності загалом. Виокремлюють два основних клініко-психологічних варіанти ЗПР церебрально-органічного генезу. У дитини затримується формування всіх провідних видів діяльності, у тому числі й навчальної.

Психологічні параметри ЗПР

Форми ЗПР	Клініко-психологічні прояви	Нейропсихологічні особливості
Психофізичний інфантилізм	Відносна сформованість психічних процесів, але уповільнений темп їх становлення. Недорозвинення мотивації навчальної діяльності. Особистісна незрілість.	Порушення динаміки розумової працездатності. Зниження обсягу пам’яті і уваги внаслідок недостатньої мотивації діяльності.
Соматогенна форма ЗПР	Сформованість психічних процесів. Астенія, дратівлива слабкість.	Зниження динаміки розумової працездатності. Нестійка увага. Зменшення обсягу пам’яті в зоровій та слуховій модальності.
Психогенна форма ЗПР	При синхронності психічних процесів. Виражене зниження мотивації навчальної діяльності. Зниження продуктивності навчальної діяльності у	Можлива «іррегулярність» в психічному розвитку. Нерівномірний розвиток психічних процесів.

	зв'язку з патологічним розвитком особистості (тривожна недовірливість, егоцентризм і ін.).	
ЗПР церебрально-органічного генезу	Недорозвинення психічних процесів і функцій, що призводить до порушення інтелектуальної продуктивності. Часткове (парціальне) недорозвинення окремих психічних функцій.	Порушення розумової працездатності. Недорозвинення стійкості, відволікання, обсягу уваги. Зниження обсягу уваги у всіх модальностях. Недорозвинення орієнтовної основи діяльності. Недорозвинення зорово-просторового гнозису і праксису. Виражена дефіцитарність в розвитку окремих властивостей: уваги, пам'яті, гнозису, праксису.

Загальні прояви затримки психічного розвитку дитини

<i>Порушення працездатності та поведінки</i>	Причиною цього явища є надлишкова виснаженість нервових процесів, їх інертність. У дітей із ЗПР дуже коротка тривалість продуктивної роботи – усього 15-20 хвилин, після чого настає втома. Її прояви неоднакові: одні діти стають млявими, сонними, інші, навпаки, – непосидючими, багато розмовляють, не реагують або негативно реагують на зауваження.
<i>Пізнавальна діяльність</i>	Зазвичай діти із ЗПР не є допитливими. Задовольняються першою відповіддю на своє запитання й не виявляють наполегливості в процесі вирішення завдання, яке їх зацікавило. Інколи дитина ставить багато запитань, але всі вони одноманітні та свідчать не стільки про інтерес дитини, скільки про його обмеженість.
<i>Сенсомоторний розвиток і чуттєве пізнання дійсності</i>	У зв'язку з порушеннями центральної нервової системи опрацювання отриманої інформації від органів чуття відбувається менш успішно. Дітям із затримкою психічного розвитку буває складно розрізнити літери, особливо якщо вони подібні за формою; складно написати листа, бо це вимагає досить високого рівня просторової орієнтації, щоб розпізнати та відтворити

	графічне зображення букв, їх розміщення на сторінках зошита. Несформованість просторових уявлень зумовлює й те, що на початку навчання у школі діти із ЗПР ще невпевнено можуть розрізняти праву й ліву сторони, поняття «під, над, вище, нижче, далі, ближче, внизу, зверху».
<i>Мислення</i>	Стереотипність мислення, його шаблонність. Дітям із ЗПР не вдається діяти за наочним зразком через порушення операцій аналізу, цілісності, цілеспрямованості, активності сприйняття – усе це призводить до того, що дитина не може проаналізувати зразок, виокремити головні частини, встановити взаємозв'язок між частинами та відтворити цю структуру в процесі власної діяльності.
<i>Пам'ять</i>	Діти мають труднощі із запам'ятовуванням букв і цифр, таблиці множення, віршів. Довільна та мимовільна пам'ять є слабкою.
<i>Знання й уявлення про навколишній світ</i>	Доволі часто діти із ЗПР не знають родинних зв'язків, послідовності днів тижня, місяців, пір року тощо. Спостерігається брак системності знань.
<i>Розвиток особистості</i>	Окрім загальних виявів особистості дітей із ЗПР, у них інколи простежуються риси, зумовлені хворобливими порушеннями функціонування нервової системи. На тлі надлишкової виснаженості, загальмованості нервових процесів у деяких дітей проявляються такі характеристики, як млявість, боязкість, плаксивість. Надлишкова збудливість, яка також пов'язана зі швидким виснаженням, є причиною бурхливих реакцій на зауваження, постійних конфліктів з товаришами, бійок. На порушення поведінки негативно впливає і мікросоціальне середовище, у якому ці діти виховуються, особливо їхній статус у колективі, досвід неуспішного навчання в школі.

Характерні особливості дітей із ЗПР:

- зниження працездатності;
- підвищена виснажуваність;
- нестійка увага;
- недостатність довільної пам'яті;
- відставання в розвитку мислення;
- дефекти звуковимови;

- своєрідна поведінка;
- незначний словниковий запас;
- низька навичка самоконтролю;
- незрілість емоційно-вольової сфери;
- обмежений запас загальних відомостей та уявлень;
- слабка техніка читання;
- труднощі в підрахунку і розв'язанні завдань з математики.

У роботі з дітьми, які мають ЗПР, важливо забезпечити їх готовність до навчання в школі: розвиток дрібної моторики, фонематичного слуху, формування правильної звуковимови, уточнення доматематичних понять, формування соціально прийнятої поведінки.

Сучасні знання про затримку психічного розвитку допомагають розглядати її як тимчасовий стан, що й відображено в його назві. Сенситивний (найсприятливіший, найчутливіший) вік для її корекції – дошкільний і молодший шкільний. Пізніше, у підлітковому віці, якщо не наступила компенсація під впливом корекційно-педагогічної роботи з дитиною, стабілізується стан певної інтелектуальної недостатності, який за ступенем вираженості буває проміжним між низькою нормою і легкою розумовою відсталістю. Разом з тим, навіть у випадках недостатньої компенсації затримка психічного розвитку суттєво відрізняється від розумової відсталості. Для затримки психічного розвитку характерні порушення (до того ж нерівномірні), які виявляються у зниженні психічної витривалості, працездатності й пізнавальної активності, в емоційно-вольових розладах, нестійкості уваги та в недоліках пам'яті, сенсомоторної координації, у той час як здатність мислити (інтегративна функція мозку) достатньо збережена. Зрозуміло, що порушення всіх таких функцій створює негативні передумови для розвитку мислення, проте своєчасне корекційне втручання дає відчутні позитивні наслідки; пізнавальна діяльність дитини вирівнюється й наближається до норми. У розумово відсталих дітей недостатня саме інтегративна функція мозку, що виявляється в недорозвиненості логічного мислення.

Ці суттєві відмінності в пізнавальній діяльності дітей із затримкою психічного розвитку й розумово відсталих зумовлюють у них і різні можливості соціальної адаптації. Якщо в перших за сприятливих педагогічних умов вони досить високі, то у других залишаються обмеженими. Це порушення розвитку дітей буває різним залежно від чинників, що його зумовлюють: біологічних і соціальних (психогенних, соціогенних).

Спочатку розглянемо біологічні причини виникнення затримки психічного розвитку. Вони теж бувають різними, а саме:

1. Трапляється генетично зумовлене уповільнене дозрівання різних систем організму, у т. ч. й нервової системи. Такі діти, не виявляючи хворобливих ознак, і фізично, і психічно відстають від вікової норми, що виявляється під час обстеження їх на шкільну зрілість. Особливо відстає емоційно-вольова сфера: дитина може виявляти досить знань і кмітливості в грі, але дуже важко сприймає суто навчальні завдання, погано засвоює правила поведінки, обов'язки школяра. Адаптація до школи в таких дітей досить складна, отже їм краще починати шкільне навчання пізніше, і при цьому вони потребують індивідуального підходу з боку сім'ї і педагога.

2. Набагато частіше сьогодні трапляється затримка психічного розвитку дітей, яка зумовлена різними соматичними захворюваннями, особливо такими, що починаються в ранньому віці, і, набуваючи хронічності, надовго позбавляють дитину життєрадісності й активності.

Центральна нервова система в таких випадках безпосередньо не вражається хворобою, але потерпає від загального виснаження дитячого організму. Хвороба знижує психічний тонус дитини, а тому складаються несприятливі умови і для розвитку її психічних функцій. Зрозуміло, що найпершою умовою подолання такої форми затримки психічного розвитку в дитини є лікування її хвороб. Проте цього буває замало: потрібна ще й систематична педагогічна робота (але без перевантажень), щоб заповнити прогалини загального психічного розвитку.

Найскладнішою є так звана церебрально-органічна форма затримки психічного розвитку. Як свідчить її назва (церебрально-мозковий), вона пов'язана з хворобливим ураженням мозку. Вияви її стійкіші та яскравіше виражені. Щоб їх усунути чи пом'якшити, потрібні систематичні й тривалі лікарські й педагогічні заходи. Під час неврологічного обстеження таких дітей досить часто виявляються певні відхилення у функціонуванні їхньої нервової системи, що свідчить про шкідливий вплив на мозок плоду чи новонародженої дитини різних чинників, наприклад: різні хвороби матері під час вагітності, токсичні речовини, якими забруднене навколишнє середовище, а також нікотин, алкоголь, деякі лікарські препарати. Звідси зрозуміло, чому так багато вихованців будинків немовлят і дитбудинків відстають у розвитку. Внаслідок хімічної залежності матері діти ще до народження зазнають руйнівного впливу алкоголю, наркотиків, а після народження потерпають від чималих інших бід: недбалість матері, проживання в атмосфері асоціальної сім'ї.

Зрозуміло, що умови проживання дитини в неблагонадійній сім'ї – алкоголізм батьків, їхня неуважність, а часом і жорстокість до дитини – теж можуть стати причиною затримки її психічного розвитку.

3. Затримку психічного розвитку зумовлюють різні запальні захворювання центральної нервової системи впродовж перших років життя, а також травми головного мозку. Ознаки затримки психофізичного розвитку, пов'язані з ушкодженням мозку, у багатьох дітей виявляються уже в ранньому дитинстві запізнитим початком ходіння, незграбністю в рухах, затримкою в розвитку мовлення, зниженою пізнавальною активністю. Залежно від того, які функціональні системи мозку зазнали ушкодження, можна спостерігати окремі особливо виражені порушення пізнавальної діяльності. У деяких дітей найбільш вираженими є недоліки розвитку мовлення, читання, в інших – лічби, просторової орієнтації, довільної регуляції поведінки.

Крім розглянутих біологічних факторів, затримку психічного розвитку можуть зумовити ще й так звані соціогенні або психогенні чинники. Сама назва говорить про те, що тут негативний вплив на розвиток дитини справляють

умови соціального оточення (умови проживання, організації розвитку, вигодовування (харчування), спілкування тощо); розкриваючи біологічні чинники, ми вже частково торкнулися й соціальних.

1.2. Основні напрямки психолого-педагогічної допомоги дітям із затримкою психічного розвитку

Основною метою психологічної корекції дітей і підлітків із затримкою психічного розвитку є оптимізація їх інтелектуальної діяльності за рахунок стимуляції психічних процесів і формування позитивної мотивації на пізнавальну діяльність.

Яку допомогу можуть надати батьки, якщо в сім'ї дитина з затримкою психічного розвитку?

Не слід на дитину дивитися як на маленького, безпомічного. Не рекомендується постійно опікуватися, наприклад, збирати йому в школу портфель, контролювати кожну дію дитини при виконанні домашніх завдань. Чи не підкоряйте все життя в родині дитині: за нього робити все, включаючи і те, що без особливих зусиль зміг би зробити він сам.

Затримка психічного розвитку – це медичний діагноз, тому визначити його може тільки фахівець. Якщо батьки зустрілися з подібними труднощами, то найкраще звернутися дитячого лікаря-психоневролога для уточнення причини подібних проблем.

Ще до вступу до школи батьки можуть помітити, що їхня дитина відрізняється від своїх однолітків: він пізніше почав сидіти, стояти, говорити перші слова. Навіть в процесі гри дитина імпульсивна, спочатку робить, а потім тільки починає думати. Його активність на заняттях в дитячому садку не завжди цілеспрямована – йому важко зосередитися на своїй діяльності, не розуміє, з чого почати, як продовжити, швидко відволікається. Ці особливості, а тим більше їх поєднання вже можуть виявитися тривожним сигналом неблагополуччя.

Ось дитина приходять в школу і зустрічається з серйозними проблемами, з

непосильними для нього вимогами. Йому часто не вдається «вписатися» в шкільне життя і новий дитячий колектив. І поведінкою він відрізняється від однолітків.

Діти із затримкою психічного розвитку часто непосидючі, неухважні, насилу розуміють умови запропонованих завдань. У них проявляється низька пізнавальна активність, вони менш допитливі, ніж однолітки. Така дитина як би «не чує» або «не бачить» багато чого в навколишньому світі, не прагне зрозуміти, осмислити те, що відбувається навколо нього. Це обумовлено специфічними особливостями його психічної діяльності – запам'ятовування, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери. В основі таких особливостей лежить найчастіше органічна недостатність тих мозкових систем, які відповідають за здатність до навчання дитини і формування складних форм поведінки.

При вивченні нейропсихологічних особливостей дітей з ЗПР відзначений уповільнений темп дозрівання лобних областей лівого і правого півкуль, до основних функцій яких належить формування програм поведінки, контроль і регулювання своєї діяльності, виділення істотних елементів інформації, їх порівняння і аналіз, розвиток абстрактно-логічного мислення, зосередження уваги. Причому, для дітей із затримкою психічного розвитку до початку навчання в школі характерна ослаблена активація лівої півкулі при надходженні інформації в праве, що спостерігається на більш ранніх етапах нормального розвитку дитини.

Це проявляється в уповільненому темпі сприйняття і переробки інформації, що надходить, при цьому дитина сприймає інформацію фрагментарно, неповно і тому не може осмислити і засвоїти її так само, як його одноліток з нормальним темпом розвитку. Зниження пам'яті проявляється в труднощах смислової переробки інформації, тому діти часто вдаються до механічного запам'ятовування.

У дітей із затримкою психічного розвитку знижена здатність планувати свою діяльність, вміння передбачати результат своєї діяльності і співвідносити з ним окремі дії. Недостатнє орієнтування у вирішенні пізнавальних завдань

призводить до того, що дитина при виконанні будь-якого завдання починає працювати «абияк», що призводить до численних помилок.

Щоб правильно оцінити поведінку дитини та розібратися щодо труднощів у навчанні, важливо знати характерні прояви затримки психічного розвитку. Розглянемо найважливіші з них:

Розлади працездатності. Знижена працездатність, насамперед розумова, властива більшою чи меншою мірою всім дітям із затримкою психічного розвитку. Вона є результатом нервової ослабленості і свідчить про те, що перед нами дитина, яка потребує охоронного режиму, системи лікувальних заходів, зміцнення здоров'я. Тільки на цьому тлі можлива успішна корекція її психічного розвитку, поліпшення успішності навчання. Безпосередньою причиною зниженої працездатності є надмірна виснаженість нервових процесів, їх інертність, неврівноваженість. Такий стан нервової системи властивий не тільки фізично кволим дітям, а й таким, що справляють враження фізично більш-менш розвинутих, проте їхня нервова система в результаті раніше перенесених шкідливих впливів ослаблена. Показником зниженої працездатності є швидка стомлюваність під впливом фізичних, а ще більше – психічних навантажень. У молодшому шкільному віці в дітей зі затримкою психічного розвитку втома настає після 15-20 хвилин продуктивної праці. Вияви її неоднакові: одні діти бліднуть, стають млявими, сонливими, інші – навпаки, робляться непосидючими, чіпляються до товаришів, не реагують чи зухвало відповідають на зауваження. У таких випадках покарання, крики та інші методи силового впливу не дають позитивних результатів, а тільки призводять до поглиблення конфлікту, бо дитина дедалі менше стає здатною володіти собою. Набагато кориснішим є переведення уваги дитини на якусь цікаву безпосередньо для неї справу чи хоча б звільнення її від надмірного впливу оточення, що діє збудливо. Через втомлюваність дитини буває неможлива форсована робота над корекцією вад її розвитку, оскільки стан втоми не тільки не сприяє засвоєнню нових знань, а й блокує відтворення вже,

здавалося б, добре засвоєних. Для таких дітей будуть корисними й менш втомливими цікаві ігри з розвивальним змістом.

У зв'язку з хворобливо зміненим функціонуванням нервової системи, падінням працездатності, діти із затримкою психічного розвитку відрізняються зниженою пізнавальною активністю. Діти з нормальним розвитком здатні звернутися до дорослого з безліччю запитань про найрізноманітніші речі, з якими вони зустрічаються в житті. Це свідчить про напружений темп нагромадження різноманітних знань, про прагнення осмислити навколишній світ. Діти із затримкою психічного розвитку недопитливі. Вони або мало звертаються до дорослих, або запитують про щось поверхове, що не стосується суттєвих відношень між речами. Дбаючи про розвиток таких дітей, дорослі мають узяти на себе ініціативу привертання їхньої уваги до різних явищ навколишнього, спільного пошуку відомого-невідомого, типового-нетипового чи смішного, тобто спільного («вголос») виконання процедури аналізу інформації, її зіставлення з досвідом дитини та постановки запитань з подальшим пошуком відповіді щодо незрозумілого. Така робота з дітьми потребує від дорослого передусім певного часу, а також зацікавленості знаннями про навколишній світ і любові до дітей.

Загальний розвиток дитини – це сукупність знань, умінь, навичок, уявлень про навколишній світ, що вона здобуває в повсякденному житті, спостереженні явищ навколишньої дійсності, у спілкуванні з дорослими й однолітками, а пізніше, у шкільному віці, і в процесі цілеспрямованого навчання. При цьому якість загального розвитку виявляється не тільки в сумі знань, а й у здатності оперувати ними, що залежить від сформованості пізнавальних процесів – сприймання, пам'яті, мислення, мовлення. Ці пізнавальні процеси і є інструментом пізнання, що удосконалюються під час нагромадження досвіду, різноманітних уявлень про дійсність. Наявність недоліків у функціонуванні нервової системи дітей призводить до виникнення труднощів щодо розвитку психічних процесів і, як наслідок, ускладнень щодо отримання різноманітних знань та уявлень. Бракує загального розвитку також дітям з неблагонадійних

сімей, з дитбудинків та інтернатних закладів через неповноцінність чи викривленість емоційного спілкування (особливо в дітей першої категорії) і обмеженість, уніфікованість контактів зі світом (особливо у другій).

Такі діти інколи не знають звичайних речей, що добре відомі домашнім дітям. Наприклад, дитина 6 – 7-літнього віку уявляє собі буряк як «такі червоні шматочки овочів, що їх додають до вінегрету», а яйце бачила тільки вареним, і тому, побачивши розбите сире, лякається, бо «воно, мабуть, гниле». Усе це – результат відстороненості цих дітей від різних побутових процесів, які домашні діти щодня спостерігають і в яких самі беруть посильну участь.

Вплив залучення до щоденного життя значно підвищує можливості дітей виконувати за допомогою дорослого певні розумові операції під час звичної побутової роботи. Цей процес буде ефективнішим для дитини, якщо дорослі знатимуть про її труднощі і спрямовано надаватимуть підтримку дитині щодо їх подолання.

У загальному розвитку дітей цієї категорії виявляються недостатньо сформованими сенсомоторні функції, тобто вміння бачити, слухати, виконувати різні рухи, особливо рухи руками. При цьому зір і слух у них нормальні, а недоліки зорового чи слухового сприймання виявляються в нездатності зосередитися на об'єкті сприймання, у невмінні його аналізувати, порівнювати з попереднім. Трапляються труднощі в узгодженості сприймання й відповідних рухів. Усе це негативно позначається на розвитку просторових уявлень. Так, діти із затримкою психічного розвитку менш вправно, ніж здорові діти, порівнюють форму предметів, їх розміри, відстань між ними. Тому навіть на початку шкільного навчання вони погано розрізняють правий і лівий бік, плутають або й зовсім не розуміють поняття «під», «над», «вище», «нижче», «далі», «ближче», «вгорі», «внизу». І це не лише неправильне вживання слова при правильному уявленні про положення предмета (наприклад, дівчинка говорить: «Коли йде дощ, парасольку тримають під головою»), а й нечітке уявлення про саме розміщення предметів у просторі. Труднощі просторової орієнтації негативно позначаються на формуванні навичок письма й читання,

оскільки діти плутають букви, схожі за формою, погано розрізняють звуки, не вміють орієнтуватися на сторінках зошита, дотримуватися прямої лінії в ньому (лінійки).

Недоліки в розвитку сприймання негативно позначаються на формуванні мислення: діти не вміють порівнювати, знаходити спільне й відмінне, робити узагальнення на основі певних ознак. Саме через недоліки мислення навіть той невеликий досвід, яким володіють діти із затримкою психічного розвитку, недостатньо систематизований. Тому їм важко згрупувати предмети, а особливо – називати групи предметів спільним узагальнюючим словом. Так, вони можуть з більшими чи меншими труднощами згрупувати малюнки квітів, дерев, тварин, але не вміють їх називати. Нерозуміння основних понять заважає цим дітям успішно навчатися в школі.

Крім недостатньої сформованості понять, у дітей цієї категорії дуже обмежений словниковий запас. Вони не знають значення багатьох загальноживаних слів, неправильно розуміють і плутають слова, схожі за звучанням. Наприклад, дитина не розрізняє поняття «гуси» і «гусениці».

Недоліки мовлення дітей виявляються й у недостатньому володінні його граматичною будовою. Нерідко вони не вміють ужити дієслово в минулому, майбутньому часі, утворити множину, використати зменшувальний суфікс. Усі ці недоліки мовлення особливо виразні під час монологічного, найскладнішого з видів мовлення. Дитина жваво спілкується, поки може відповідати на запитання одним словом чи коротким реченням. Цього буває достатньо для побутового спілкування. Проте коли їй потрібно про щось розповісти, вона не може вимовити послідовно навіть прості речення: повторює по кілька разів те саме, не знаходить потрібного слова, часто вживає займенники «той», «таке».

Щоб змінити на краще мовленнєвий розвиток дітей, а разом і загальний розвиток, з ними потрібно багато розмовляти і, що особливо важливо, спонукати їх висловлюватися. Це не обов'язково мають бути спеціальні заняття з логопедом, які, безумовно, дуже корисні. Проте щоденні розмови під час прогулянки, виконання різних побутових справ, слухання казок, оповідань з

обов'язковим наступним обговоренням вражень, змісту та логіки, постійне спілкування дітей з дорослими, іншими дітьми поліпшує їхній загальний розвиток.

Особливості розвитку особистості. Відставання психічного розвитку дітей торкається і становлення особистості дитини. Поведінка, стосунки з однолітками й дорослими, інтереси характеризують дитину як особистість. Знати ці особливості необхідно для виховання дитини із затримкою психічного розвитку. Правильно пояснений той чи інший негативний вияв дитячої поведінки допоможе розуміти таких дітей, бути до них терплячішими й знаходити відповідно до ситуації (адекватно) корекційно-виховні заходи. На дітях із затримкою психічного розвитку позначається насамперед загальна незрілість їхньої психіки, особливо емоційно-вольової сфери, що надає всій їхній поведінці надмірної інфантильності: невміння стримуватися, змушувати себе дотримуватися правил чи виконувати завдання, що не викликають безпосереднього інтересу, але є потрібними. На початку шкільного навчання ці діти недостатньо усвідомлюють свої учнівські обов'язки, правила поведінки в школі. Через це поряд зі своїми однокласниками вони виглядають дивними, оскільки поведуться як дошкільнята; встають без дозволу з-за парти, ходять, звертаються до вчителя під час пояснення чи просто граються, не звертаючи уваги на те, що відбувається на уроці. Тут виявляється і надмірна втомлюваність, і брак інтересу до тих чи інших занять. Адже відомо, що інтереси формуються на базі певних знань, умінь, а вони в таких дітей дуже обмежені.

Крім загальних виявів незрілості особистості дітей цієї категорії, у них виявляються риси, що зумовлюються хворобливими розладами у функціонуванні нервової системи. Так, на ґрунті надмірної виснажливості, загальмованості нервових процесів в окремих дітей виявляються такі риси, як млявість, боязкість, невміння захистити свої інтереси, плаксивість, схильність скаржитися на товаришів, постійно звертатися до дорослих у розв'язанні

всіляких дріб'язкових питань, відмова від усякої діяльності, що потребує зусиль.

Не менш складним для формування особистості дитини є стан, відомий сьогодні як гіпердинамічний синдром з дефіцитом уваги. Поняття «гіперактивність», яким ще називають цей стан, дещо умовне, бо відображає лише зовнішній бік поведінки дитини й не відповідає дійсному станові. Справді, активність, та ще й надмірна («гіпер»), передбачає і відповідний запас енергії, тим часом як у гіперактивних дітей такого запасу немає. Навпаки, постійне збудження не дає їм змоги відпочити, їхня нервова система виснажується й потребує захисту та зміцнення. Справжнє здоров'я, сила нервової системи виявляється в цілеспрямованості, здатності довести розпочату справу до кінця. Надмірна ж активність дітей, про яких ідеться, непродуктивна: мета через брак здатності до зосередження уваги часто не ставиться або дуже швидко втрачається. Поведінка гіперактивних дітей одразу привертає увагу: вони в постійному русі, бігають, зачіпають інших дітей, заважаючи їм гратися. Якщо їх змушують сидіти на місці – починають розгойдуватися, крутитися, потягуватися, робити різні рухи руками й ногами. Під час спілкування вони надто балакучі, проте, щось розповідаючи, легко втрачають думку, бувають непослідовними; не договоривши про щось одне, починають розмову про зовсім інше. Вони можуть ставити безліч запитань, досить поверхових за змістом, і не дослухатися до відповіді. Складається враження, що відповідь на поставлене запитання їх і не цікавить, вони здатні запитувати вже про щось нове, таке, що впало їм в око в даний момент. Такі діти не вміють самостійно гратися, не заглиблюються в гру, швидко її припиняють і звертаються до дорослих. Проте й дорослому, граючись з такою дитиною, доводиться докладати чимало зусиль, щоб утримувати її увагу й заохочувати закінчити розпочату справу. Все це ускладнює виховання й розвиток гіперактивних дітей. При цьому дорослі часто неправильно розуміють стан такої дитини, вважають її просто неслухняною, дуже енергійною, у якої, як вони кажуть, «енергія аж

через край», і вживають хибних виховних заходів, що дуже ускладнює формування особистості дитини.

Вивчення взаємин гіперактивних дітей з батьками показало, що їхні матері частіше користуються негативними, ніж позитивними засобами впливу на них: вони менше приділяють уваги спільним заняттям, а більше контролюють поведінку, обмежують свободу дітей. Це легко пояснити, зважаючи на особливо втомливу для дорослого поведінку гіперактивної дитини. Тому матері також виявляють підвищену роздратованість і, можливо, не завжди усвідомлено обмежують своє спілкування з дитиною, вдаючись натомість до більш репресивних заходів. У відповідь діти починають поводитись агресивно, відчужено. Батьки, не розуміючи причин ворожості своїх дітей, посилюють тиск на них. Так виникає «зачароване коло»: конфлікт між дорослими й дитиною поглиблюється, спричиняючи неадекватні способи його розв'язання та невротичні реакції. Наприклад, діти можуть спрямовувати свою агресію на менших, слабших дітей або тварин. В іншому випадку може виникнути вперта відмова ходити до школи, де такі діти через свою невпорядковану поведінку також часто зазнають покарань.

Негативно позначається на формуванні особистості гіперактивних дітей ускладнення стосунків з однолітками, їхня імпульсивність заважає виконувати правила гри, що в середовищі дітей дошкільного й молодшого шкільного віку має велике значення. Такі діти є дезорганізаторами гри і, як правило, стають небажаними її учасниками. Та сама імпульсивність робить цих дітей ініціаторами непорозумінь, сварок, бійок. Усе це відкидає їх на менш цікаві ролі в дитячому колективі, що формує в них занижену самооцінку, спричиняє почуття самотності, недосконалої.

Корекція поведінки гіперактивної дитини потребує від дорослих великої витримки, послідовності й доброзичливості. Певною мірою зберегти рівновагу дозволяє розуміння причин такої важкої поведінки дитини. Корисно й самій дитині знати про свою надмірну імпульсивність як про недолік, який потрібно навчитися долати. Їй частіше потрібно пояснювати наслідки необдуманих і

неконтрольованих дій, що стають причиною конфліктів з товаришами, заважають успішно виконати завдання. Усвідомлення своїх недоліків поведінки дасть дитині можливість бути критичнішою і не виправдовувати вседозволеність.

Не варто давати гіперактивним дітям завдання, які потребують тривалого зосередження. Краще складне завдання розподілити на кілька простіших з чіткими короткими інструкціями. У життя гіперактивної дитини потрібно вносити регламент і поступово привчати дотримуватися його. Заздалегідь спланована справа допомагає краще її усвідомити й зосередитися, ніж раптові, непередбачені розпорядження, безсистемність.

Дитяча гіперактивність потребує також лікарського втручання. Тому потрібна консультація дільничного педіатра, а також інших фахівців, щоб визначити стратегію й тактику лікування.

Надмірна збудливість у поєднанні з недоліками виховання часто зумовлює, особливо в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, бурхливі реакції на іноді незначні зауваження: дитина може падати на підлогу, бити ногами, голосно кричати, іноді дряпати себе, кусати. У деяких дітей періодично змінюється настрій, часто незалежно від зовнішніх причин: періоди підвищеної дратівливості, агресивності змінюються апатією, байдужістю до своїх успіхів і невдач. В основі їх, очевидно, лежать коливання загального стану здоров'я, перевтома. Формування поведінки й рис особистості дітей із затримкою психічного розвитку не є наслідком лише хворобливого стану їхньої нервової системи. Зазнаючи впливу мікросоціального середовища (сім'ї й найближчого оточення), у якому вони проживають, отримують приклади взаємодії з іншими для наслідування, вони опановують відведене їм місце серед оточення (батьків, родичів, товаришів, однокласників).

Виховувати таких дітей можна лише через пошук в них позитивного, що могло б стати опорою для підтримання їхньої віри в себе та розвитку довіри й почуття захищеності.

В останні роки обговорення проблем загальноосвітньої та спеціальної (корекційної) школи характеризується посиленою увагою держави, вчених до учнів, які відчувають стійкі труднощі у засвоєнні шкільних програм та в адаптації до соціального оточення.

У Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами вказується, що нинішня система спеціальної освіти в Україні має складну, розгалужену та диференційовану систему навчально-виховних (корекційних) закладів. Водночас, у зв'язку зі зростанням за останні 5 років на 22 % кількості дітей з особливими потребами в різних регіонах країни (дітей зі складними комплексними дефектами, різними формами затримки психічного розвитку, дитячим аутизмом, девіантною поведінкою, труднощами у навчанні і спілкуванні), щорічним збільшенням на 5-6 тис. дітей-інвалідів (нині в Україні на обліку 152,2 тис. осіб), відсутністю необхідної кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів та ін., існуюча система спеціальної освіти потребує якісних змін.

Методологічні підходи до розроблення державного освітнього стандарту для спеціальних (корекційних) шкіл базуються на сучасному науковому розумінні компенсації та корекції, соціальної адаптації дитини, її інтеграції в суспільство, а саме на розвитку збереженого чуттєвого сприймання, психічних функцій, які, як правило, не підлягають системній науково зумовленій стимуляції, формуванню нових механізмів, здатності до рефлексії, сенсорно-перцептивного та семантичного аналізу, взаємодії з дорослими, мовленнєвої та комунікативної діяльності з акцентуванням уваги на здатності до сприймання та розуміння інформації, рухової активності, стимулювання виникнення позитивних емоцій тощо.

Таким чином, державний стандарт спеціальної освіти – це унормована система показників психофізичного розвитку і освіченості, соціалізації та інтеграції особистості з особливими потребами на кожному етапі навчання з урахуванням її особливостей та потенційних можливостей, що реалізується комплексом нормативних документів, норм і вимог, які відображають

специфіку освіти та вимоги і гарантії держави щодо її одержання.

Для всіх дітей 6-7 років з особливими потребами, особливо для тих, хто не отримав спеціальної дошкільної підготовки, має комплексні порушення в розвитку і потребує тривалої діагностики в динаміці педагогічного процесу, організовується діагностичний клас з метою визначення варіанта навчання.

У початковій школі передбачено чотири варіанти навчання для дітей з особливими потребами з урахуванням структури і складності психофізичного порушення і можливостей учня:

I варіант – загальноосвітня підготовка;

II варіант – корекційно-розвивальне навчання (для подолання труднощів у навчанні, пов'язаних із соціальною депривацією, педагогічною занедбаністю, затримкою психічного розвитку); передбачає поглиблену роботу з корекції психічних функцій, пізнавальної діяльності, навичок спілкування, а також з розвитку вмінь і навичок у процесі трудового навчання спроможності і здібностей дітей;

III варіант – компенсаторно-адаптаційне навчання (для дітей із вираженими інтелектуальними порушеннями та комбінованими вадами розвитку);

IV варіант – абілітаційне навчання (для дітей зі складними комплексними відхиленнями в розвитку).

Відкриття класів для дітей із затримкою психічного розвитку є значним кроком уперед для забезпечення кожній дитині таких умов навчання, які найкраще реалізують її потенційні можливості. В Україні перші експериментальні школи для дітей із затримкою психічного розвитку почали функціонувати з 1982 р., в кожній області є 1-2 школи даного профілю.

Негуста мережа змушувала організовувати їх як інтернатні заклади. А це, звичайно, має свій негативний бік, оскільки для навчання у спеціальній школі дитина відривається від сім'ї, щоденної батьківської турботи про неї. На багатьох дітях це позначається негативно. Тому останнім часом все більше загальноосвітніх шкіл відкривають класи для дітей із затримкою психічного

розвитку.

Програма навчання і корекційної роботи з дітьми в школах і класах для дітей із затримкою психічного розвитку однакова і в цілому відповідає програмі загальноосвітньої школи. Проте існують і певні особливості, що зумовлені спеціальним призначенням.

Стосується це, в першу чергу, терміну навчання в початковій ланці: п'ять років замість чотирьох. Крім того, програмою передбачено і уповільнений темп навчання та дрібне дозування навчального матеріалу на уроках, а також значно зменшена кількість дітей у класах, що сприяє веденню індивідуальної корекційної роботи з кожним учнем у відповідності до його фізичного та психічного стану, рівня вмінь і навичок. Методика навчання дітей проходить в ігровій формі. Щоб уникнути перевантаження і без того вразливої нервової системи цих дітей, у школі запроваджується охоронний розпорядок. У першому півріччі першого навчального року урок триває 35 хв. і введено додаткову велику перерву. Для всіх учнів початкових класів обов'язковий денний сон.

Т.Д. Ілляшенко і Н.М. Стадненко вказують на два варіанти початкового навчання [3, с. 29]. Це зумовлено тим, що в однієї частини дітей відхилення у розвитку діагностуються лише після року безуспішного навчання в масовій школі, в іншій – діагноз встановлюється ще у дошкільному віці, і вони одразу починають навчатися у відповідній школі.

Перший варіант навчання не має першого класу, а відразу починається з другого. До нього вступають діти, затримка психічного розвитку в яких встановлюються після навчання у першому класі масової школи. Це позбавляє дітей травм, пов'язаних з другорічництвом. Проте, щоб засвоїти програму 2-го класу в повному обсязі вони ще вчаться протягом року у так званому 2-му додатковому класі, потім послідовно переводяться до 3-го і 4-го класів.

Згідно з другим варіантом навчання діти, в яких затримка психічного розвитку встановлена перед вступом до школи, починають навчатися у підготовчому класі. Протягом навчання у підготовчому, 1-му та 2-му класах ці

діти також засвоюють програму двох класів масової школи. Програма 3-го і 4-го класу в обох варіантах програма навчання та ж сама.

Спеціальні класи при масових школах практично комплектуються за першим варіантом, коли затримка психічного розвитку виявляється в дітей під час навчання в масовій школі, програму якого вона не засвоює. Але, зважаючи на сьогоднішній рівень діагностичної служби в системі освіти та недостатню проінформованість батьків, негативне їх ставлення до навчання дитини в спеціальному класі, він має і певні переваги.

Як уже зазначалося, недоліком першого варіанта комплектування класів цього типу є те, що втрачається перший рік навчання дітей у масовій школі, протягом якого вони не встигають і набувають досвіду поганих учнів, що негативно позначається на їх психічному стані. Цей недолік можна значно пом'якшити, якщо починати навчання слабких дітей у класі підвищеної індивідуальної уваги. Ці класи досить поширені. Для їх комплектування досить діагностичного обстеження дітей шкільним психологом чи педагогом, який здійснює прийом до школи першокласників. Звичайно, в цих класах менша, наповнюваність, що дозволяє індивідуалізувати роботу з кожним учнем.

Знайомство педагогів з програмою та методами роботи в спеціальних класах інтенсивної педагогічної корекції дозволить їм використовувати цей досвід і в класах підвищеної індивідуальної уваги, відповідно перерозподіляючи та дозуючи навчальний матеріал у межах загальноосвітньої програми. Для значної кількості дітей, що мали недостатню готовність до навчання через легке відставання в розвитку, пов'язане переважно з умовами виховання, цього може виявитися достатньо, щоб далі навчатися в звичайному темпі. Решта ж дітей після обстеження медико-педагогічною комісією й остаточного встановлення діагнозу затримки психічного розвитку утворює клас інтенсивної педагогічної корекції, що в наступному році починає працювати за спеціальною програмою. Практична наповнюваність такого класу згідно з чинним Положенням становить 12 учнів (а може бути і на 2-3 учня менше).

Отже, функціонування спеціального класу відповідно до першого варіанта

навчання починається з другого року навчання.

Зрозуміло, що дітям із затримкою психічного розвитку протипоказаний початок навчання раніше семирічного віку. Проте встановлення цього діагнозу вже в процесі навчання в масовій школі мимоволі втягує в навчальний процес і дітей-шестирічок.

Складність розладів, з якими сьогодні приходять до спеціальної школи переважна більшість дітей із затримкою психічного розвитку, зумовлює те, що всі ці школи працюють за п'ятирічною програмою, хоча беруть у підготовчий клас дітей-семирічок.

Загальноосвітня масова школа, яка відкриває в себе спеціальний клас інтенсивної педагогічної корекції, може обирати собі п'ятирічне чи чотирирічне початкове навчання в ньому – залежно від вираженості розладів навчальної діяльності контингенту спеціального класу, іноді школи неохоче погоджуються на п'ятирічне навчання в цих класах через надто великий розрив у тривалості навчання основного контингенту учнів та контингенту спеціального класу. Як правило, тривалість навчання в спеціальному класі довші на два роки, може вносити певні ускладнення, хоча перспектива налагодити навчання дітей, які за інших умов неминуче випали б із навчального процесу з усіма відповідними наслідками для самих дітей, школи та суспільства в цілому, виправдовує труднощі більш тривалого навчання.

Після закінчення навчання в початковій ланці школи інтенсивної педагогічної корекції діти, які добре засвоїли навчальний матеріал, набули нормальної працездатності та інших позитивних показників навчальної діяльності, за рішенням педагогічної ради школи можуть надалі навчатися в масових класах на загальних підставах. Діти, які продовжують зазнавати труднощів у навчанні, залишаються в спеціальному класі та й надалі навчаються за спеціальною програмою до закінчення основної школи [4, с. 88-103].

На початку 90-х років було встановлено, що навіть при органічній природній затримці психічного розвитку школярів, що навчались у спеціальних

корекційних школах чи класах вирівнювання в загальноосвітній школі, можуть успішно засвоїти освітній стандарт в обсязі неповної середньої школи і продовжити навчання після 9-го класу в технікумах чи училищах. Навчання в умовах охоронного режиму за традиційними програмами та підручниками, безумовно створює сприятливі умови для невстигаючих учнів, однак досягнення успіхів у розвитку загальних здібностей до навчання, в корекції недоліків навчально-пізнавальної діяльності та мови, в нормалізації емоційно-вольової та особистісної сфери можливе лише при реалізації в навчанні принципів комплексного підходу до діагностики і корекції, а також принципів розвивального навчання й індивідуалізації навчання (Л.С. Виготський, Л.В. Занков, Ю.К. Бабанський).

Важливим моментом в організації корекційно-розвивального навчання є психологічне та спеціальне педагогічне консультування учнів, а також динамічне спостереження за просуванням кожної дитини спеціалістами шкільного психолого-медико-педагогічного консилиуму. Обговорення результатів спостережень проводиться систематично (не рідше рази на чверть). Підсумком роботи з учнем мають слугувати рекомендації: встановлення чітких цілей корекційної роботи з дитиною, шляхів та термінів їх досягнення; вироблення адекватного підходу з боку всіх дорослих; виділення сильних сторін особистості дитини, на які можна спиратися в корекційній роботі; аналіз ходу розвитку та результатів педагогічної роботи.

Корекційно-розвивальний, навчально-виховний процес рекомендується будувати відповідно до таких положень [7, с. 15]:

- ✓ перебування дитини з труднощами в навчанні в комфортному психологічному кліматі з максимальним наповненням класу від 9 до 12 учнів, що дасть змогу учителю реалізувати принцип індивідуалізації навчання на всіх етапах уроку;

- ✓ корекційна спрямованість всіх навчальних предметів, формування загальноінтелектуальних умінь і навичок, розвиток усної та писемної мови, формування навчальної мотивації, навичок самоконтролю й самооцінки;

- ✓ комплексна взаємодія з дитиною, з метою переборення негативних тенденцій розвитку, вчителя, психолога, дефектолога, логопеда, соціального педагога;

- ✓ робота класів корекційно-розвивального навчання в режимі групи продовженого дня для забезпечення повноцінної підготовки домашніх завдань.

Однак, як зазначається в Концепції держстандартів спеціальної освіти дітей з особливими потребами, всі важливі завдання в реабілітаційній та корекційній педагогіці мають вирішувати педагогічні кадри, які повинні мати спеціальну освіту або перепідготовку відповідно до вимог, завдань і змісту освітнього стандарту для спеціальних закладів. Нинішня система педагогічної освіти не задовольняє потреби суспільства у фахівцях для роботи з дітьми з особливими потребами. Нині кількість педагогів з вищою спеціальною освітою у спецшколах-інтернатах залишається недостатньою (20,4 % – по Україні, близько 12 % – у Запорізькій області).

За дослідженнями та статистичними даними Інституту корекційної педагогіки України, які вивчали склад класів корекційно-розвивального навчання в лютому-квітні 2019 р., крім дітей з ЗПР у класах КРО навчаються діти з педагогічною занедбаністю, їх склад у класах КРН – близько 15 %. Серед вказаної категорії є діти, які можуть засвоїти базисний, надбазисний і корекційний рівні освіти. Однак всі вони потребують психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги.

До складу класів корекційно-розвивального навчання входять всі категорії дітей з труднощами в навчанні та адаптації в школі, всі варіанти затримки психічного розвитку дітей, а також діти з парціальними порушеннями в розвитку та з педагогічною занедбаністю.

Щодо змісту та методів навчання дітей із ЗПР, то вони, на нашу думку, повинні базуватися на психологічних особливостях дітей цієї категорії та рівні засвоєння ними знань, умінь і навичок у відповідності до шкільної програми. Обов'язковим має бути вирішення корекційних завдань, до яких належать:

- ✓ розвиток пізнавальної активності дітей;

- ✓ розвиток загальноінтелектуальних умінь: аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації;
- ✓ розвиток словникового запасу, усної монологічної мови дітей в єдності зі збагаченням знань та уявленню про оточуюче;
- ✓ логопедична корекція вад мови;
- ✓ психокорекція поведінки дітей;
- ✓ соціальна профілактика, формування навичок спілкування.

Методи навчання, що використовуються в класах компенсуючого навчання, «як ключ до замка», за оцінкою К.Д. Ушинського в передмові до «Педагогічної антропології», мають підходити до індивідуально-психічних та сомато-фізіологічних особливостей кожного учня.

Отже, корекційне навчання дітей із ЗПР в умовах загальноосвітньої школи потребує вирішення низки проблем стосовно:

- ✓ комплектування класів учнями з проблемами у навчанні;
- ✓ забезпечення навчального процесу відповідними методичними та програмовими матеріалами;
- ✓ спеціальної підготовки педагогів для роботи з дітьми, що мають ЗПР;
- ✓ у навчальному процесі особлива увага повинна приділятися вирішенню як загальних, так і індивідуальних корекційних завдань.

Загальні рекомендації до взаємодії та навчання дитини з ЗПР:

- Зосередьте увагу на сильних сторонах учня та спирайтеся на них у процесі навчання. Водночас, будьте готові, що доведеться поступово заповнювати прогалини у знаннях, вміннях і навичках дитини.
- Подавайте зміст навчального матеріалу невеликими частинами, використовуючи мультисенсорний підхід (слуховий, візуальний, маніпуляційний). Якомога більше повторюйте та закріплюйте вивчене.
- Заохочуйте учня, підтримуйте позитивну мотивацію навчання.
- Дещо сповільніть темп навчання, зважаючи на знижені психічну витривалість і розумову працездатність учня. Будьте терплячими, якщо учневі необхідно пояснити чи показати щось багаторазово. Віднайдіть оптимальний

варіант взаємодії з ним (поясніть новий матеріал до уроку, на занятті дайте письмовий тезовий план, алгоритм дій тощо).

- Розчленовуйте завдання на окремі невеликі частини. У разі потреби – складайте письмовий алгоритм поетапного виконання завдання. Усні інструкції давайте по одній, доки учень не навчиться утримувати у пам'яті одразу кілька.

- Практикуйте прикладне застосування набутих учнем знань.

- Спільно з учнем покроково аналізуйте виконання завдання.

- Урізноманітнюйте навчальну діяльність, однак, забезпечуйте плавний перехід від одних видів діяльності до інших.

- Завдання мають відповідати можливостям учнів і виключати відчуття стійких невдач.

- Надавайте учням достатньо часу для виконання завдання та практичного застосування нових умінь і навичок, водночас, надто тривале виконання однієї справи може стомити їх.

- Не перекладайте подолання проблем у навчанні виключно на батьків. Допмагайте їм усвідомлювати найменші успіхи учня та закріплювати їх. Діти, що мають труднощі в навчанні, потребують не авторитарних підходів у сімейних стосунках, а виваженого, доброзичливого ставлення.

- Подолання труднощів у навчанні – це результат спільної тривалої та копіткої роботи педагогів, психологів, батьків і навіть терапевтів.

РОЗДІЛ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ, ЩО МАЮТЬ ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ (ЗПР)

2.1. Рекомендації батькам щодо взаємодії з дітьми, які мають ЗПР

Шановні батьки! Отримайте, будь ласка, професійну консультацію таких фахівців, як: педіатр, невролог, психолог, дефектолог, логопед, тифлопедагог, сурдопедагог, в залежності від діагнозу дитини.

Звертайтеся за психологічною допомогою, візьміть індивідуальні, сімейні консультації, беріть участь в спеціальних тренінгах для батьків і дітей з ОВЗ.

Пам'ятайте, що ви не винні, що так сталося. Прийміть ситуацію як даність, не думайте про те, як і чому це сталося, міркуйте про те, як з цим далі жити. Пам'ятайте, що всі ваші страхи і «темні» думки дитина відчуває на інтуїтивному рівні. Заради успішного майбутнього вашої дитини постарайтеся знайти в собі сили з оптимізмом дивитися в майбутнє, живучи в теперішньому часі.

Якщо потрібно, звертайтеся за допомогою до таких же батьків, допомагайте один одному, діліться переживаннями, підтримуйте один одного. Подолати складний період може допомогти психолог, соціальний працівник або ті батьки, у яких дитина з схожим відхиленням в розвитку, і вони успішно подолали важкий період.

Спілкуйтеся з батьками, у яких такі ж діти, діліться досвідом, вашими успіхами в навчанні, вихованні, спілкуванні, переймайте чужий досвід. Це допоможе вам і дітям знайти друзів, супутників життя. Тренуйте ефективні способи поведінки.

Спілкуйтеся з дитиною. Привчайте її спілкуватися, просіть про допомогу, вчіть допомагати іншим. Створюйте умови для спілкування дитини з однолітками, друзями, тому що ніякі засоби масової інформації не замінять живого спілкування. Чим раніше дитина почне спілкуватися з іншими дітьми, тим більше шансів, що вона зможе легше адаптуватися в майбутньому.

Намагайтеся зберігати спокій, доброзичливість, дружелюбність в спілкуванні з дітьми, між собою і з іншими людьми. Дитині з перших місяців життя важливо відчувати стабільність і спокій свого оточення. Хваліть дітей, коли у них виходить щось зробити або чогось досягти.

Не жалійте дитину через те, що вона не така, як усі. Даруйте дитині свою любов і увагу, пам'ятайте, що є й інші члени сім'ї, які їх теж потребують.

Дозволяйте дітям виконувати домашні обов'язки і доручення, самостійно одягатися, доглядати за собою, стежити за чистотою, розвивайте вміння і навички самообслуговування і т.д., оскільки це стимулює розвиток і активність дітей, робить їх самостійними і менш залежними. Надайте дитині самостійність в діях і прийнятті рішень.

Заохочуйте самостійність і активність дитини, надайте їй можливість діяти автономно. Будьте для дитини другом або наставником, а не «забороною». Допомагайте дитині в складних ситуаціях.

Навчіться обґрунтовано, спокійно і терпляче відмовляти дітям у разі необхідності, оскільки це дозволить дитині орієнтуватися в соціальних умовах середовища. Викладайте свої думки чітко, конкретно, послідовно, коротко. Для дітей з ЗПР – це важлива умова.

Цікавтеся думкою дитини, уважно вислухайте її, перш ніж критикувати. Дайте їй можливість висловитися і тактовно поправте, якщо в чомусь помиляється. Будьте готові прийняти точку зору дитини. Це не завдасть шкоди вашому авторитету, зате зміцнить в дитині відчуття самоповаги.

Розвивайте у дітей загальний запас знань, уявлень, мислення, інтелекту, інтереси не тільки ігрові, а й навчальні. Для дітей з ЗПР важливі повторення нових знань, умінь і навичок для закріплення, а також тренування їх в різних умовах.

Організуйте для дітей вдома розвиваюче середовище: спеціальне окреме місце і обладнання для навчальних занять, ігор, відпочинку. Дозвольте дітям самостійно стежити за порядком і чистотою цих місць.

Розвивайте у дітей спеціальні уміння та навички. Допомагайте знайти

приховані таланти і можливості дитини. Стимулюйте її активність; допомагайте в пошуку прихованих можливостей.

Навчіть дітей технікам концентрації та переключення уваги, розслаблення, регуляції емоційного стану, відпочинку.

Розвивайте інтереси дитини і свої, щоб у всіх членів сім'ї була можливість саморозвитку і самовираження. Живіть повноцінним життям, отримуйте задоволення від улюблених занять, хобі, беріть участь в цікавих подіях, читайте цікаву літературу. Жертовність не принесе користі ні дитині, ні вам. Якщо ви будете задоволені життям, ви незрівнянно більше зможете дати і вашим дітям.

Будьте уважні до розвитку дітей, ведіть щоденник спостережень за поведінкою, емоційними реакціями, інтелектуальним розвитком дітей, помічайте всі зміни та новоутворення у дітей. Це дозволить вам зрозуміти, як дитина розвивається, що необхідно ще робити, чому навчити, що скорегувати, до яких фахівців звернутися. Це додасть вам упевненості і спокою, організує ваше життя.

Дбайте про здоров'я і прищеплюйте цю навичку дітям. Займайтеся спортом (плавайте, катайтеся на велосипеді, лижах і т.д.), відвідуйте з дітьми гуртки та секції, гуляйте, ведіть активний спосіб життя, стежте за харчуванням. Навчіть дітей піклуватися про інших – це стимулює розвиток.

Піклуйтеся про себе. Слідкуйте за своєю зовнішністю, поведінкою, емоційним самопочуттям. Ваше самопочуття, здоров'я і настрої – основа якості життя вашої родини. Бачачи вас бадьорими, веселими, які вірять у краще, дитина стане частіше посміхатися, буде більш оптимістичною, навчиться справлятися з труднощами.

Підтримуйте психологічно сприятливий клімат в родині, дружні відносини з близькими, родичами, друзями та знайомими. Доброзичливо, спокійно, терпляче і впевнено реагуйте на інтерес сторонніх до вашої дитини в присутності незнайомих людей і вашої дитини. Це дозволить дітям сформувати такий же стиль поведінки і відносин.

Діагноз ЗПР ставиться лікарем-психоневрологом.

Діагноз ЗРП означає, що дитина розвивається так само, як і всі інші діти, тільки повільніше.

Чим раніше почати заняття з дитиною з ЗПР, тим швидше дитина наздожене в розвитку своїх однолітків.

Причини ЗПР:

✓ медичні (проблеми вагітності, проблеми пологів, перенесені захворювання);

✓ психологічні (відсутність розвиваючого середовища, проблеми в родині).

Фахівці, які можуть Вам допомогти:

✓ лікар-невролог, психоневролог;

✓ учитель-дефектолог;

✓ педагог-психолог;

✓ учитель-логопед.

Доцільно отримати кваліфіковану допомогу даних фахівців в Центрі психолого-медико-соціального супроводу.

Для дітей із ЗПР існують спеціалізовані дошкільні освітні установи. Для того, щоб потрапити в спеціалізоване ДДОУ, треба пройти психолого-медико-педагогічну комісію (ПМПК) в центрі психолого-медико-соціального супроводу (ЦПМСС) за місцем проживання.

Затримка психічного розвитку, якого б походження вона не була, великою мірою піддається корекції: чим молодша дитина, тим більших успіхів можна досягти. Тим часом батьки часто припускаються помилки, не приділяючи уваги розвитку дитини в дошкільному віці, сподіваючись, що вона «переросте» свої недоліки. Справді, до поведінки, знань і пізнавальних можливостей дітей у цьому віці ставляться значно менші вимоги, ніж у шкільному. Крім того, у батьків здебільшого немає можливостей для порівняння розвитку своєї дитини з розвитком інших дітей. Усе це й призводить до втрати дорогоцінного часу.

Важливо звернути увагу на те, як дитина спілкується з дорослим: чи вміє вона слухати й виконувати його завдання, чи може зосередитися на якомусь

спільному з дорослим занятті, грі, чи може в разі труднощів скористатися допомогою і далі успішно продовжувати заняття. Здатність дитини взаємодіяти, або, як кажуть психологи, співпрацювати з дорослим є одним із найважливіших показників її повноцінного психічного розвитку. Якщо дитина відвідує дошкільний навчальний заклад, потрібно з'ясувати з вихователем, чи засвоює вона програмний матеріал, які вона має труднощі порівняно з іншими дітьми, чи вміє вона гратися з товаришами, виконувати доручення. Тож дбаючи про розвиток дитини, з нею потрібно багато спілкуватися. Звичайно активні, здорові діти самі виступають ініціаторами спілкування, звертаючись до дорослих з нескінченною низкою запитань. Значна частина з них спрямована на з'ясування причинного зв'язку між різними явищами: «Чому?»

Відставання дитини в розвитку пов'язане з меншою її активністю: вона сама менше звертає уваги на розмаїття навколишнього світу і, відповідно, у неї менше виникає запитань, а ті, що виникають, переважно, поверхові. Недостатню активність такої дитини повинен компенсувати дорослий власною ініціативою у спілкуванні і привертенні дитячої уваги до багатьох речей, які вона сама могла б і не помітити.

Протягом дошкільного періоду діти здобувають великий досвід чуттєвого пізнання навколишньої дійсності. Насамперед вони засвоюють сенсорні еталони: кольори спектру та їх відтінки, основні геометричні форми, відносність розмірів. Уміння порівнювати предмети за цими ознаками є дуже великим досягненням у розвитку дитини. Поступове формування фонематичного слуху і здатності здійснювати звуковий аналіз слова створює передумови для розвитку навичок письма й читання, орієнтування в мовній дійсності. Не менш важливим є формування елементарних математичних уявлень. Такими є уявлення про різні ознаки предметів: довжину, висоту, ширину, а також про розміщення у просторі предметів відносно один до одного, про часові відношення та кількість.

У дошкільному віці діти здобувають чимало знань: про різні явища природи й пори року, рослинний і тваринний світ, працю людей, про родину й

родинні взаємини різних поколінь і багато іншого. Дуже важливим показником розвитку дитини є її емоційний досвід, здобутий у процесі спілкування з дорослими, рідними й сторонніми, а також однолітками. Усе це допомагає їй засвоїти правила поведінки, що регулюють її взаємини з оточенням.

Нагромадження величезного досвіду дитиною протягом перших шести-семи років життя можливе тільки завдяки постійному експериментуванню, практичній діяльності та її осмисленню. У такий спосіб досвід систематизується й узагальнюється, насамперед у процесі оволодіння мовленням. Свідченням цього є здатність дитини користуватися простими узагальненнями, такими як «одяг», «взуття», «тварини», «рослини», «овочі», «фрукти», «посуд» і т.ін. Завдяки цим знанням, умінням, а також достатньому рівню сформованості пізнавальних процесів, що сприяє оперуванню дитиною своїми знаннями, вона стає інтелектуально готовою до шкільного навчання. Ті діти, що відстають у розвитку, більш чи менш успішно оволодіватимуть усім цим досвідом за допомогою дорослих.

Кожен, хто зацікавлений у розвитку дитини, може допомогти їй у цьому незалежно від рівня педагогічних знань, хоча їх наявність збільшить шанси успіху. Батьки можуть отримати необхідний мінімум відповідних знань з літератури, написаної спеціально для них, а часом і самими батьками, які діляться своїм досвідом виховання таких дітей. Так, у 70-80-х рр. ХХ ст. було видано книжки відомих педагогів-новаторів і батьків Б.П. Нікітіна і Л.О. Нікітіної, де можна запозичити дуже багато корисних педагогічних знахідок, а особливо розробок різних дидактичних ігор та порад щодо виготовлення обладнання до них у домашніх умовах. Дуже цінною є серія з чотирьох книжок «Домашня школа мислення», написана відомими дитячими психологами Л.А. Венгером і О.Л. Венгером, у якій послідовно розкривається робота над розвитком дітей від трьох до семи років у домашніх умовах. Поради щодо роботи з дітьми, які відстають у розвитку, можна знайти в книгах: «Допоможіть дитині розвиватися» (авт. Т.Д. Ілляшенко, М.В. Рождественська),

«Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку» (авт. Т.Д. Ілляшешко, А.Г. Обухівська).

Деякі принципово важливі поради, щоб застерегти батьків від виховних помилок, таких як «змагання», «навчання для навчання».

Уникати духу змагання. Кожна дитина, особливо з порушеннями розвитку, неповторна. Якщо увесь час порівнювати досягнення її та інших дітей, то можна і не помітити успіхів, які вона робить, і впасти в песимізм. Тим часом ці невеличкі успіхи дуже важливі для її подальшого розвитку. Буває й так, що протягом якогось часу в дитини немає помітних зрушень, а потім «раптово» відбувається стрибок, що, звичайно, є результатом наполегливої праці дорослих.

Виховання дитини – робота творча, і якими б посібниками батьки не користувались, їм потрібно зорієнтуватися в тому, що конкретна дитина вміє, а чого їй ще треба навчитися. Використовуючи для цього численні дидактичні ігри, дуже важливо обрати такі, які здійснюватимуть розвивальну дію. Якщо завдання надто легке, то дитина виконає його без сторонньої допомоги і, можливо, втратить до нього інтерес. Надто важке завдання вона не виконає навіть зі сторонньою допомогою і не повторить після того, як його виконання продемонструє хтось інший. Важке завдання теж не викликає інтересу: дитина просто не розуміє, чого від неї хочуть. Добре, коли дитина розв'язує завдання, користуючись допомогою дорослого, а потім може перейти й до самостійної роботи. У таких випадках дитина просить дати їй можливість ще раз повторити те, що вона зуміла зробити сама. Отже, заняття її зацікавило, а це означає, що шлях до розвитку відкритий.

Розвивати через гру та спілкування. Дбаючи про розвиток дітей, дорослі вважають справжніми розвивальними заняттями тільки такі, які проводять у школі на уроці. Вони беруться вивчати вірші, букви, цифри, писати палички. Ці хибні погляди міцно тримаються у свідомості багатьох батьків, а з часом навіть і методистів, які поспішають запроваджувати в дошкільних навчальних закладах заняття на кшталт шкільних. Діти із затримкою психічного розвитку

ще в шкільному віці залишаються дошкільниками; при звичаювати їх до навчання потрібно поступово, залишаючи багато місця для гри.

Саме гра є тією формою діяльності дитини (психологи її називають провідною), яка її розвиває. Між грою і справжнім навчанням є суттєва різниця. Гра є вельми привабливою, бо дитина захоплюється процесом гри. Дитина грає не тому, що це їй для чогось потрібно, а тому, що просто цікаво. Під час гри вона навчається й активно розвивається з меншою витратою зусиль. Щоб навчитися чомусь такому, що в даний момент може бути й нецікавим, треба робити над собою вольове зусилля, а в малюків така здатність розвивається пізніше. Тому заняття на зразок навчальних для них непродуктивні. Діти всіяко їм опираються, вередують. Дорослі сприймають таку поведінку як неслухняність і продовжують наполягати, але, як правило, результати отримують не ті, що очікують: дитина стає млявою, сонною, і нічого не засвоює. Отже, з дошкільниками потрібно гратися і спілкуватися так, щоб збуджувати їхню цікавість, а це означає викликати в них активність, енергію для здобуття нових знань. Для дитини з відставанням у розвитку гру має організовувати дорослий.

Гратися цікаво допомагають різні іграшки: пірамідки, кольорові кубики, брусочки різного розміру, мозаїка, деталі для конструювання. Наголосимо, що дорогі, хитромудрі іграшки зовсім необов'язкові, бо своїми розвивальними можливостями вони поступаються різним простим предметам, які дитина може застосовувати по-різному. Наприклад, з різнокольорових гудзиків можна скласти прості мозаїчні візерунки або використати їх як «таблетки», що лікар призначив «хворій» ляльці, чи як «ягідки», що діти знаходять у «лісі», або «монетки», якими платять, граючись у крамницю. А ще гудзики можна нанизувати як намисто, сортуючи за формою, кольором, розміром. Діти люблять такі прості іграшки.

Так само для вправ з розвитку просторового аналізу й синтезу зовсім не обов'язково купувати дорогі «пазли», які, до речі, часто бувають занадто складними для дітей з відставанням у розвитку. Їх функцію з неменшим

успіхом виконують різнокольорові листівки, розрізані на кілька частин. У міру розвитку вправності дитини можна добирати складніші малюнки й розрізати їх на більшу кількість деталей.

Багато цікавих дидактичних ігор можна організувати із зображенням різних предметів на окремих картках, групуючи їх різними способами, наприклад: «Що для чого підходить?» Такі ігри підсумовують, систематизують досвід дитини, інтенсивно формують мислення: здатність аналізувати предмет, виокремлюючи в ньому різні ознаки, порівнювати з іншими, узагальнювати, знаходити для групи предметів спільну назву. Можна об'єднувати їх попарно за функціональними зв'язками.

Під час таких ігор дуже важливо, щоб дитина не тільки виконувала певні дії, а й давала пояснення їм. Особливе місце в житті дошкільника посідає сюжетна або рольова гра. На четвертому році життя дитина поступово оволодіває так званими предметними діями. Наприклад, спочатку малюк, наслідуючи дорослих, просто стукає молотком по стільцю. Пізніше він уже не задовольняється простим стуканням, а виконує роль тата, який ремонтує зламаний стілець: спочатку розглядає його, «добирає інструменти». Його дії свідчать про те, що малюк у цей час почувається «татом».

Гра розвивається далі, ще більше ускладнюється, коли в ній з'являється кілька учасників, і кожен з них має свою роль відповідно до сюжету гри. Тут особливої цінності набуває розвиток у дитини навичок спілкування, правила поведінки, тобто оволодіння соціальним досвідом. Як і в які ігри дитина грається – важливий показник рівня її розвитку. Іноді вважають, що діти із затримкою психічного розвитку мають труднощі тільки в навчанні, а в грі нічим не відрізняються від своїх ровесників з нормальним розвитком. Це, звичайно, не так, бо дитина із затримкою психічного розвитку менш спостережлива, їй важче керувати своєю поведінкою. Якщо уважно придивитись до гри дитини, що відстає в розвитку, то виявиться, що вона довше затримується на діях з предметами, а ігри, де слід виконувати ролі, вона засвоює значно важче. Рольові ігри в неї одноманітніші за змістом і мало

розгорнуті за сюжетом. Іноді діти із затримкою психічного розвитку відчують труднощі у спільній грі з ровесниками, бо не вміють дотримуватись певних правил, послідовності поведінки, якої вимагає роль. Проте це спостерігається не в усіх дітей із затримкою психічного розвитку. Багато дітей граються більш-менш успішно, але при цьому вони виконують прості ролі, і буває так, що спричиняють розлад гри, бо не завжди можуть виконати вимоги, зумовлені правилами гри.

Отже, дбаючи про розвиток дитини, потрібно приділяти увагу її вмінню гратися, а саме: розширювати тематику гри та вчити дотримуватись умов та правил. Для цього дорослим потрібно частіше гратися з малюком, беручи ініціативу на себе як у виборі теми, так і в її розгортанні й регулюванні правилами. Наприклад, щоб дитина почала гратися у крамниці, вона повинна мати деякі уявлення про те, що там відбувається. Тому спочатку потрібно побувати у крамниці, звернути увагу малюка на те, що роблять продавці, касири, як до них звертаються відвідувачі крамниці, що вони купують. Повернувшись додому зі свіжими враженнями, можна починати гру. Хоч дорослий і бере на себе організацію гри, проте головне його завдання – збуджувати ініціативу дитини. Тому він повинен частіше звертатися до дитини із запитаннями, радитися про те, що будуть «продавати», хто виконуватиме ту чи іншу роль, що слугуватиме «гроши́ма», «чека́ми». Корисно таких дітей спрямовувати в іграх, адже ми вже знаємо: у дітей, що відстають у розвитку, часто буває особливо недорозвиненою здатність регулювати свою поведінку, утриматися від певних дій, виконувати їх у заданій послідовності або відповідно чергувати дії. Звичайно, всі ігри треба добирати, виходячи з можливостей конкретної дитини, і поступово вести її від простого до складнішого.

Досі ми розглядали ігри й заняття, які потребують спеціально відведеного часу. Для того, щоб збагачувати знання й уявлення дитини про навколишній світ, розвивати її спостережливість, мисленнєві здібності, навички спілкування, не потрібно часто влаштовувати якісь спеціальні заняття; досить раціонально

використати спілкування з дитиною під час різної побутової праці, прогулянок. Наприклад, займаючись на кухні приготуванням їжі, мама може дати дитині чимало корисних знань і спостережень, залучаючи її до посильної допомоги: подати миску, ложку, каструлю, різні овочі, «допомогти» ліпити вареники. Добре, коли дорослі візьмуть собі за правило проговорювати вголос усі свої дії. Це привертає увагу малюка до того, що робить дорослий, і кожна дія сприймається послідовніше, стає названою, зрозумілішою: «Ось ми візьмемо борошно, насипемо в миску, а тепер розіб'ємо яєчко...» – і дитина одразу стає своєрідним співучасником справи.

По-різному можна використати і прогулянку. Якщо кожний буде відпочивати наодинці, сам по собі, то ця картина може бути такою. Мама сидить на лаві за плетивом або читанням книжки і тільки час від часу поглядає на малого, щоб він не наробив шкоди та не заподіяв собі якоїсь біди. Якщо дитина добре розвинена, то вона в такому випадку знайде собі заняття в міру своїх можливостей, а її природна спостережливість частіше «штовхатиме» її прибігати до мами із запитаннями. Пасивна ж дитина, розвиток якої недостатній, може просидіти в кутку пісочника, одноманітно копаючи совочком, або, навпаки, бігатиме, чіплятиметься до інших дітей і не звертатиме уваги на все, що її оточує. Інша справа, коли на прогулянці дорослий і дитина разом відпочивають, спілкуються між собою, організовуючи свій простір нових пізнань навколишнього оточення. Така прогулянка дасть незрівнянно більшу користь обом, бо вона буде наповнена сенсом життя, радістю спілкування. За межами квартири дитина щодня потрапляє в багатобарвний і мінливий світ природи, і треба дбати, щоб знання про природу в малюка щодня поповнювалися й упорядковувались. Це і знання про пори року (ознаки зими, весни, літа, осені), про різні рослини (квіти, дерева, ягоди, фрукти, овочі), тварин і птахів, про те, де вони живуть, чим харчуються. Однак усі ці знання – не самоціль. Не так уже й суттєво, які, наприклад, дерева знатиме дошкільник. Це завжди справа й уподобання дорослих і реальних навколишніх умов: десь ростуть ялини й берези, а десь – каштани та акації. Знайомлячись щодня з

новим об'єктом, спостерігаючи його особливості і схожість з іншими, даючи йому назву, об'єднуючи в групу з однорідними предметами, дитина все це робить уперше разом з дорослим, за його дбайливої підтримки. Привертайте увагу малюка до різних предметів, розглядайте їх, супроводжуючи доступною розповіддю, поясненнями, розмовляйте з дитиною та підкріплюйте свою розповідь конкретними діями, безпосереднім сприйманням того, про що йдеться у розповіді.

Часто дорослі починають прагнути усунути той недолік в розвитку дитини, який вони щойно виявили. Наприклад, помітили, що хлопчик гірше розмовляє, ніж його ровесник у сусідів, і тут же намагаються надолужити: старанно вчать вірші, змушують дитину переказувати казки. Але це не завжди дає позитивні результати. Чому? Тому що розвиток мовлення відбувається па базі інших психічних процесів, які починають формуватися раніше і які, очевидно, теж були розвинені недостатньо. Виходить, що для успішного просування вперед потрібно повертатися назад, до того, що діти засвоюють у значно молодшому віці.

З такою ситуацією часто доводиться зустрічатися в період підготовки дитини до шкільного навчання або на початку навчання, коли вже виявляються перші труднощі в оволодінні читанням, письмом. Допмагаючи таким дітям, доводиться повертатися па три-чотири роки назад, до того часу, коли, наприклад, іде активний процес розрізнення звуків рідної мови чи ознайомлення з розміром та формою предметів. Щоб відбувся подальший розвиток, прогалини мають бути усунені. Інколи причиною всіх бід вважають погану пам'ять дитини. І справді, дитина запам'ятовує погано: не може вивчити вірш, а вивчивши його ціною великих зусиль, швидко забуває, не запам'ятовує вивченого на уроці. Але даремно ми займалися б тренуванням запам'ятовування, бо воно само залежить від багатьох причин, насамперед, від розуміння змісту того, що треба запам'ятати. Якщо розуміння недостатнє, запам'ятовування можливе тільки механічне, а воно є непродуктивним там, де потрібне осмислення, розуміння. Отже, для розвитку пам'яті потрібен і

розвиток мислення. Мислення ж, у свою чергу, проходить довгий шлях розвитку й починається ще тоді, коли дитина пізнає прості властивості речей за допомогою відчуттів та сприймання. Конкретно-чуттєвим досвідом закладаються основи для всього подальшого розвитку, насамперед, мислення й мовлення, які тісно пов'язані між собою.

Чуттєвий досвід – основа інтелектуального розвитку дитини. Повноцінний розвиток мовлення відбувається тоді, коли кожне слово для дитини наповнене конкретним змістом, який відображає її власний досвід. Бувають випадки, коли в силу різних обставин формування мовлення в дитини недостатньо спирається на досвід чуттєвого, практичного пізнання нею навколишнього світу. Тоді засвоєні слова для дитини виявляються «порожніми», вона за ними не бачить ніякого реального змісту, у неї не виникає ніяких уявлень. Таке можна нерідко спостерігати в дітей, які бувають тривалий час прикуті хворобою до ліжка чи інвалідного візка (наприклад, при дитячому церебральному паралічі), не можуть активно рухатися й досліджувати навколишнє середовище. Натомість вони чують навколо себе розмови переважно дорослих людей і засвоюють їхнє мовлення. Вони й самі охоче і довго розмовляють, вживаючи складні мовленнєві звороти, і для недосвідченого спостерігача здаються інтелектуально дуже розвиненими. Проте насправді вони можуть виявитися зовсім безпорадними у процесі розв'язання звичайних пізнавальних, практичних завдань. Слово в них не виступає знаряддям мислення, бо воно для них не несе в собі ніякого змісту. Таке явище називають вербалізмом. Його, звичайно, у дещо пом'якшеній формі можна спостерігати й у фізично здорових дітей, які живуть ізольовано в оточенні дорослих людей, особливо літніх, схильних більше розмовляти з дитиною, не даючи належного простору для її дослідницької, практичної діяльності та спілкування з однолітками. Найслабшою ланкою в дітей із затримкою психічного розвитку є чуттєве пізнання навколишнього світу, тобто збідненість усіх тих знань, уявлень, вражень, які здобуваються від безпосереднього ознайомлення з якостями різних предметів. Очевидно, цей прикрий факт значною мірою зумовлений тим, що

саме в ранньому дитинстві, коли, як правило, відбувається бурхливе нагромадження чуттєвого досвіду, діти з ослабленою нервовою системою не отримують належної допомоги з боку дорослих. У цей час батьки або не помічають відставання психічного розвитку свого малюка, або не надають йому серйозного значення, або ж, не знаючи, яких заходів треба вжити, покладаються на плин часу.

Коли ж відставання, нарешті, помічають, намагання навчати дитину – до того ж примусовими методами – виявляються марними. У таких випадках слід повернутися назад і «заповнити» прогалини попереднього розвитку дитини. Отже, у якому віці не починалася б робота над подоланням недоліків розвитку дитини, завжди доводиться повертатися до того, чого вона недоотримала в ранньому й дошкільному віці, до розширення, зміцнення й систематизації її безпосереднього чуттєвого пізнання предметів і явищ навколишнього світу.

Дорослим потрібно так організовувати діяльність дітей, щоб їм доводилося постійно вчитися виявляти різні ознаки предметів, порівнювати їх між собою за цими ознаками. Так, поступово протягом дошкільного періоду, навчаючись розрізняти кольори та їх відтінки, основні геометричні форми, розміри, діти повинні навчитися користуватися цими еталонами в повсякденному житті (яблуко й помідор схожі, бо округлі, а огірок схожий на моркву, бо теж довгий).

Принципове значення для розвитку дитини має дотримання правила: спочатку навчити дитину практично користуватися ознакою, а потім, іноді значно пізніше, вчити її називати. Наприклад, буде правильно, якщо малюк зуміє знайти серед іграшок і подати мамі іграшку такого самого кольору, як у неї в руці – «таку саму», а потім уже запам'ятає, що вона зелена чи червона. Запам'ятовування назв відбувається часто невимушено: дитину й не потрібно спеціально вчити запам'ятовувати слово, адже у процесі практичного розрізнення ознак предметів дорослі увесь час їх називають. Згодом уже стане можливим попросити її знайти іграшку не за зразком («таку саму»), а просто сказати: «Дай мені червону». Отже, потрібно дбати про те, щоб дитина, вживаючи слово, бачила й чула ту конкретну реальність, яку воно означає.

Набагато менша біда, якщо вона вміє практично розрізняти предмети за певними ознаками, але не вміє їх назвати, ніж навпаки – називає ознаки, а практично ними не користується. Якщо в першому випадку дитина вміє практично мислити, хоча з якоїсь причини відстає в розвитку мовлення, то в другому – зовсім безпорадна, бо запам'ятовані слова не допомагають їй орієнтуватися в навколишньому житті.

Такої прикрої ситуації вдається уникнути, якщо дитина всьому навчається у процесі практичної діяльності під час гри. Звичайно, засвоєння сенсорних еталонів відбувається в нормі дуже рано, тому завжди корисно переконатися, чи володіє дитина цим раннім досвідом, а виявивши прогалини, заповнювати їх.

Важко передбачити, якої складності завдання відповідатимуть можливостям конкретного дошкільника із затримкою психічного розвитку. Це залежить і від особливостей функціонування його нервової системи й загального стану здоров'я, і від того, як рано почали виправляти недоліки його розвитку. Добре уявляючи те, чого треба навчити дитину, можна завжди знайти заняття, які її зацікавлять і не будуть надміру втомлювати. Корекція затримки психічного розвитку у школярів. Відставання від вікових норм у сформованості пізнавальних функцій, соціально-комунікативних навичок, довільної поведінки, обізнаності з навколишнім світом є ознаками затримки психічного розвитку дитини. Такі діти потребують спеціальної підготовчої педагогічної роботи, щоб надалі мати змогу включитися в навчальний процес. Для забезпечення дітям із затримкою психічного розвитку відповідних умов для успішного навчання в нашій країні уже чверть століття працюють спеціальні школи інтенсивної педагогічної корекції інтернатного типу. Оскільки для навчання у спеціальній школі дитина відривається від сім'ї, щоденної батьківської турботи про неї, то перевагу стали віддавати створенню спеціальних класів при загальноосвітніх масових школах. У спеціальних школах і класах цього типу працюють переважно вчителі масової школи, які пройшли фахову підготовку та

ознайомились із психологічними особливостями дітей з відставанням у розвитку, оволоділи особливостями методики педагогічної роботи з ними.

Звичайно, у цій спеціальній школі знайде застосування своїм знанням учитель-дефектолог. Програма навчання й корекційної роботи з дітьми в школах-інтернатах і класах при загальноосвітній масовій школі однакова й загалом відповідає програмі масової школи. Проте є в ній і специфічні особливості:

1. Освіта в початковій ланці розрахована на п'ять років замість чотирьох. Це дає можливість протягом першого року навчання заповнити прогалини в розвитку дітей, підготувати їх до засвоєння основ наук, а надалі дрібніше дозувати навчальний матеріал, уповільнити темп його засвоєння, збільшити тривалість повторення вивченого.

2. Значно менша кількість дітей у класі (не більше 12) сприяє індивідуалізації корекційної роботи з кожною дитиною, відповідно до її психічного й фізичного стану, рівня знань, умінь і навичок.

3. У методиці навчання дітей спочатку багато місця займають ігрові форми, подібні до тих, що використовуються в роботі з дошкільниками, з метою поступового підведення дітей до оволодіння навчальною діяльністю та роллю учня. Таким чином протягом п'яти років початкового навчання діти засвоюють повний обсяг програми початкової масової школи. Ті з них, хто позбувся ознак затримки психічного розвитку (добре засвоїли навчальний матеріал і набули нормальної працездатності), переводяться рішенням педагогічної ради до основної масової школи. Решта ж дітей, які й надалі мають певні труднощі в навчанні, продовжують навчатися в спеціальному класі (школі). Діти, яким психолого-медико-педагогічною консультацією встановлено діагноз затримки психічного розвитку та визначено зміст корекційного навчання, можуть відвідувати масову школу на загальних засадах, отримуючи право на додаткових п'ять годин корекційних занять з педагогом на тиждень. Така форма, як домашнє навчання виправдана й дозволяється тільки в тих випадках, коли дитина через хворобливі розлади поведінки є небезпечною

для колективу чи через важку хворобу фізично неспроможна відвідувати школу. Відвідування ПМПК є добровільною справою, проте уникнення її може призвести до ускладнення навчальної ситуації в подальшому. Ми вже зазначали, що чим пізніше виявлені навчальні труднощі в дитини, тим складнішим буде процес щодо їхньої компенсації. Як уже наголошувалося, затримка психічного розвитку за сприятливих умов навчання й виховання дитини великою мірою піддається корекції і компенсації. Було б необачно, якби в молодшому шкільному віці можливості розвитку дитини були втрачені через неадекватні потребам дитини умови навчання. Зрозуміло, що оптимальними умовами для початку навчання дитини із затримкою психічного розвитку є спеціальний клас інтенсивної педагогічної корекції при масовій загальноосвітній школі. Проте сьогодні таких класів дуже мало, і дитина дуже часто змушена навчатися в загальному класі. За цих умов успішність її навчання великою мірою залежатиме від єдності зусиль усіх зацікавлених сторін.

Підготовка дитини до школи. Велике значення має старт шкільного навчання. Щоб він не травмував дитину й був успішним, вона має бути найбільш підготовленою до нього. Краще, коли дитина із затримкою психічного розвитку розпочне шкільне навчання в сім, а не в шість років (особливо за умови відвідування класу загальної школи). Разом з тим, слід усвідомлювати, що пізніший початок навчання буде успішним лише за умови, коли протягом сьомого року життя з дитиною здійснювалася підготовча до школи розвивальна робота.

Затримка психічного розвитку має бути підтверджена психолого-медико-педагогічною консультацією, що дасть право дитині на п'ять додаткових годин корекційних занять з педагогом на тиждень. У разі соматичної і психічної ослабленості, вираженої астенізованості дитина за медичним висновком може мати додатковий вихідний день серед тижня, а пропущені уроки компенсуватимуться індивідуальними корекційними заняттями. Якщо було вжито всіх необхідних педагогічних заходів, рівень навчальних досягнень

дитини буде достатній і забезпечить їй наступність у засвоєнні програмового матеріалу загальноосвітньої школи.

Як слід ставитися до шкільних успіхів дитини із затримкою психічного розвитку? Відомо, що у школяра, особливо молодшого, навчання є настільки значущою справою, що воно позначається на всіх сферах життя дитини: стосунках з батьками, педагогами, однокласниками, а звідси – і на ставленні до самої себе, настрої та емоційному самопочутті. Усе це – важливі чинники формування дитячої особистості. Тому навчання має загалом сприйматися дитиною як успішне, таке, що підтримує в неї самоповагу. Тим часом у дітей з труднощами в навчанні невдач буває значно більше, ніж успіхів. Щоб дати дитині пережити почуття успіху й виробити адекватне ставлення до її навчальних проблем, дорослим потрібно добре розуміти її психологічні особливості та причини деяких негативних виявів її поведінки.

Надмірне форсування успіхів у навчанні й поведінці є загрозою для дитини із затримкою психічного розвитку. Проте, пам'ятаючи, що вимогливість є неодмінною умовою педагогічного успіху, можна захопитися рішучою боротьбою з «незібраністю», «неорганізованістю», «лінощами», якими, як правило, пояснюють навчальні невдачі дитини, не розуміючи їх дійсних причин. Тим часом усі ці недоліки часто бувають виявами затримки психічного розвитку, і для їх подолання однієї тільки вимогливості буває замало, а поєднання їх з нерозумінням стану дитини часто призводить до наслідків, протилежних очікуванім. Вони добре ілюструються прикладами з практики.

Намагання подолати ці недоліки без достатнього знання їх причин і призводить до надмірної в цій ситуації вимогливості. За таких обставин у дитини може виникнути небезпечний стан, який психологи називають синдромом хронічної неуспішності. Він виявляється в суперечливому поєднанні в неї надто високого (як для неї) рівня вимог і заниженої самооцінки. Зрозуміло, що високий рівень вимог – це відображення рівня вимог батьків, задовольняти який дитина відчувається зобов'язаною, але не в змозі їх виконати. І під впливом невдач у неї формується занижена самооцінка. І тоді

вона перестає вірити у свою здатність виконати навіть посилене завдання і зовсім перестає працювати. Така дитина може тихенько просидіти цілий урок, так і не взявшись за ручку, не відповідаючи на запитання. Те ж саме спостерігається і вдома, коли вона просиджує за столом годинами, дивлячись у вікно замість того, щоб виконувати домашні завдання. Це дуже руйнівний стан дитячої психіки, який веде до різних викривлень особистісного розвитку.

Справді, почуватися поганим, усвідомлювати постійне невдоволення батьків для дитини нестерпно, адже батьки для неї є абсолютною владою, від гніву чи милості якої залежить дуже багато. Щоб уникнути батьківського невдоволення, дитина і вдається до обману. Сказана неправда, у свою чергу, тягне за собою інші деформації її особистості. Усвідомлюючи свій поганий вчинок, вона мусить якось виправдатися перед собою, адже почуватися поганим – нестерпно. І мимохіть починаються пошуки винного, який змусив вчинити саме так. Виникають недобрі почуття до батьків, розвивається недоброзичливість, агресивність як риси характеру. В інших дітей через психічну слабкість і нездатність на агресію, розвивається невротичний стан «втєчі у хворобу», коли вони на будь-які труднощі реагують хворобливими симптомами. Так, коли треба йти до школи (чи перед контрольною роботою), у дитини починається головний біль, болі в животі, нудота і т.ін. Ці скарги не можна розглядати як симуляцію, дитина справді страждає. Іноді в неї навіть підвищується температура. Для подолання такого стану, крім психолого-педагогічних заходів, потрібною буває і допомога дитячого психоневролога.

Уникнути всіх цих негативних явищ допоможе педагогічна компетентність батьків, добре знання особливостей дитини й організація спеціального супроводження – медичного, психологічного та педагогічного.

Загальною ж стратегією в роботі з дитиною, яка має труднощі в навчанні, є збереження її позитивного ставлення до навчання й до себе як учня, підтримка в неї віри в свої можливості. А це означає, що вона має обов'язково переживати успіх, якими б скромними не були її навчальні можливості, і в цьому обов'язково потрібно їй допомогти. Працюючи над заповненням прогалін у

знаннях і вміннях дитини, важливо пам'ятати про межі її витривалості. Тут може стати в нагоді й лікарська консультація. Найменший успіх у навчанні дитини має бути поміченим і сповна пережитим. Успіхів вдасться знайти набагато більше, якщо її досягнення порівнювати не з ідеальними (чи чужих дітей), а звіряти з тим, чого вона не знала й не вміла вчора, а сьогодні навчилася.

Для формування позитивних рис особистості школяра, який зазнає труднощів у навчанні й має невисоку успішність, дуже важливо знайти якісь інші здібності, реалізація яких могла б принести йому задоволення й самоствердження. Багато хто з таких дітей любить майструвати, займатися рукоділлям, господарювати в домі. Часто серед них є діти з художніми здібностями до малювання, ліплення, гри на музичних інструментах. І тут вони виявляються кмітливішими, ніж у шкільному навчанні, і можуть досягти значніших успіхів.

Досвід спеціального навчання й виховання дітей із затримкою психічного розвитку показав, що вони в переважній більшості мають низку здібностей до практичної діяльності, завдяки чому за сприятливих умов можуть досягати високого рівня соціальної адаптації. Саме на таку життєву перспективу потрібно орієнтуватися в подальшому навчанні і професійному визначенні цих дітей.

2.2. Активізація пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку

Розвиток вміння спілкування з дітьми:

1. Зміна поведінки дорослого і його ставлення до дитини:
 - ✓ будуйте взаємини з дитиною на взаєморозумінні і довірі;
 - ✓ контролюйте поведінку дитини, не нав'язуючи йому жорстких правил;
 - ✓ уникайте, з одного боку, надмірній м'якості, а з іншого – завищених вимог до дитини;
 - ✓ не давайте дитині категоричних вказівок, уникайте слів «ні» і «не

можна»;

- ✓ повторюйте своє прохання одними і тими ж словами багато разів;
- ✓ для підкріплення усних інструкцій використовуйте зорову стимуляцію;

- ✓ пам'ятайте, що надмірна балакучість, рухливість і недисциплінованість дитини не є навмисними;

- ✓ вислухайте те, що хоче сказати дитина;
- ✓ не наполягайте на тому, щоб дитина обов'язково вибачилася за вчинок.

2. Зміна психологічного мікроклімату в родині:

- ✓ приділяйте дитині достатньо уваги;
- ✓ проводьте дозвілля всією родиною;
- ✓ не допускайте сварок в присутності дитини.

3. Організація режиму дня та місця для занять:

- ✓ встановіть твердий розпорядок дня для дитини та всіх членів сім'ї;
- ✓ знижуйте вплив відволікаючих чинників під час виконання дитиною завдання;

- ✓ уникайте по можливості великих скупчень людей;
- ✓ пам'ятайте, що перевтома сприяє зниженню самоконтролю і наростання гіперактивності.

4. Спеціальна поведінкова програма:

- ✓ не вдавайтеся до фізичного покарання! Якщо є необхідність вдатися до покарання, то доцільно використовувати сидіння в певному місці після скоєння вчинку;

- ✓ частіше хваліть дитину. Поріг чутливості до негативних стимулів дуже низький, тому діти з ЗПР не сприймають доган і покарань, проте чутливі до заохочень;

- ✓ не дозволяйте відкладати виконання завдання на інший час;
- ✓ допомагайте дитині розпочати виконання завдання, так як це найважчий етап.

Але все-таки, на нашу думку, батьківська любов і професіоналізм фахівців допоможуть дитині впоратися з будь-якими труднощами.

Розвиток пізнавальної діяльності

Розвиток пам'яті й уваги.

1. Вчити запам'ятовувати кілька предметів (іграшок), які перебувають перед дитиною, а також виявляти кількісні зміни предметів: що додалося, що поменшало.

2. Вчити запам'ятовувати зорові образи предметів і відтворювати їх по пам'яті.

3. Вчити запам'ятовувати кілька запропонованих предметів, а потім знаходити їх серед інших.

4. Вчити запам'ятовувати якомога більше предметів, зображених на картинках, а потім відтворювати їх по пам'яті (обсяг пам'яті).

5. Вчити запам'ятовувати і виконувати ряд послідовних дій.

6. Вчити помічати особливості деяких зображень: чого не вистачає на малюнку (зорову увагу).

7. Вчити викладати візерунок (предмет) з паличок за зразком, а потім по пам'яті.

8. Вчити виділяти відмінності у двох схожих предметів або зображень.

Корекція не мовних процесів – зорової та слухової уваги і пам'яті

1. Розвиток зорового гнозису – впізнавання перекресленого зображення, пунктирних, контурних і накладених один на одного зображень; букви різного шрифту в неправильному положенні; впізнавання форми, кольору, величини предметів.

2. Зорового мнезісу (пам'яті) – пред'явити раніше бачену картинку, букву; відтворити певну послідовність 3-4 картинок, букв, цифр.

3. Розвиток оптико-просторового гнозису і праксису – малювання, конструювання фігур, порівняння картинок, орієнтування на власному тілі (право, ліво); орієнтування в навколишньому просторі.

4. Розвиток моторної готовності – вправи на розвиток дрібної моторики;

господарська праця; заняття по аплікації, конструювання, малювання; музичні заняття.

5. Словникова робота за лексичними планами. Широко використовувати вірші, загадки, пісні за лексичними темами.

6. Розвиток функцій фонематичного аналізу (від простих форм до складних форм).

7. Робота з розвитку складового аналізу і синтезу (звуко-складовий аналіз слів).

8. Робота над пропозицією – від простого непоширеного двоскладного речення до поширеного двоскладного речення, до складної (складно влаштованої) пропозиції.

9. Робота над ритміко-інтонаційним малюнком пропозиції.

10. Аналіз пропозицій, три секрети пропозиції, схема.

11. Знайомство з буквами – виховання оптичних диференціацій, лист елементів букв, лист букв.

Розвиток мислення

1. Уміння узагальнювати і класифікувати предмети:

- ✓ вчити об'єднувати предмети, що належать до певних предметних тем;
- ✓ вчити класифікувати предмети за темами, групам;
- ✓ вчити знаходити зайвий предмет з ряду декількох предметів.

2. Розвиток досвіду аналізу та синтезу:

- ✓ вчити складати з частин ціле (розрізану картинку за зразком і без);
- ✓ вчити визначати (бачити) цілий предмет по частинах;
- ✓ вчити відгадувати і загадувати загадки;
- ✓ вчити розуміти сенс прислів'їв і приказок;
- ✓ вчити розуміти «Нісенітниці» з 6-7 років.

Розвиток відчуття і сприйняття

1. Диференціювати нюхові відчуття.

2. Вчити диференціювати смакові відчуття.

3. Вчити розрізняти кольори (сприйняття кольорів) – вибирати з декількох

предметів ті, які мають певний колір.

4. Розвиток ілюзорного сприйняття: вчити порівнювати предмети по довжині, ширині, висоті і т.д.

5. Розвиток цілісності сприйняття (зорового гнозису) – вчити впізнавати предмети в перекреслених зображеннях, контурних, пунктирних і накладених один на одного зображеннях.

6. Розвиток сприйняття простору – вчити впізнавати предмети за формою, кольором, розміром, групувати їх:

- ✓ вчити знаходити місце предмета в певному ряду;
- ✓ вчити вкладати фігури в пазли дошки Е. Сегена.
- ✓ вчити знаходити місце предмета в просторі (в правому верхньому куті, перед собою, посередині і т.д.).

7. Розвиток оптико-просторового гнозису і праксису:

- ✓ вчити малювати, конструювати фігури, порівнювати картинки;
- ✓ вчити орієнтуватися на власному тілі (право, ліво);
- ✓ вчити орієнтуватися в навколишньому просторі.

8. Розвиток дотику – вчити впізнавати предмети на дотик, по об'ємному зображенню, по площинному зображенню, впізнавання букв.

9. Розвиток кінестетичних відчуттів і сприйнять.

10. Розвиток слухового сприймання:

- ✓ вчити розрізняти мовні звуки;
- ✓ вчити розрізняти звуки по висоті, силі і тембру голосу;
- ✓ вчити розрізняти слова, близькі за звуковим складом;
- ✓ вчити диференціювати склади, фонеми (голосні – приголосні, тверді – м'які, дзвінки – глухі).

Робота з розвитку лексичної сторони мовлення

Розвиток дієслівного словника

1. Уточнити і закріпити назви дій тварин.
2. Активізувати вживання префіксальних дієслів.
3. Навчити підбирати дієслова доконаного недоконаного виду.

4. Навчити підбирати антоніми до дієслів.

5. Навчити підбирати слова, що позначають дії, до слів, що позначають неживі предмети, явища природи.

6. Навчити підбирати синоніми до заданого дієслова.

Розвиток номінативної функції мови

1. Уточнення і активізація словника за лексичними темами.

2. Навчити утворювати множину та однину іменників.

3. Навчити вживати іменники в різних відмінках.

4. Навчити визначати предмет за назвою його складових частин.

5. Навчити самостійно підбирати назви предметів до назв дій.

6. Навчити правильно вживати в мові прийменники: **З, В, ЗА, ЧЕРЕЗ, НАД, С, К, З-ПІД.**

7. Навчити вживати складні слова.

8. Вчити підбирати антоніми до іменників.

9. Вчити підбирати синоніми до слів.

10. Вчити утворювати однокореневі слова.

11. Активізувати словотвір іменників суфіксальним, префіксальним, суфіксально-префіксальним способами.

Активізація пізнавальної діяльності

1. Уміння узагальнювати і класифікувати предмети.

2. Виключення зайвого предмета.

3. Уміння складати з частин ціле.

4. Загадування і відгадування загадок.

5. Розуміння сенсу прислів'їв і приказок.

6. Завдання на абстрактно-логічне мислення.

Всі завдання підбираються відповідно до віку і індивідуальних можливостей дитини.

Мислення – вищий пізнавальний процес узагальненого і опосередкованого відображення дійсності

Мислення є найважливішим процесом пізнання. За допомогою мислення

ми отримуємо знання, які органи чуття не можуть нам дати. Так, подивившись на термометр, розташований на зовнішній стороні вікна, побачивши перехожих, що кутаються в теплий одяг, ми робимо висновок про те, що на вулиці холодно. Мислення співвідносить дані відчуттів і сприймань, зіставляє, розрізняє і розкриває відносини між навколишніми явищами. Результатом мислення є думка, виражена в словах. Таким чином, мислення людини тісно пов'язане з вимовою і неможливо без неї.

В процесі розумової діяльності людина використовує спеціальні прийоми, або операції: аналіз (уявне розкладання цілого на частини), синтез (уявне об'єднання частин в єдине ціле), порівняння (встановлення подібності або відмінності між об'єктами), абстрагування (виділення істотних властивостей предмета і відволікання від несуттєвих), узагальнення (уявне об'єднання об'єктів за їх ознаками). Всі операції проявляються в тісному зв'язку один з одним. На їх основі виникають більш складні операції, такі як класифікація, систематизація та ін. Все, чим дитина займається в дошкільному віці (малювання, ліплення, конструювання, різні ігри) розвиває у нього такі розумові операції, як класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення, порівняння, здатність міркувати, абстрагування, розуміння взаємозалежностей.

Вікові особливості мислення у дошкільнят

За час зростання і розвитку дитини його мислення зазнає істотних взаємообумовлених змін.

Перші ознаки мислення діти виявляють до кінця першого року життя. Вони починають помічати найпростіші зв'язки і відносини між предметами і використовувати їх для досягнення певної мети. Ці відносини з'ясовуються дітьми шляхом практичних проб і помилок, тобто за допомогою предметно-дієвого мислення, що є основним видом мислення дитини раннього віку.

Крім того, дитина починає розуміти, що одні речі і дії можуть використовуватися для позначення інших, служити їх заміною, наприклад: малюнок може зображати іграшку, а іграшка – те, що намальовано. Формується

здатність до заміщення – вміння використовувати при вирішенні розумових завдань умовні замітники реальних предметів і явищ. Надалі ця здатність дасть можливість дитині опанувати читання, письмо, моделювання, схематизацію і т.д.

У міру накопичення досвіду мислення дитини все більше спирається на образи – уявлення про те, яким може бути результат тієї або іншої дії. Основним видом мислення, властивим дитині дошкільного віку, стає наочно-образне мислення. Завдяки цьому дошкільник може «прораховувати» реальні дії в розумі. При цьому він оперує тільки одиничними судженнями, тому що до висновків ще не готовий. У старшому дошкільному віці починає формуватися словесно-логічне мислення.

Учитель-дефектолог в дитячому дошкільному закладі

Всі діти розвиваються не однаково, особливості затримки в розвитку виникають з різних причин. І допомогти їм можуть різні фахівці, один з них – вчитель-дефектолог.

Учитель-дефектолог проводить організовану освітню діяльність з:

- ✓ ознайомлення з навколишнім світом;
- ✓ розвитку мислення;
- ✓ розвитку сприйняття;
- ✓ розвитку пам'яті;
- ✓ розвитку уваги;
- ✓ формування елементарних математичних уявлень.

Враховуються індивідуальні особливості дитини.

Не всі діти встигають виконувати завдання на групових заняттях. Деяким потрібно більше уваги педагога.

Заняття з дефектологом проходять кожен день і тривають 15-25 хвилин. Вони бувають індивідуальні або групові (2-5 осіб). При такій організації ні одна дитина не залишається без уваги педагога.

Ефективність роботи залежить від спільних зусиль вчителя-дефектолога та батьків.

Розвиток психічних функцій

Зорова увага: Ігри: «Знайди відмінності», «Знайди два однакових предмета», «Знайди половинку предмета», «Знайди таку саму картинку або предмет», «Що забув зобразити художник», «Дізнайся по силуету», «Розпізнавання накладених і перетинаючих (зашумлених) зображень предметів», «Лабіринти».

Слухова увага: Ігри: «Буває – не буває», «Їстівне – неїстівне», «Можна – не можна», «Так – ні», «Хто уважний», «Вода, дорога, повітря», «Їдемо, плаваємо, літаємо», «В саду чи в городі», «Уважно слухай і швидко відповідай», «Назви частини».

Зорова пам'ять: Ігри: «Якого предмета не стало», «Подивися, запам'ятай і назви», «Повтори, не помилися», «Хто знає, хай продовжує», «Що змінилося».

Слухова пам'ять: Ігри: «Хто знає, хай продовжує», «Ланцюжок слів», «Хто більше запам'ятає?», «Телефон», «Послухай, запам'ятай і повтори слова», «Запам'ятай і назви пари слів», «Підбери потрібне слово», «Хто більше назве слів, які підходять до даного слова?», «Уважно слухай і виконуй»; заучування потішок, загадок, віршів; переказ казки, оповідання.

Зорове сприйняття: Величина (пірамідки, стаканчики, «Який предмет найбільший», «Який предмет найменший», «Високий – низький», «Товстий – тонкий», «Довгий – короткий», «Широкий – вузький»);

Колір (4 роки – основні кольори; 5 років – основні і помаранчевий, коричневий, блакитний, фіолетовий; 6 років – основні і рожевий, світло-зелений, сірий; 7 років – основні і 8 відтінків і більше); Форма (4 роки – коло, квадрат, трикутник; 5 років – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал; 6 років – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал, трапеція, ромб, багатокутник) – («Геометричне лото», «Знайди і покажи вершини, сторони, кути», «Які предмети нагадують за формою» і т.д.);

Просторове орієнтування: (на собі; іншій людині; розташування предметів по відношенню до себе; іншій особі (праворуч, ліворуч, попереду, ззаду і т.д.); На аркуші паперу; в зошиті в клітинку; Тимчасові уявлення (частини доби; часи

року; місяці; дні тижня; 6-7 років знайомство з годинником «стрілки, циферблат»).

Слухове сприйняття: (розрізняти приголосні й голосні звуки)

Розуміння прийменників: (в, на, за, під, над, перед, з, у, з, до, через, через, з-під, поруч, між, близько).

Розвиток дрібної моторики рук і конструктивного праксису

- ✓ Показати окремо один палець (вказівний), потім два (вказівний і середній) і т.д.
- ✓ Показати колечка, поперемінно поєднуючи кожен палець з великим пальцем.
- ✓ Пальчикові гімнастики.
- ✓ Застібання й розстібання гудзиків, кнопок, гачків.
- ✓ Зав'язування і розв'язування стрічок, шнурків, вузликів на мотузці.
- ✓ Закручування і відкручування кришок, банок, бульбашок.
- ✓ Плетіння кісок з ниток, вінків з квітів.
- ✓ Нанизування бус на нитку.
- ✓ Виготовлення виробів з паперу, природного матеріалу.
- ✓ «Пальчикові басейни» (жолуді, каштани, квасоля, горох, сочевиця, морські камінці).
- ✓ Розфарбовування картинки, не виходячи за контури.
- ✓ Обвідка і штрихування предметів (проводити вертикальні, горизонтальні і похилі лінії).
- ✓ Малювання по точках, по клітинках.
- ✓ Складання розрізаних картинок (по горизонталі, по вертикалі, по діагоналі).
- ✓ Викладання пазлів.
- ✓ Складання кубиків із зображенням об'єктів за лексичними темами.
- ✓ Викладання постатей з рахункових паличок за зразком, за схемою.
- ✓ Конструктори «Lego», «Геометричні фігури», будівельні набори (дерев'яні), «Мозаїка» і ін.

- ✓ Збірно-розбірні іграшки.
- ✓ Логічні блоки Дьенеша.
- ✓ Рахункові палички К'юїзенера.
- ✓ Кубики Нікітіна «Виклади квадрат».

Психокорекційні заняття з дітьми із ЗПР, які можна проводити батькам в домашніх умовах

Психокорекційні заняття з дітьми із ЗПР з розвитку пізнавальних процесів можуть проводитися як індивідуально, так і в групі. Крім того, ці заняття може проводити не лише психолог, а й учитель, вихователь, а також батьки, підтримуючи корекційний режим і в домашніх умовах. Систематичне застосування описаних нижче психотехнічних прийомів сприяє формуванню властивостей уваги, пам'яті і розумових операцій у дітей.

Ігри з піском і водою

Ігри з піском і водою як спосіб розвитку і самотерапії дитини відомий з давніх часів. Податливість піску будить бажання створити з нього мініатюрну картину світу. Гра з піском – це природна і доступна для кожної дитини форма діяльності. Дитина часто словами не може висловити свої переживання, страхи, і тут йому на допомогу приходять ігри з піском. Програючи ситуації, що схвилювали його за допомогою іграшкових фігурок, створюючи картину власного світу з піску, дитина звільняється від напруги. А найголовніше – вона набуває безцінний досвід символічного дозволу безлічі життєвих ситуацій, адже в справжній казці все закінчується добре!

Чи потребує дитина з затримкою психічного розвитку лікарської допомоги?

Затримка психічного розвитку не хвороба, а індивідуальний варіант психічного розвитку. Але, як стверджують фахівці, в основі розвитку психіки таких дітей лежить та чи інша неспроможність структурно-функціональних мозкових систем, придбана в результаті не грубих пошкодження мозку. Тому обстеження лікарем-психоневрологом таку дитину бажане: він може виявити ознаки органічного пошкодження мозку і медикаментозно впливати на нього,

може за допомогою ліків скоординувати зайву загальмованість або збудливість дитини, нормалізувати сон, активізувати роботу клітин головного мозку.

Рекомендації батькам:

1. Уникати гіперопіки, коли за дитину роблять все, включаючи і те, що без особливих зусиль змігла би зробити вона сама, вважаючи її маленькою. Саме в простих видах діяльності, елементарних навичках самообслуговування і самоконтролю розвиваються такі важливі якості, як впевненість в собі, почуття відповідальності, самостійність. Звичайно, контроль необхідний, але його необхідно організувати не «над», а «поряд».

2. Не завищувати вимоги. Перевантаження, особливо інтелектуальне, тягне за собою не тільки зниження працездатності, загальмованість в розумінні ситуації, але і може проявитися як агресія, зриви в поведінці, різкі перепади настрою. Завищені вимоги батьків призводять до того, що, беручись за непосильну для себе справу, дитина не може її виконати, починає нервувати, втрачає віру в свої сили.

3. Розвивайте навички поступово, починаючи з найпростіших – тих, які малюк вже має, і закінчуючи складними. Малювання, ліплення, аплікація – всі ці заняття допомагають розвивати координацію, концентрацію, увагу.

4. Уважно поставитись до організації праці та відпочинку дитини, щоб зберегти працездатність і не завдати шкоди здоров'ю.

5. Допомогати пізнавати і розуміти навколишній світ за допомогою спілкування: цікаві і захоплюючі розповіді дорослих, а потім можна задати питання про те, що нового дізналася дитина.

6. Пізнавальна активність, прагнення до розумової праці повинні формуватися на легкому, доступному і цікавому для дитини матеріалі.

7. Фізичний розвиток. Фізичні вправи поліпшують обмін речовин, кровообіг, дихання, тонізують діяльність центрального і периферичного відділів нервової системи, позитивно впливають на стан кістково-м'язового апарату. Все це сприяє поліпшенню загального стану організму дитини, підвищенню його розумової і фізичної працездатності, підняттю

компенсаторних можливостей центральної нервової системи. Така активізація діяльності всього організму і, в першу чергу, центральної нервової системи є важливою умовою успішного навчання і подолання недоліків дітей з ЗПР.

8. Консультація фахівців.

2.3. Методичні рекомендації для батьків дітей із затримкою психічного розвитку

Успіх корекційного навчання багато в чому залежить від того, наскільки чітко організована наступність у роботі вчителя-дефектолога, вихователів і батьків.

У дитини з ЗПР ослаблена пам'ять, не сформована доволі увага, відставання у розвитку розумових процесів, тому необхідно закріплювати вивчений матеріал як в дитячому садку, так і вдома. Для цього задаються домашні завдання на повторення вивченої теми.

Спочатку завдання виконуються дитиною з активною допомогою батьків, поступово привчаючи дитину до самостійності.

Необхідно привчати дитину до самостійного виконання завдань. Не слід поспішати, показуючи, як потрібно виконувати завдання. Допомога повинна носити своєчасний і розумний характер.

Важливо визначити, хто саме з дорослого оточення дитини буде з ним займатися за завданням дефектолога.

✓ Час занять (15-20 хв.) Має бути закріплено в режимі дня. Постійний час занять дисциплінує дитину, допомагає засвоєнню навчального матеріалу.

✓ Заняття повинні носити цікавий характер.

✓ При отриманні завдання необхідно уважно ознайомитися з його змістом, переконатися, що Ви зрозуміли.

✓ У тяжких випадках консультиватися у педагога.

✓ Підберіть необхідний наочний дидактичний матеріал, посібники, які рекомендує вчитель-дефектолог.

- ✓ Заняття повинні бути регулярними.
- ✓ Закріплення знань може проводитися під час прогулянок, поїздок, по дорозі в дитячий садок. Але деякі види занять вимагають обов'язкової спокійної робочої обстановки, а також відсутності відволікаючих чинників.
- ✓ Заняття повинні бути нетривалими, не викликати стомлення та перенасичення.
- ✓ Необхідно урізноманітнити форми і методи проведення заняття, чергувати заняття з розвитку мовлення з завданнями з розвитку уваги, пам'яті, мислення ...
- ✓ Необхідно дотримуватися єдиних вимог, які пред'являються дитині.
- ✓ У дитини з ЗПР практично завжди порушено мовленнєвий розвиток, тому необхідно щодня тренувати дитину у виконанні артикуляційної гімнастики.
- ✓ Вправи обов'язково виконуються перед дзеркалом.
- ✓ Особлива увага приділяється не швидкості, а якості і точності виконання артикуляційних вправ.
- ✓ Важливо стежити за чистотою виконання рухів: без супутніх рухів, плавно, без зайвої напруги або млявості, стежити за повним обсягом рухів, за точністю, темпом вправ, часто – під рахунок дорослого ...
- ✓ Кожну артикуляційну вправу рекомендується виконувати спочатку повільно, потім темп прискорювати.
- ✓ Вправа виконується 6-8 разів по 10 сек. (Можна більше). Для кращої наочності вправи робляться спільно з дитиною, старанно показуючи і пояснюючи кожен рух.
- ✓ Для закріплення звуку в складі, слові необхідно повторювати мовний матеріал не менш 3-х разів.
- ✓ При проголошенні потрібного звуку слід вимовляти звук в складі або слові перебільшено (навмисно виділяючи голосом).
- ✓ Зошит для закріплення матеріалу необхідно утримувати в акуратному вигляді.

- ✓ Будьте терплячі з дитиною, доброзичливі, але досить вимогливі.
- ✓ Відзначайте найменші успіхи, вчіть дитину долати труднощі.
- ✓ Своєчасно консультуйтеся і проводите лікування дітей у лікарів, до яких направляє вчитель-дефектолог.

2.4. Практичні поради батькам, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку

Яку допомогу можуть надати батьки, якщо в сім'ї дитина з затримкою психічного розвитку?

- ✓ Не слід на дитину дивитися як на маленького, безпомічного.
- ✓ Не рекомендується постійно опікуватися, наприклад, збирати йому в школу портфель, контролювати кожну дію дитини при виконанні домашніх завдань.
- ✓ Не підкоряйте все життя в родині дитині: за неї робити все, включаючи і те, що без особливих зусиль змогла би зробити вона сама. Така гіперопіка дітям дуже шкідлива. Саме в простих видах діяльності, елементарних навичках самообслуговування і самоконтролю розвиваються такі важливі якості, як впевненість в собі, почуття відповідальності, самостійність. Звичайно, контроль необхідний, але його треба організовувати не «над», а «поряд».
- ✓ Не завищувати вимоги до дитини. Перевантаження, особливо інтелектуальне, тягне за собою не тільки зниження працездатності, загальмованості в розумінні ситуації, але й може проявитися агресія, зриви в поведінці, різкі перепади настрою. Завищені вимоги призводять до того, що, беручись за непосильну для себе справу, дитина не може її виконати, починає нервувати, втрачає віру в свої сили.
- ✓ Для того, щоб зберегти працездатність такої дитини, не нанесіть навчальним навантаженням додаткової шкоди її здоров'ю; уважно поставтеся до організації праці та відпочинку.
- ✓ Психологи і лікарі стверджують, що перерви під час виконання

домашнього завдання вкрай необхідні.

Самооцінка дитини багато в чому залежить від оцінки оточуючих його людей. Важливо, щоб дитина вірила в свої сили, відчувала стан комфорту, захищеності, позитивного світосприйняття і інтересу. Для формування цього боку психіки дитини з затримкою психічного розвитку дуже велике значення має спілкування.

Наприклад, задайте своїй дитині питання про те, що він нового дізнався на уроках. Є питання – є робота думки. Є думка – активізується пам'ять. Пізнавальна активність, прагнення до розумової праці формуються спочатку на легкому, доступному дитині і в той же час цікавому матеріалі. Зацікавленість і успіх не тільки пробуджують в дитині віру в свої сили, знімають напруженість, але і сприяють підтримці активного, комфортного стану.

Режим дня і розпорядок

Для дітей з розумовою відсталістю (інтелектуальними порушеннями) вельми важливо, щоб режим дня був логічним, стабільним і повторюваним. Організація розпорядку дня ґрунтується на певному раціональному чергуванні відрізків неспання, сну, харчування і проведення занять.

При організації режиму слід враховувати рекомендації СанПін, спрямованість груп, які функціонують в дошкільній організації для дітей з порушенням інтелекту, а також регіональні рекомендації фахівців в області охорони зміцнення здоров'я дітей. При цьому враховується режим функціонування груп: 12-годинний, 24-годинний або групи короткотривалого перебування.

Основні режимні моменти – прийом їжі, вкладання дітей спати і пробудження – повинні проходити без поспіху, в спокійному темпі. Для кожної вікової групи педагоги формують розпорядок дня, орієнтований в часі відповідно до режиму перебування дітей в дитячому садку, рекомендаціями місцевих медиків до педагогічного навантаження дітей, особливостями контингенту групи і т.д.

Специфікою організації занять з дітьми з розумовою відсталістю

(інтелектуальними порушеннями) є комплексний, концентричний підхід і часта зміна видів діяльності, так як при зміні об'єктів і видів діяльності увага дитини знову залучається, що дає можливість продуктивно продовжувати заняття. У міру навчання кількість часу на кожен вид дитячої діяльності збільшується. При цьому тривалість довільного зосередження у дітей даної категорії надзвичайно мала. Отже, включення в одне заняття декількох видів діяльності дозволяє педагогу більш гнучко враховувати психофізіологічні можливості дітей. І – як наслідок – на тлі високої частоти, інтенсивності і повторюваності відпрацьовується спосіб дії. Тому всі заняття носять комплексний характер. У розкладі занять позначені складові кожного комплексу. При плануванні педагоги виділяють завдання кожного виду занять. Так, наприклад, в розкладі дано «Соціально-комунікативний розвиток і розвиток мови» – педагоги планують завдання по соціально-комунікативному розвитку – формування невербальних засобів у спілкуванні, а також визначають завдання по підрозділу «Розвиток мови» – формування у дітей розуміння мовної інструкції, умінь фіксувати погляд на артикуляційному апараті дорослого, наслідування голосових реакцій.

Режим дня повинен відповідати віковим особливостям дітей і сприяти їх гармонійному розвитку. Максимальна тривалість безперервного неспання дітей 3-7-ми років становить 5,5-6 годин, до 3-х років – відповідно до медичних рекомендацій.

Рекомендована тривалість щоденних прогулянок становить 3-4 години. Тривалість прогулянки визначається дошкільною освітньою організацією в залежності від кліматичних умов. При температурі повітря нижче 15°C і швидкості вітру більше 7 м/с тривалість прогулянки рекомендується скорочувати.

Рекомендується організовувати прогулянки 2 рази в день: в першу половину і в другу половину дня – після денного сну або перед відходом дітей додому.

При організації режиму перебування дітей в дошкільних освітніх

організаціях (групах) більше 5-ти годин організується прийом їжі з інтервалом 3-4 години і денний сон; при організації режиму перебування дітей до 5-ти годин – організується одноразовий прийом їжі.

Загальна тривалість добового сну для дітей дошкільного віку – 12-12,5 годин, з яких 2-2,5 години відводиться на денний сон. Для дітей від 1 року до 1,5 років денний сон організують двічі в першу і другу половину дня загальною тривалістю до 3,5 годин. Оптимальним є організація денного сну на повітрі (веранди). Для дітей від 1,5 років до 3-х років денний сон організують одноразово, тривалістю не менше 3-х годин. Перед сном не рекомендується проведення рухливих емоційних ігор, що гартують. Під час сну дітей присутність вихователя (або його помічника) в спальні обов'язкова.

На самостійну діяльність дітей 3-7-ми років (ігри, підготовка до освітньої діяльності, особиста гігієна) в режимі дня повинно відводитися не менше 3-4-х годин.

Для дітей раннього віку від 1,5 до 3-х років тривалість безперервної освітньої діяльності не повинна перевищувати 10-ти хв. Допускається здійснювати освітню діяльність в першу і в другу половину дня (по 8-10 хвилин). Допускається здійснювати освітню діяльність на ігровому майданчику під час прогулянки.

Тривалість безперервної освітньої діяльності для дітей від 3-х до 4-х років – не більше 15-ти хвилин, для дітей від 4-х до 5-ти років - не більше 20-ти хвилин, для дітей від 5-ти; до 6-ти років – не більше 25-ти хвилин, а для дітей від 6-ти до 7-ми років – не більше 30-ти хвилин.

Максимально допустимий обсяг освітнього навантаження в першій половині дня в молодшій і середній групах не перевищує 30 і 40 хвилин відповідно, а в старшій і підготовчій – 45 хвилин і 1,5 години відповідно. В середині часу, відведеного на безперервну освітню діяльність, проводять фізкультурні хвилини. Перерви між періодами безперервної освітньої діяльності – не менше, ніж 10 хвилин.

Освітня діяльність з дітьми старшого дошкільного віку може

здійснюватися в другій половині дня після денного сну. Її тривалість повинна становити не більше 25-30-ти хвилин в день. В середині безперервної освітньої діяльності статичного характеру проводяться фізкультурні хвилини.

Освітню діяльність, що вимагає підвищеної пізнавальної активності і розумової напруги дітей, слід організовувати в першу половину дня. Для профілактики втоми дітей рекомендується проводити фізкультурні, музичні заняття, ритміку і т.п.

Тривалість занять чітко залежить від віку дітей і від їх ситуативного психоемоційного стану.

На першому і другому році навчання тривалість занять не може перевищувати 7-10 хвилин.

На третьому році навчання діти можуть займатися протягом 10-15-ти хвилин.

На четвертому-п'ятому році життя діти активно взаємодіють з дорослим від 15-ти до 20-25-ти хвилин. Старші дошкільнята з розумовою відсталістю (інтелектуальними порушеннями) при грамотній організації заняття з використанням педагогічного охоронного режиму можуть займатися 25-30 хвилин. У підготовчій до школи групі діти можуть бути активні протягом 35-ти хвилин.

Як правило, в першій половині дня заняття вчителя-дефектолога і вихователя проходять паралельно по підгрупах. Половина дітей займається з учителем-дефектологом, половина – в той же самий час з вихователем. Пізніше педагоги змінюються підгрупами. Потім вихователь організовує дітей на прогулянку, а вчитель-дефектолог проводить індивідуальні заняття або заняття в малій групі (2-3 дитини). До цього ж процесу може підключатися і вчитель – логопед.

РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ДОРΟΣЛИХ З ДІТЬМИ

У системному підході реалізується ставлення до дитини як до індивідууму, що має свою суб'єктивно виражену спрямованість і форми зовнішнього і внутрішнього реагування на мінливе соціальне середовище. При цьому процес продуктивної взаємодії дитини і дорослого – це динамічний процес для обох учасників спілкування, як фундаментальний стрижень колекційного розвитку навчання і виховання.

На початковому етапі весь навчальний процес з розумово відсталими дітьми організовується дорослим: він ставить за мету, аналізує умови і засоби досягнення цієї мети, організовує самі дії і здійснює контроль їх виконання і оцінку. Але це не означає, що дитина залишається при цьому пасивною. Навпаки, вона обов'язково повинна бути активним учасником навчального процесу – повинна навчитися приймати поставлену дорослим мету, слідом за проведеним дорослим аналізом орієнтуватися в умовах завдання, хотіти і вміти опанувати способами дій, діяти цілеспрямовано до отримання результату, орієнтуватися на оцінку не тільки самого результату, але і способу дій. Важливо сформувати у дитини елементи самооцінки і вміння контролювати себе в процесі виконання ігрової та практичної задачі.

Лише наявність перерахованих вище елементів навчального процесу забезпечує успіх корекційної роботи з розвитку всіх видів дитячої діяльності у дошкільнят з розумовою відсталістю.

Отже, елементи навчальної діяльності формуються у розумово відсталих дітей раніше, ніж інші види дитячої діяльності. На основі вже сформованого, хоча б на початковому рівні розвитку елементів навчальної діяльності, організовується робота по становленню ведучої (ігрової) і типових видів дитячої діяльності (образотворчої, конструктивної, трудової).

Поряд з загальними методологічними підходами до взаємодії співробітників з дітьми реалізуються гуманні, особистісно-орієнтовані стратегії спілкування педагогів з дітьми в повсякденному житті:

- ✓ дорослі виявляють повагу до особистості кожної дитини, доброзичливе ставлення до неї;
- ✓ звертаються до дітей ласкаво з посмішкою, здійснюючи тактильний контакт (гладять, обіймають, садять на коліна і т.д.);
- ✓ звертаються до дитини по імені, підкреслюючи її гідність;
- ✓ тепло звертаються з дітьми під час різних режимних моментів (в тому числі вранці при зустрічі з дитиною, під час їжі, підготовки до сну, переодягання та ін.);
- ✓ прагнуть встановити з дітьми довірчі відносини, виявляють увагу до їх настрою, бажань, досягнень і невдач;
- ✓ заохочують самостійність дітей у виконанні режимних процедур, враховуючи їх індивідуальні особливості і стан здоров'я (перевагу тій чи іншій їжі, звички та ін.);
- ✓ педагоги чуйно реагують на ініціативу дітей в спілкуванні, враховують їх потребу в підтримці дорослих;
- ✓ вислуховують дітей з увагою і повагою;
- ✓ ввічливо і доброзичливо відповідають на питання і прохання дітей, обговорюють їх проблеми;
- ✓ заспокоюють і підбадьорюють засмучених дітей, прагнуть позбавити дитину від негативних переживань;
- ✓ педагоги спілкуються з дітьми індивідуально, обираючи позицію «очі в очі»;
- ✓ педагоги формують у дітей позитивне ставлення до однолітків;
- ✓ власною поведінкою демонструють шанобливе ставлення до всіх дітей;
- ✓ привертають увагу дітей до емоційних станів одне одного, заохочують прояви співчуття, співпереживання одноліткам;
- ✓ підтримують емоційний комфорт непопулярних в групі дітей, створюють умови для їх прийняття однолітками;
- ✓ організовуючи спільні ігри дітей, навчають їх взаємодіяти

позитивно, координувати свої дії, враховувати побажання один одного, вчити ділитися;

- ✓ чуйно ставляться до скарг дітей, навчаючи їх соціально прийнятним формам взаємодії;

- ✓ співробітники не обмежують природний шум в групі (жваву діяльність, гру, сміх, вільну розмову та ін.);

- ✓ голос дорослого не домінує над голосами дітей;

- ✓ взаємодія з дітьми в ході режимних процедур повинно стимулювати їх самостійність;

- ✓ надають дітям можливість самим вибирати заняття за інтересами;

- ✓ дорослі підтримують позитивне самовідчуття дітей;

- ✓ частіше користуються заохоченнями, ніж покараннями;

- ✓ звертають увагу дитини на його досягнення в різних видах діяльності, можливості та здібності;

- ✓ навмисно створюють ситуацію, в якій дитина досягає успіху.

Важливо, щоб всі педагоги (вихователі, дефектологи, психологи, логопеди, музичні педагоги) реалізовували вище зазначені стратегії спілкування не тільки самі в повсякденному житті, але і навчали батьків позитивної взаємодії зі своїми дітьми.

3.1. Взаємодія педагогічного колективу з родинami дошкільнят

Найважливішим фактором розвитку психіки дитини є спілкування його з близькими дорослими. Емоційне спілкування матері з дитиною створює оптимальні умови для більш ефективного виходжування дітей з проблемами здоров'я після народження.

Педагогічна робота з батьками в дошкільних освітніх організаціях спрямована на вирішення наступних завдань: підвищення педагогічної компетентності у батьків; формування потреби у батьків в змістовному спілкуванні зі своєю дитиною; навчання батьків педагогічним технологіям

виховання і навчання дітей; створення в родині адекватних умов виховання дітей.

Робота з батьками здійснюється в двох формах – індивідуальній та груповій. При використанні індивідуальної форми роботи у батьків формуються навички співпраці з дитиною і прийоми корекційно-виховної роботи з ним. При груповій формі даються психолого-педагогічні знання про умови виховання і навчання дитини в сім'ї.

Індивідуальні форми допомоги – первинне (повторне) психолого-педагогічне обстеження дитини, консультації батьків, навчання батьків педагогічним технологіям корекційно-розвиваючого навчання і виховання дітей.

Групові форми роботи – консультативно-рекомендаційна; лекційно-просвітницька; практичні заняття для батьків; організація «круглих столів», батьківських конференцій, дитячих ранків і свят та ін.

У ході використання цих форм роботи батьки отримують відповіді на свої запитання, що стосуються оцінки фахівцями рівня психічного розвитку дітей, можливості їх навчання, а також рекомендації щодо організації подальших умов виховання дитини в сім'ї.

На лекційних заняттях батьки засвоюють необхідні знання з різних питань виховання дітей; знайомляться із сучасною літературою в області психології із спеціального навчання і виховання дітей. На практичних заняттях батьки знайомляться з прийомами навчання дитини в умовах сім'ї: формування у нього навичок самообслуговування і соціальної поведінки.

Зміст роботи фахівців з сім'єю планується з урахуванням наступних факторів: соціального становища сім'ї; особливостей характеру взаємодії близьких дорослих зі своєю дитиною; позиції батьків по відношенню до її виховання; рівня педагогічної компетентності батьків та ін.

Використовуються такі методи роботи з батьками: бесіда, анкетування, тестування, спостереження, участь і обговорення вебінарів, ведення та аналіз щоденникових записів, практичні заняття.

Час включення батьків в систему реабілітаційних заходів, їх поведінку і ступінь адаптації до змін, пов'язаних з хворобою дитини, безпосереднім чином впливає на хід і результати всього педагогічного супроводу. Раннє включення батьків в корекційну роботу з дитиною в більшості випадків дозволяє нейтралізувати переживання батьків, змінити їх позицію щодо виховання проблемної дитини, а також сформувати адекватні способи взаємодії зі своїм малюком. Основними напрямками супроводу сімей є такі: психолого-педагогічне вивчення стану членів сім'ї, в першу чергу матері і дитини; психологічна допомога в адекватній оцінці потенційних можливостей розвитку дитини; складання програми реабілітаційних заходів з сім'єю; підвищення інформованості батьків про способи і методи лікування, розвитку і навчання дитини; консультативна допомога батькам у вирішенні питань про можливості, форми і програми дошкільної підготовки дітей і надалі шкільному навчанні; навчання батьків елементарним методам педагогічної корекції (дидактичним іграм, продуктивним видам діяльності); психологічна підтримка батьків у вирішенні особистих проблем і негативного емоційного стану.

Психолог проводить індивідуальне психологічне обстеження характеру взаємодії матері зі своєю дитиною, спільно з педагогами розробляє програму супроводу кожної сім'ї. Важливо також психологу проводити роботу з усіма членами родини для надання емоційної підтримки кожному з них і формування позитивної взаємодії зі своєю дитиною.

Особливо важливо тісна взаємодія фахівців з батьками в адаптаційний період дитини, коли можливі прояви дезадаптаційного стресу. Саме проблеми особистісного розвитку та поведінки, спілкування дітей в колективі, дитячо-батьківських відносин можуть бути вирішені спільно фахівцями з батьками.

Учитель-дефектолог проводить обстеження дитини за основними лініями розвитку та розробляє програму виховання і навчання дитини. При розробці програми враховуються як загальні, так і специфічні освітні потреби дитини, визначаються педагогічні умови, методи і прийоми роботи, спрямовані на корекцію специфічних відхилень у дітей з емоційними руховими, сенсорними,

розумовою відсталістю. Батькам дається інформація про умови, необхідні для розвитку пізнавальної активності дитини і самостійності в сім'ї. Фахівці періодично консультують батьків з питань динаміки розвитку дитини і організації діяльності та поведінки дитини в умовах сім'ї.

Важливо також взаємодія батьків з музичним педагогом та інструктором з фізичного виховання. З огляду на наявність в багатьох випадках порушення спілкування у вихованців і труднощі його формування, можна говорити про те, що саме за допомогою музики батьки можуть встановити емоційний контакт з дитиною, розвивати її емоційну сферу. Музичні заняття сприяють розвитку позитивної взаємодії між дітьми і дорослими. Те саме можна сказати і щодо фізкультурних занять. Інструктор з фізичної культури допомагає батькам у виборі ефективних прийомів роботи з дитиною в процесі проведення рухливих ігор.

Поступово, в процесі взаємодії у батьків формується система практичних і теоретичних знань про виховної діяльності, розширюється арсенал засобів педагогічного впливу на дитину і форм взаємодії з ним в ході сімейного виховання. Підвищується загальна батьківська компетентність: чутливість до зміни стану дитини; нормалізується система вимог і очікувань; підвищується впевненість у собі як вихователя, відбувається гармонізація ходу психічного розвитку дітей в сім'ї.

РОЗДІЛ 4. ІГРОВІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Ігрові вправи по формуванню просторових уявлень

«Будинок для іграшок»

Матеріал: Шафа з трьома відкритими полицями, 9 великих іграшок.

Педагог підводить дітей до шафи з іграшками: «Подивіться уважно, скільки полиць в цій шафі? Правильно, три: верхня, середня і нижня. На полицях розставлені різні іграшки. Діти розглядають і називають іграшки.

«У кожної іграшки своє місце в шафі» – говорить педагог і дає зразок словесного опису розташування двох-трьох іграшок. Наприклад: «Зайчик стоїть на верхній полиці зліва», «Лялька стоїть на нижній полиці праворуч», «М'яч лежить на верхній полиці, посередині між зайчиком і грибком». Свої слова дорослий супроводжує жестами в сторону іграшки.

Потім пропонує кожній дитині вибрати якусь іграшку і самостійно описати її місце розташування в шафі. Коли діти виконують завдання, педагог продовжує: «Іграшкам набридло в шафі. Пограйте з ними». Роздає дітям іграшки.

Через 3-5 хвилин педагог говорить: «Іграшкам пора повертатися в шафу. Допоможіть їм знайти своє місце. Я буду вам підказувати».

ПРИМІТКА: З цим же матеріалом можна провести гру «Якої іграшки не стало?», «Які іграшки помінялися місцями?»

«Хто де живе?»

1. варіант

Мета: Вчити дітей визначати напрямок в мікро просторі з точкою відліку «від себе». Розвивати логічне мислення. Навчати позначенню в промові напрямків мікро простору.

Матеріал: Зображення дерева, в стовбурі дупло (вгорі, посередині), ліворуч на гілці шпаківня. Знизу, під деревом, нірка; іграшки: білочка, пташка, мишка.

Хід гри

Педагог просить дитину уважно розглянути зображення дерева. Потім питає: «Де живе мишка, пташка, білочка?».

2. варіант

Матеріал: Іграшки або картинки: ведмідь, мишка, кішка, поросся, собака, лялька; аркуш паперу з намальованим будинком, в кожному віконці зображений якийсь предмет (шматочок сиру, цукерка, баночка меду, морквина, кісточка).

Хід гри

Діти спочатку розглядають іграшки, називають їх, відповідають на питання педагога. Потім педагог пропонує їм уважно розглянути зображення будинку. Каже: «У будинку живуть іграшки, які прийшли до нас в гості. Подивіться уважно і скажіть, де чие віконце?». Діти повинні не тільки правильно назвати господаря вікна, але і пояснити своє припущення.

«Що змінилося»

1. варіант

Мета: Вчити дітей визначати різницю в просторовому розташуванні іграшок і відображати це в промові відповідними просторовими термінами.

Матеріал: Два дитячих стільці, дві однакові, великі іграшки.

Хід гри

Педагог ставить праворуч і ліворуч від дитини по одному стільцю. Запитує: «З якого боку від тебе стоїть цей стілець? А цей? (Вказівні жести в бік кожного стільця) »На сидінні одного стільця педагог кладе м'яч, другий м'яч – під сидіння іншого стільця. Звертається до дитини: «Подивися уважно. Розкажи мені, куди я поклала м'ячі »Потім пропонує малюкові закрити очі і змінює іграшки місцями «Що змінилося?»

2. варіант

Педагог ставить ліворуч і праворуч від дитини по дві однакові іграшки. Просить уважно розглянути їх. Потім звертає увагу малюка на те, як розташовані іграшки: машина стоїть ближче до нього (і справа і зліва), а пірамідка – далі від нього. Просить дитину закрити очі і змінює іграшки

місцями (пірамідку ставить ближче до нього, а машинку далі – і зліва і справа.)
Каже дитині «Відкрий очі, подивися уважно направо, тепер наліво, що змінилося в розташуванні іграшок?»

ПРИМІТКА: Ця ж гра проводиться з розташуванням іграшок попереду і позаду дитини, повторюється неодноразово з іншими іграшками, з поворотом дитини в різні боки.

«Різнобарвні квадрати»

Мета: Закріпити вміння дітей орієнтуватися і позначати в мові напрямки мікропростору.

Матеріал: Лист картону, розділений на 9 квадратів різного кольору і по-різному розташованих. Деякі кольори повторюються, наприклад: 2 червоних, 2 жовтих, 2 зелених.

Хід гри

1. варіант

Діти розглядають лист із зображенням кольорових квадратів, називають їх, відповідаючи на питання педагога: «Якого кольору квадрат в правому верхньому куті (в лівому нижньому)?», «Де розташований червоний (зелений, синій, жовтий) квадрат?», «Які квадрати однакового кольори? Покажи їх»

2. варіант

Замість кольорових квадратів в кожен клітинку поміщають предметні зображення. Педагог говорить: «У цьому будинку живу іграшки. Подивіться і скажіть, де чие віконце?» Діти повинні пояснити місце розташування предмета.

«Знайди де заховано»

Мета: Вчити дітей орієнтуватися в просторі; пересуватися в заданих напрямках, зберігати і змінювати напрямок свого руху відповідно до інструкцій педагога; позначати в мові задані напрямки відповідними просторовими термінами.

Матеріал: Великі іграшки (3-5 і більше).

Хід гри

Педагог говорить дитині: «Сьогодні ти навчишся знаходити іграшки, які я

сховаю в різних місцях кімнати. Розглянь уважно іграшки. Закрий очі, я сховаю їх. Відкрий. Щоб знайти іграшки треба уважно слухати, куди, в якому напрямку тобі треба йти. Іди вперед, дійди до шафи, поверни направо, йди до столу ». Коли дитина знаходить іграшку, педагог просить її розповісти, в якому напрямку вона йшла, в який бік повертала, де знайшла іграшку (в шафі, під столом).

ПРИМІТКА: Гра проводиться неодноразово. Зі зміною положення в просторі (з різними поворотами на 90, 180 і 360 градусів), зі збільшенням числа іграшок, напрямків простору, в яких дошкільник діє.

«Далеко – близько»

Мета: Вчити дітей осмислювати слова «далеко – близько, далі – ближче» і використовувати їх у мовленні.

Хід гри

1. варіант

Педагог просить підійти один до одного «Діти, зараз ви стоїте близько один до одного, а Сергій – далі від вас». Діти кілька разів міняються місцями, педагог пояснює їм, хто, де стоїть по відношенню до інших. Потім пропонує дітям самим сказати, хто де знаходиться.

«Вгадай, ЧОГО НЕ СТАЛО?»

Мета: Вчити дітей запам'ятовувати іграшки і їх розташування в просторі, позначати його в мові відповідними просторовими термінами.

Матеріал: Різноманітні великі іграшки (від 5 до 10 шт.), Лава.

Хід гри

На килимі стоять кілька іграшок. Діти розглядають їх і розставляють на лавці. Педагог просить розповісти, де стоїть кожна іграшка. Якщо дитина не може визначити і позначити в мові розташування іграшок на лавці, педагог допомагає співвіднести розташування іграшки з напрямками тіла: «Скажи: яка це рука? Вірно, права. Покажи іграшку, яка стоїть на лавці справа». Дає зразок словесного опису: «Пірамідка стоїть на лавці справа», «Ялинка стоїть посередині, між лялькою і кубиком». Потім пропонує дітям закрити очі і ховає

одну іграшку. Решта іграшок ставить так, щоб між ними не було проміжку. Просить дітей відкрити очі: «Подивіться уважно. Яку іграшку я сховала?», «Де вона стояла?» У разі якщо дитина не може згадати іграшку, педагог допомагає йому, наприклад: «Послухай загадку про іграшку, яку я сховала». Слід проговорити словесний опис іграшки. Коли малюк зуміє назвати заховану іграшку, треба буде і вказати, де вона стояла.

«Іграшки прийшли до нас в гості»

Мета: Вчити дітей прийомам візуально-дотикового обстеження іграшок, розташування їх по словесним інструкціям педагога в різних напрямках «від себе» (праворуч, ліворуч, попереду, ззаду), позначення напрямків відповідними просторовими термінами. Виховувати дружелюбність.

Матеріал: Великі, нові, незнайомі дітям іграшки: матрешка, лялька, собачка, ведмедик.

Хід гри

Педагог: «До нас в гості прийшли іграшки: матрешка, лялька, собачка і ведмедик. Зустрінємося з ними». Разом з дитиною педагог виконує з кожною іграшкою певні ігрові дії. Наприклад, збирає і розбирає матрешку. Потім дорослий пропонує дитині розставити іграшки навколо себе в тому напрямку, який буде названо: «Матрешку постав перед собою. Ляльку постав позаду себе. Собачку постав праворуч від себе. Мишку постав зліва від себе». Після виконання дитиною цих дій педагог задає йому питання: «З якого боку у тебе ведмедик?», «З якого боку у тебе лялька?» Отримавши відповіді просить дитину прочитати гостям-іграшкам який-небудь вірш.

ПРИМІТКА: Гра повторюється неодноразово зі збільшенням числа іграшок (від 2 до 5), що розташовуються з кожної сторони. Педагог може запропонувати порахувати іграшки: «Скільки всього іграшок прийшло до нас в гості?», «З якого боку від тебе більше (менше) іграшок?», «З якого боку від тебе іграшок порівну?».

«Що змінилося?»

Мета: Вчити дітей визначати просторове відношення між предметами і

зміни в їх розташуванні; позначати це в промові відповідними просторовими термінами.

Матеріал: Великі лялькові меблі, лялька, рахункові палички.

Хід гри

Педагог задалегідь викладає на килимі лялькової кімнати з позначенням вікна і дверей. Поруч в коробці набір лялькових меблів. Каже дітям: «Лялька купила нові меблі, вона просить вас допомогти розставити меблі в кімнаті. Ось її кімната. Якої вона форми? Правильно, кімната прямокутної форми». Просить дітей показати і назвати стіни кімнати («Ця стіна ліва», «Ця стіна передня», і т.д.), показати і сказати, де розташовано вікно і двері («Вікно посередині правої стіни», «двері зліва, в передній стіні»). Одна дитина розставляє в кімнаті меблі, промовляючи, де і що вона ставила. Наприклад: «Стіл я поставлю посередині кімнати», «Диван я поставлю у лівій стіні».

Коли всі меблі розставлені, педагог пропонує дітям погуляти з лялькою, пограти з нею. В цей час міняє місцями два предмета в лялькової кімнаті. Потім просить дітей підійти. Каже: «Ми приїхали до ляльки в гості, а у неї в кімнаті щось змінилося. Подивіться уважно. Які меблі стоять в іншому місці? Де тепер стіл? А шафа?» (Відповіді дітей).

ПРИМІТКА: Гра проводиться кілька разів з різним розташуванням меблів у ляльковій кімнаті, зі збільшенням кількості предметів і зміни в їх розташуванні, з умовою завдань. (Так, меблі ставляться у всіх кутках кімнати, ближче до стіни, далі від стіни і т.д.)

«Що зовні, що всередині?»

Дорослий називає пару предметів, а дитина каже, що може бути зовні, а що – всередині. Будинок – шафа; книга – шафа; сумка – гаманець; гаманець – гроші; каструля – каша; акваріум – риби; будка – собака; нора – ліса.

Потім помінятися ролями – нехай дитина загадує пари слів.

4.2. Ігри для розвитку просторового орієнтування

Сприйняття – складніший процес, ніж відчуття. Це цілісне віддзеркалення

об'єктів і явищ навколишнього світу. Воно пов'язане з мовою, мисленням, пам'яттю, уявленнями, а також особливостями особистості. Сприйняття дітей із ЗПР характеризується порушенням вибіркової, цілісної, узагальненості. У них утворюються лише найпростіші, а не головні зв'язки між об'єктами, тому їм важко досягнути значення того, що сприймається. У таких дітей звужений обсяг сприйняття, що ускладнює їм орієнтування в малознайомих місцях. Перелічені дефекти сприйняття негативно позначаються на успішності навчання (не дотримуються ліній рядка, виникають труднощі при написанні елементів літер, у поскладовому читанні, в розташуванні предметів у просторі тощо). Для вдосконалення сприйняття слід використовувати корисні заняття з малювання, ліплення, конструювання, спортивні ігри та фізичні вправи.

Вправа «З яких фігур?»

Пригадати і назвати предмети, схожі на коло, квадрат, прямокутник трикутник.

Вправа «Яка рука?»

Потрібно: визначити, якою рукою дівчинка тримає прапорець; в якій руці хлопчик тримає кулю; на якій нозі вчинка; якою рукою хлопчик тримає ручку.

Вправа «Що де знаходиться?»

Потрібно назвати, що зображено в середині, що в лівому верхньому кутку тощо.

Вправа «Твій шлях»

Потрібно розказати, як ти йдеш до крамниці і що де знаходиться (праворуч, ліворуч, позаду, попереду тощо)

Вправа «Уважно слухай і намалюй»

Дорослий називає геометричні фігури із вказівкою їхнього місця на аркуші. Діти мають замалювати їх на вказаному місці згідно з інструкцією (вгорі ліворуч трикутник, праворуч від нього квадрат, у центрі коло тощо).

Вправа «Лабіринт»

Допомогти зайчику знайти дорогу.

Якою дорогою діти йдуть до школи?

Вправа «Упізнай, що зображено»

Перед дитиною лежать картинки, на яких знайомі зображення дано не повністю. Попросити дітей подумати і сказати, що вони впізнали, кому належать ті чи інші елементи зображення.

«Лелека». Одна дитина – «лелека». За кілька кроків від нього знаходиться інша дитина – «заблукала в лісі». Побачивши «лелеку», звертається до нього: «Лелека, лелека довгоший, покажи додому дорогу». «Топай правою ногою, Топай лівою ногою. Знову – правою ногою, знову – лівою ногою. Після – правою ногою, Отоді прийдеш додому» – відповідає йому «лелека».

«Скакалка». Дітям пропонується обійти лежачу на підлозі скакалку праворуч; пройти уздовж скакалки; по скакалці; стрибнути двома ногами вперед через скакалку, повернутися направо і пройти вздовж скакалки до її кінця, повернутися обличчям до кінця скакалки і пройти по скакалці до протилежного кінця.

«Колоди». Діти йдуть, переступаючи через колоди – палиці. Проїшовши, зупиняються. Психолог: «Перед вами дві стежки. Одна йде направо, інша наліво. Ми підемо наліво». Діти йдуть по скакалці або по шнуру.

«Перехрестя». На підлозі викладаються шнури, що перетинають один одного під прямим кутом. У одного кінця стоїть інструктор з сигналами світлофора. Діти підходять до перехрестя. За сигналом психолога (червоний) марширують на місці, по жовтому сигналу доходять до перехрестя і марширують на місці, по зеленому сигналу йдуть вправо, вліво або вперед.

Гра «Вчора, сьогодні, завтра» Те, що було, то, що буде, Кожен пам'ятає – не забуде.

Мета: закріплення вміння дітей орієнтуватися в часі, розвиток уваги, спритності, уяви, фразової мови.

Хід гри. Ведучий кидає м'яч по черзі всім граючим, ставлячи питання: Ти скажи мені, будь добра, Що ти робив вчора? Все зробив, що хотів? За сьогодні що встиг? Я ще дізнатися хотів – Що ти завтра будеш робити? Діти, повертаючи м'яч ведучому, відповідають на питання.

Варіант. Сидячи в колі, діти перекидають м'яч один одному і розповідають про те, що було з ними вчора, сьогодні і що вони збираються робити завтра. Вміст оповідань може бути як реальним, так і вигаданим.

Гра «Ранок, день, вечір, ніч» Ранок, вечір, день і ніч. Назавжди йдуть геть. Проводжати їх не поспішай, Що ти робив, розкажи.

Мета: закріплення вміння дітей орієнтуватися в часі, закріплення назв частин доби, їх послідовності; розвиток уваги, спритності.

Хід гри. Перекидаючи м'яч різними способами (з ударами м'яча об підлогу, перекочування, передача м'яча по колу), діти відповідають на питання логопеда або ведучого і розповідають, що вони робили вранці, вдень, що будуть робити ввечері, вночі.

Що ти робив зранку?

Що ти робив ввечері?

Варіанти.

1. «Назви «сусідів» ранку».
2. «Спочатку вечір, а потім?»
3. «Назви пропущене слово» (Ми снідаємо вранці, а обідаємо ...)

Гра «Лови, кидай, дні тижня називай»

У календар не дарма дивилися – Всі ми пам'ятаємо дні тижня.

Мета: закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини.

Хід гри. Діти стають в коло. Логопед чи ведучий, кидаючи м'яч кому-небудь з дітей, може почати з будь-якого дня тижня: «Я почну, ти продовжуй, дні тижня називай! Середа ... » Діти по черзі перекидають м'яч один одному і послідовно називають дні тижня. Ускладнення. Діти і логопед встають в коло. Логопед називає дні тижня, на кожне слово, ляскаючи м'ячем об підлогу: «Понеділок. Вівторок ...» Замість наступного дня тижня логопед називає ім'я дитину: «Саша!» Дитина підхоплює м'яч і продовжує, кидаючи м'яч об підлогу. Можна називати дні тижня і в зворотному порядку.

Гра «Місяці і їх послідовність»

Місяць до місяця встає – Кожен всіх їх назве.

Мета: закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини.

Хід гри. Діти і логопед встають в коло. Логопед з дітьми називають місяці, кидаючи м'яч об підлогу: «Січень, лютий, березень ...». Замість наступного місяця, логопед називає ім'я дитини: «Маша!». Названа дитина підхоплює м'яч і продовжує називати місяці, лясаючи м'ячем об підлогу.

Гра «Що навіщо?» Що навіщо у нас йде. Щороку і круглий рік?

Мета: Закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини, розвиток мислення.

Хід гри. Гравці стають у коло. Ведучий кидає м'яч по черзі і задає питання. Наприклад: «Зима. А що за нею?». Гравець відповідає: «Весна», і кидає м'яч ведучому.

Варіанти питань: «Зима. А що за нею?» – «Весна. А що за нею?» «Скільки місяців в році?» «Назвіть літні місяці». «Назвіть перший місяць весни». «Назвіть останній місяць зими». «З якого місяця починається осінь?» «Яким місяцем закінчується осінь?»

4.3. Збірка ігор і завдань для розвитку дрібної моторики

Ваш малюк росте і ви, прагнучи бути хорошими батьками, намагаєтеся дати йому найкраще: престижний дитячий сад, дорогі іграшки, школи раннього розвитку, висококласних нянь. Але чи завжди це добре для дитини? Що ви хочете отримати взамін?

А хочемо ми зазвичай одного: що б дитина швидше почала говорити, швидше розвивалася, легко навчалася в школі, добре пристосовувалася в будь-якому суспільстві і могла би займати в ньому гідне місце. Часто нами рухають наші нереалізовані бажання і мрії, які ми хочемо втілити в своїх дітях. Але невже тільки хтось інший, тільки висококласний фахівець може дати нашій дитині більше, ніж ми самі? Я не закликаю вас проходити всю програму школи на дому. Але невже ми не в силах самі підготувати дітей до школи?

Я вважаю, що дитині потрібен дитячий сад тільки в декількох випадках:

- ✓ якщо з ним нікому сидіти;
- ✓ якщо у дитини є які-небудь проблеми, що вимагають втручання фахівця, і у батьків немає достатніх коштів для індивідуальних занять з фахівцем (логопед, корекційні педагоги);
- ✓ якщо в близькому оточенні дитини присутні менше трьох дітей його віку;
- ✓ якщо батьки самі не в змозі здійснювати виховання своєї дитини.

Використовувати дитячий сад, як єдиний можливий і необхідний засіб розвитку вашої дитини, більш ніж неправильно. Жоден гувернер, вихователь, логопед або інший фахівець не в силах розвинути вашу дитини більше, ніж ви самі. Потрібно тільки повірити в свої сили, прочитати трохи педагогічної літератури, і вперед!

У дошкільному віці найпильнішу увагу треба приділяти розвитку дрібної ручної моторики. Спочатку розвиваються тонкі рухи пальців рук, потім з'являється артикуляція складів. Розвиток і поліпшення мови стоїть у прямій залежності від ступеня сформованості тонких рухів пальців рук. Так, на основі проведених дослідів і обстеження великої кількості дітей була виявлена наступна закономірність: якщо розвиток рухів пальців відповідає віку, то й мовний розвиток знаходиться в межах норми. Якщо ж розвиток рухів пальців відстає, то затримується і мовленнєвий розвиток.

Тренування ручної спритності сприяє також розвитку таких необхідних умінь і якостей, як підготовка руки до письма (в дошкільному віці важлива саме підготовка до письма, а не навчання йому, так як раннє навчання часто призводить до формування неправильної техніки письма), ознайомлення з елементарними геометричними формами, розвиток просторового мислення, поняття відносності (більше – менше, коротше – довший і т.д.), ручного праксису, художнього сприйняття, окоміру, навчання комунікативним навичкам, уважності, посидючості і т.п.

Пропоную вашій увазі збірник простих вправ, які можуть бути включені в ігри і в розпорядок дня вашого малюка, і які допоможуть вам уникнути

проблем з вимовою у дитини, а згодом і з її навчанням в школі.

Починати роботу з розвитку дрібної моторики потрібно з самого раннього віку. Уже в дитячому віці можна виконувати масаж пальчиків, впливаючи тим самим на активні точки, пов'язані з корою головного мозку. У віці до трьох-чотирьох років потрібно виконувати прості вправи, супроводжувані віршованим текстом (наприклад, «Сорока»), не забувати про розвиток елементарних навичок самообслуговування: застібання і розстібання гудзиків, зав'язування шнурків і т.д.

Головне – рівень складності завдань повинен відповідати віку. При виборі ігор та вправ необхідно враховувати можливості і інтереси дітей. Занадто прості, як і занадто важкі ігри та вправи не викликають у дітей інтересу. У міру засвоєння програмного матеріалу гру можна ускладнювати, збільшивши кількість предметів для її проведення, змінивши (прискоривши) темп, замінивши наочний матеріал гри на словесний і т.д.

Якщо дитина не відчуває інтересу до заняття, краще його відкласти або замінити іншим. Не завершуйте заняття на тривалий термін. Не перевантажуйте дитину, не прагніть дати йому все відразу! Багато не означає добре! Не робіть нічого через силу! Заняття повинні приносити радість. Чи не намагайтеся відразу отримати результати. Навіть якщо щось не вийшло, важливий не результат, а участь і набутий досвід (навіть досвід невдач).

Придумуйте сюжети заздалегідь, використовуючи вже наявний досвід дитини (казки, вірші, походи в зоопарк, театри і т.д.). Не шкодуйте грошей на якісні матеріали та обладнання. Створюйте виставки робіт малюка. Продумайте добре режим дня дитини.

Завдання з розвитку дрібної моторики можуть бути включені в такі домашні справи, як: перемотування ниток; зав'язування і розв'язування вузликів; догляд за зрізаними і живими квітами; чистка металу; переливання води.

Можна запропонувати помити посуд, надавши в розпорядження дитини пластикові предмети, або випрати білизну (поясніть і покажіть попередньо всі

процеси: замочування, намилювання, перетирання, полоскання, віджимання); збирання розрізаних картинок; розбір круп і так далі.

Все залежить від вас і вашої фантазії. У вас все вийде!

Робота з кульками

Устаткування: Кулі різних розмірів, коробка.

Зміст: Перед дитиною на столі кладеться декілька кульок. На деякій відстані від них ставиться коробочка. Дорослий показує і пояснює, як треба котити кульку, щоб вона вдарилася об коробочку. Спочатку дорослий допомагає дитині у виконанні цього завдання, потім поступово обмежує допомогу і домагається того, щоб дитина виконувала завдання самостійно.

Робота з кубиками

Устаткування: Кубики.

Зміст: Перед дитиною виставлено кілька кубиків однакового розміру. Дитина повинна після пояснення і показу самостійно поставити кубики один на інший, щоб вийшла вежа, потім поїзд, стільчик, будиночок.

- a. «Доріжка» – викладання в ряд кілька кубиків.
- b. «Парканчик» – викладання на ребро декількох кубиків.
- c. «Лавочка» – будується з двох кубиків і поперечної планки зверху.
- d. «Столик» – поперечна планка накладається на один кубик.
- e. «Ворота» – кубики ставляться перпендикулярно до планки.

Використовуючи будівельний матеріал, можна запропонувати побудувати також ліжечко, диван і т.д.

Робота з матрешками, пірамідками

Обладнання: дерев'яні або пластмасові матрешки, пірамідки, коробки різних розмірів.

Зміст: На столі розкладені матрешки, пірамідки, коробки. Дорослий разом з дитиною уважно розглядає ці предмети. Потім дитині показують, як відкривається іграшка, як можна її розібрати, зібрати і закрити. Після пояснення і показу дорослий пропонує дитині самостійно:

- a. зібрати піраміду з 5 кілець;

б. зібрати 4-5 кубиків в один великий кубик;

с. зібрати одну матрешку з 4-5.

Робота з кошиком і кульками

Зміст: На столі стоїть кошик, а по обидва боки від неї кладуть кілька кульок. Дорослий бере одну кульку, яка знаходиться з правого боку від дитини, і кидає її в кошик, а потім пропонує дитині зробити так само. Кульки закидають поперемінно правою і лівою рукою.

Робота зі шнурівкою

Устаткування: Шнури різних текстур, нитки, спеціальні картки.

Зміст: У картці в певній послідовності роблять отвори і просять дитину: протягнути вовняну нитку послідовно через всі отвори; протягнути вовняну нитку, пропускаючи одну дірочку; виконати звичайну шнурівку, як в черевичку.

Виконанню цих завдань передує показ і пояснення. Надалі дитині можна запропонувати виконати різні візерунки, дотримуючись при цьому принципу постійного ускладнення завдання. Шнурівці зручніше навчати, використовуючи два листа щільного картону з двома рядами дірочок; дитині дають від черевиків шнурок з металевими наконечниками і показують, як шнурувати. Картон повинен бути укріплений так, щоб було зручно маніпулювати шнурком.

Проткніть шилом або цвяхом дірки в товстому картоні. Ці дірки повинні розташовуватися в будь-якому порядку і являти собою геометричну фігуру, малюнок або візерунок. Нехай дитина самостійно вишиє цей візерунок за допомогою великої «циганської» голки і товстої яскравою нитки.

Робота з пульверизатором

Устаткування: Пульверизатор, ватка.

Зміст: Легко натискати трьома пальцями на грушу пульверизатора, направляти при цьому отримується струмінь повітря на ватку так, щоб вона плавно рухалася по столу. Можна організувати гру в футбол. Для цього поставте ворота з обох сторін, візьміть ватку і два пульверизатора і заганяйте

ватку в ворота суперника.

Робота з олівцем

Зміст:

1. Оберт олівець великим і вказівним пальцями лівої і правої руки.
2. Перебір олівця усіма пальцями лівої і правої руки.
3. Обертання олівця долонями обох рук.
4. Затискання олівця між двома пальцями обох рук (вказівним і середнім, середнім і безіменним і т.д.).

Робота з гумкою

Зміст: Між вказівним і середнім пальцями натягнути тонку канцелярську гумку. Перебирати цю гумку (як струни гітари) вказівним і середнім пальцями іншої руки. Знімати гумку поперемінно пальцями правої і лівої руки (вказівним, середнім і т.д.).

Робота з клавішами

Устаткування: настільний дзвінок (або предмет його замінює – музична іграшка, клавіатура).

Зміст: Перед дитиною ставиться настільний дзвінок. Дорослий показує дитині, що кнопку дзвінка можна натиснути будь-яким пальцем. Дорослий просить дитину натиснути на дзвінок по черзі всіма пальцями руки. Робота може проводитися з різними клавішними іграшками. Можна натискати кнопки усіма пальцями по черзі, можна перебирати клавіші (одну клавішу одним пальцем). Для дітей старшого віку можна пронумерувати клавіші або розмістити на них букви алфавіту і поєднувати розвиток дрібної моторики з навчанням грамоті і рахунку.

Робота з мозаїкою

Устаткування: мозаїка різних видів, зразок.

Зміст:

- a. Вставити пластинку в будь-який отвір мозаїки.
- b. Викласти кілька стовпчиків з пластинок одного кольору. Дається зразок, який не прибирається.

с. Викласти простий малюнок з пластинок мозаїки, маючи перед очима зразок (одноколірний).

d. Скласти свій малюнок, ґрунтуючись на минулому досвіді.

Робота з намистом

Відмінно розвиває руку різноманітне нанизування. Нанизувати можна все що нанизується: гудзики, намиста, ріжки і макарони, сушки і т.п. Можна складати намиста з картонних кружечків, квадратиків, сердечок, листя дерев, в тому числі сухих, ягід горобини.

Використовувані матеріали: намиста різної текстури, волосінь, нитки, гудзики, макарони, сушки, шнурки та інші матеріали (залежить від фантазії).

Зміст: Дорослий розкладає на столі намистинки різного розміру, але одного кольору (або одного розміру, але різних кольорів, або різних розмірів і різних кольорів). Пропонується самотійно зробити намисто, в яких чергуються великі і маленькі намистинки, або червоні і сині, або круглі і квадратні і т.п. При виконанні цього завдання важливо, щоб дитина не тільки правильно просмикував нитку в отвори намистин, а й дотримувався певну послідовність нанизування бусинок.

Можна запропонувати дитині самій придумати матеріал для нанизування і візерунок.

Робота з папером і ножицями

Виготовлення виробів з паперу також є одним із засобів розвитку дрібної мускулатури кистей рук. Ця робота захоплює дошкільнят, сприяє розвитку уяви, конструктивного мислення. Робота з папером закінчується певним результатом, але, щоб його досягти, потрібно опанувати необхідними навичками, проявити волю, терпіння. Важливо, щоб діти відчували радість від самотійно виконаної роботи, відчували віру в свої сили і можливості. Цьому повинні сприяти і підібрані відповідно до віку завдання, і заохочення дорослих.

З паперу і картону можна виготовити іграшки для ігор з водою і вітром, ялинкові прикраси, атрибути для сюжетно-рольових ігор, ігор-драматизації, іграшки-забави, подарунки і сувеніри.

Обладнання: Папір різних кольорів, картон, клей, кисть, ножиці, журнали, картинки, газети, фольга.

1. Зроби намисто. Діти розрізають прямокутні аркуші паперу на трикутники, кожен з них скручується у вигляді намистини, кінець її закріплюється за допомогою клею. Готові намистини нанизуються на нитку. Вся робота з виготовлення бус вимагає сенсорно-рухової координації, акуратності, наполегливості, якостей, необхідних при навчанні письма.

2. Плетіння. Плетіння впливає на виховання акуратності, терпіння, наполегливості, прагненню долати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, поступово контролюючи свої дії, тобто всіх тих якостей необхідних дитині для навчання в школі.

Матеріалом для плетіння можуть бути береста, нитки лика, прутья верби, солома, шпон, а так же папір, тонкий картон, тканину, тасьма, стрічка та ін. Дитині можна запропонувати скласти навпіл аркуш паперу, зробити ножицями ряд рівних надрізів, не виходячи за контур, потім нарізати тонкі смужки іншого кольору і певним чином, дотримуючись візерунок, вплести їх між надрізів основної частини килимка.

Освоївши принцип плетива з паперу, діти самостійно починають придумувати візерунки килимків, поєднання кольорів, використовують цей спосіб плетіння в інших виробках.

3. Орігамі. Орігамі – стародавнє мистецтво створення різного роду фігур з паперу. В даний час набуває все більшої популярності серед педагогів і психологів. І це не випадково. Розвиваючий потенціал орігамі дуже високий.

Тематика орігамі дуже різноманітна, йде від простого до складного. Для успішного навчання виготовлення іграшок орігамі з дітьми в ігровій формі потрібно вивчити позначення заготовок (базові форми) і умовні позначення (зараз продається безліч книг по техніці орігамі). Надалі це полегшить виготовлення і скоротить час на виконання іграшки. Для запам'ятовування і закріплення базових форм з дітьми можна використовувати такі ігри та вправи: «Перетвори квадратик в іншу форму», «Вгадай, у що перетворився

квадратик?», «Де чия тінь?», «Назви правильну форму», «Визнач базову форму» та ін.

На заняттях орігамі ефективно використовувати казки-підказки, вони розвивають інтерес, полегшують виготовлення і запам'ятовування при виконанні іграшок, адже механічні завдання (провести лінію згину, скласти навпіл, скласти куточок до центру) замінюються осмисленими, з точки зору сюжетно-ігрового задуму, дією. Як устаткування використовують аркуші паперу різних кольорів і готові книги по техніці орігамі.

4. Аплікації. Необхідно постійно виконувати такі вправи: симетричне вирізування, вирізання ножицями фігурок з листівок. З вирізаних фігурок діти можуть складати композиції – аплікації. Якщо дитина ще мала, і ви побоюєтеся дати йому ножиці, нехай рве руками картинки з журналу або газети – як вийде; а ви будете наклеювати вирвані шматки на чистий листок, надаючи їм будь-яку форму. Може вийти осмислений колаж.

Можна вчити вирізати ножицями, головне щоб вони були безпечними, з закругленими кінцями. Для початку зручніше вирізати геометричні форми і фігурки з кольорових журналів, і клеїть олівцем, закріплювати їх на аркуші.

Гра на вирізання візерунків з складених аркушів паперу має чудову властивість: як би криво не вирізала дитина, все одно вийде візерунок, що віддалено нагадує сніжинку або зірочку.

Рукоділья

Особливу роль в підготовці руки до листа грає рукоділья: вишивка, шиття, в'язання.

Устаткування: Клаптики, тканини різних текстур, нитки, голки великі (циганські), гудзики, наперсток.

Зміст: Перший шов, який освоюють діти, це шов «вперед голку». Намагаються, щоб стібки були однаковими, утворювали рівну контурну лінію. Освоївши цей шов, діти переходять до швах «за голку» і «сходинці». У шві «рядок» стежки сходяться щільно один до іншого. Голка вколуюється там, де вона була вийнята в попередньому стежці. На лицьовій стороні виходить одна

суцільна рядок, а на виворітного – подвійна лінія.

Освоївши шви, діти можуть освоювати шиття. Координація і точність рухів розвивається у дитини в процесі пришивання гудзиків. Потім діти освоюють шов «через край». Цим швом вони можуть спочатку обшивати шматочок картону (листівку). Спочатку дорослий може наколоти ряд отворів по контуру, щоб діти освоїли спосіб дії з голкою, потім шов виконується самостійно.

Після цього завдання ускладнюються. Дорослий може запропонувати зшити вирізані за викрійками заготовки, а потім самим придумати, вирізати і зшити наряд для ляльки або новорічний костюм.

Всі види швів діти спочатку проробляють в повітрі, імітують відповідне дію руки, а потім діють і голкою з ниткою.

Дітям спочатку важко буває навчитися зав'язувати вузлик на нитці. Навчають їх цьому за допомогою підвідних рухів: скочування бус з паперу, запуск маленьких іграшок вовчків за допомогою пальців. Запуск дзиги вимагає характерних скочується рухів пальцями, близьких до створення вузлика на нитці.

4.4. Ігри та вправи, спрямовані на розвиток уваги

У дітей із ЗПР особливо страждає довільна увага, коли потрібна цілеспрямована діяльність. Ці діти швидко відволікаються, увага у них нестійка. Знижена і здатність до її розподілу між різними видами діяльності. Вони не можуть робити одночасно дві справи. Звужений обсяг уваги переключається з одного виду діяльності на інший.

Вправа «Назви число»

Гравці стоять у колі. Ведучий кидає комусь м'ячик невеликого розміру і називає будь-яке число від 1 до 19. Той кому кинули м'ячик, має миттєво відгукнутися, назвавши число на одиницю більше, і знову кинути комусь

м'ячик, назвавши при цьому нове число. Заборонено називати число, що йде за тим.

Вправа «Шифрувальник»

Щоб прочитати зашифровані слова, необхідно в кожному горизонтальному рядку закреслити однакові літери.

а м м д а к р к т у ш г т ш
т о о а к м м р я у д а к я
я ш щ д щ ш д я а с п а о р т
с в о я к т т з н я з в к ц е

Вправа «Хто більше побачить?»

Запропонувати дітям уважно розглянути картинку і перелічити, що вони бачать на ній.

Вправа «Знайдіть помилку»

У цієї гри багато варіантів, які пропонуються відповідно до класу: знайти фігуру, яку поклали не на своє місце. Викладається декілька видів карток, підібраних за певними геометричними фігурами, проте серед трикутників лежить квадрат, між ромбами – прямокутник тощо;

Вправа «Буває – не буває»

Слід назвати якусь ситуацію й кидати дитині м'яча. Дитина має зловити м'яч, якщо названа ситуація реальна, а якщо ні, то треба м'яч відбити.

Заєць уміє літати; взимку холодно; на сосні вирости червоні яблука; у собаки народилися телята; мама пішла на роботу; потяг летить по небу; кішка хоче їсти; людина в'є кубло; яблуко – солоне; бегемот заліз на дерево; кішка гуляє по даху;

Вправа «Фігури»

Зображені фігури 3-4 види (трикутник, коло, квадрат, ромб). Усього 5—10 рядів по 10 фігур у кожному ряді. Фігури в ряду розташовані довільно.

Потрібно:

1. Розкласти фігури, як показано на зразку;

2. Розставити значки тільки у квадратах і трикутниках;
3. Поставити значки в ромбах і підкреслити всі квадрати.

Вправа «Викладання з паличок»

Матеріали: палички для рахунку, картка – зразок. Запропонувати дитині за зразком викласти візерунок чи силует із паличок:

- 1-й рівень складності – візерунки в один рядок;
- 2-й рівень складності – силуети, що складаються з 6-12 паличок;
- 3-й рівень складності – складніші силуети, що передбачають використання 6-13 паличок;
- 4-й рівень складності – складні силуети з великою кількістю деталей, що складаються з 10-14 паличок.

Інструкція: «Гляньте, що зображено на цій картці? Візьміть палички й викладіть із них такий самий візерунок. Під час викладання будьте уважні. Починайте роботу».

4.5. Ігри та вправи на розвиток пам'яті

Пам'ять дітей із ЗПР можна значно поліпшити за умови систематичної і цілеспрямованої роботи. Не слід займатися механічним тренуванням пам'яті, заучувати непотрібне або малозрозуміле. Дитина має розуміти те, що їй пропонують запам'ятати. Найбільші можливості для навчання прийомів осмисленого запам'ятовування дає класифікація. Наприклад, у процесі класифікації дитина створює групу «Взуття». Вибирає із запропонованих картинок ті, на яких зображені туфлі, капці, чоботи, сандалії тощо. Називає їх і дає їм загальну назву - взуття. Через деякий час класифікація йде вже подумки.

Ігри, спрямовані на розвиток пам'яті, сприяють розвитку цілеспрямованого процесу запам'ятовування, розширенню обсягу пам'яті. Діти пізнають раціональні прийоми осмисленого запам'ятовування і пригадування, вчаться встановлювати зв'язки між предметами.

Вправа «Подивися!»

Роздають 10 пар картинок, пов'язаних одна з однією за значенням. Треба розкласти картинки у два ряди, уважно розглянути і запам'ятати їх. Через 1 хв картинки правого ряду прибрати, а лівий – залишити без змін. Попросити дітей, дивлячись на картинки, що залишилися, назвати ті, які прибрати.

Вправа «Що змінилося?»

Пропонують картинку із зображенням 3-4 знайомих предметів і просять їх назвати. Потім – картинку із 7-8 предметами, і дитина має сказати, чи є серед них ті, які були на першій картинці.

Знайти показану фігуру серед 15 інших. Варіантів цієї гри може бути багато: з предметами, іграшками, геометричними фігурами, з кольоровими смужками тощо.

Вправа «Слухай і повторюй»

Простукати по столу певну кількість разів і попросити дитину відтворити почуте.

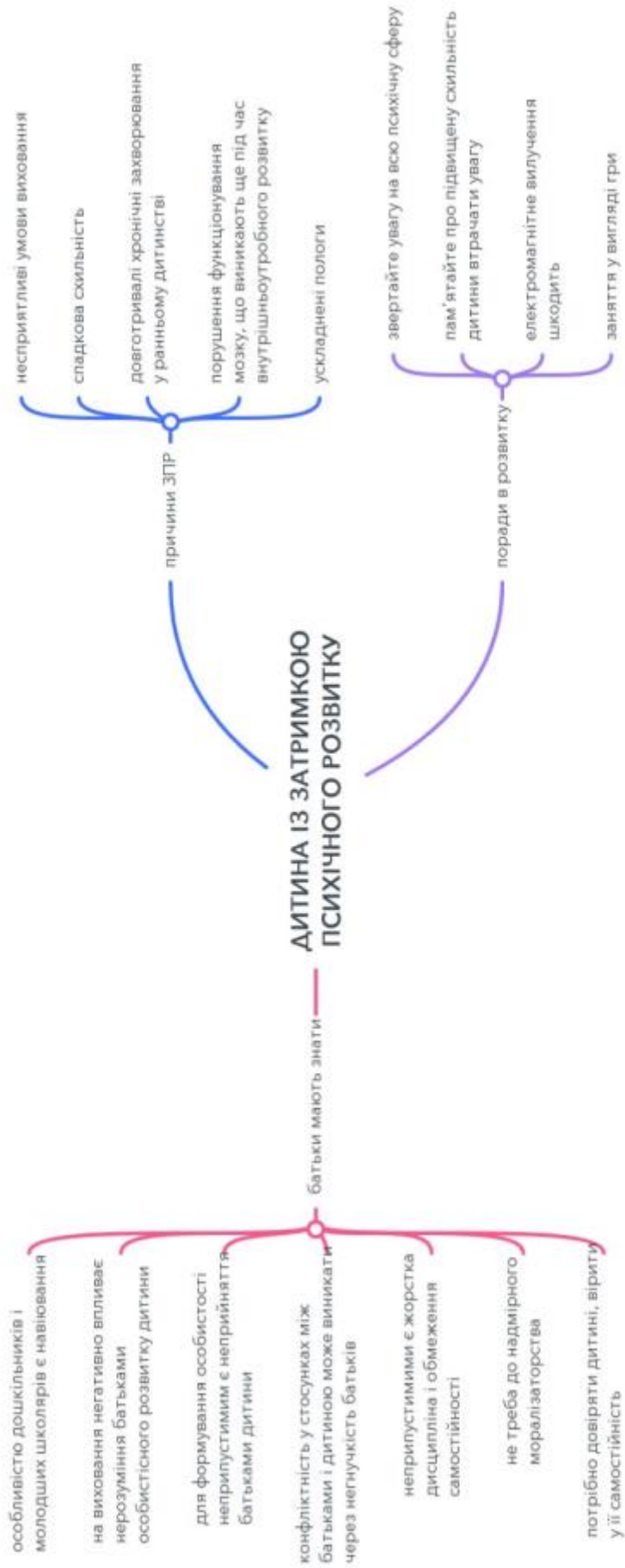
Вправа «Назви слова, які запам'ятав»

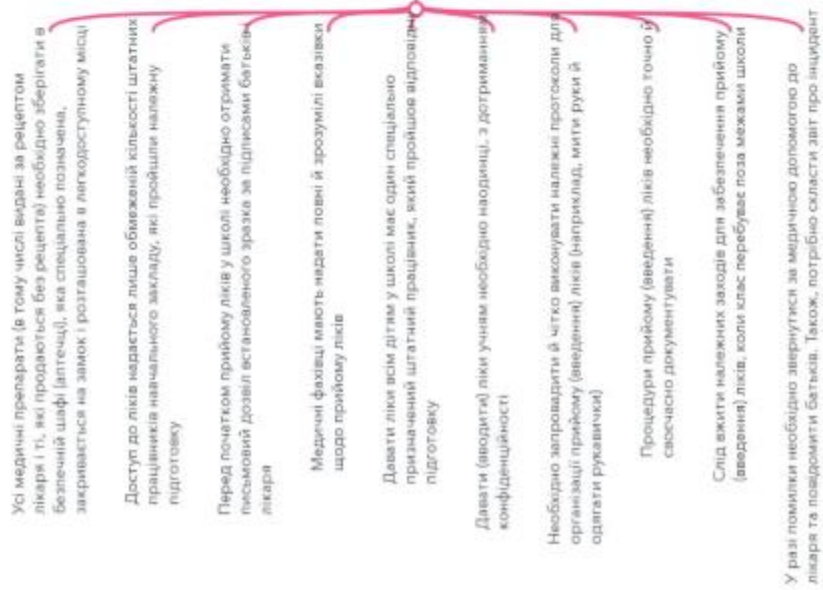
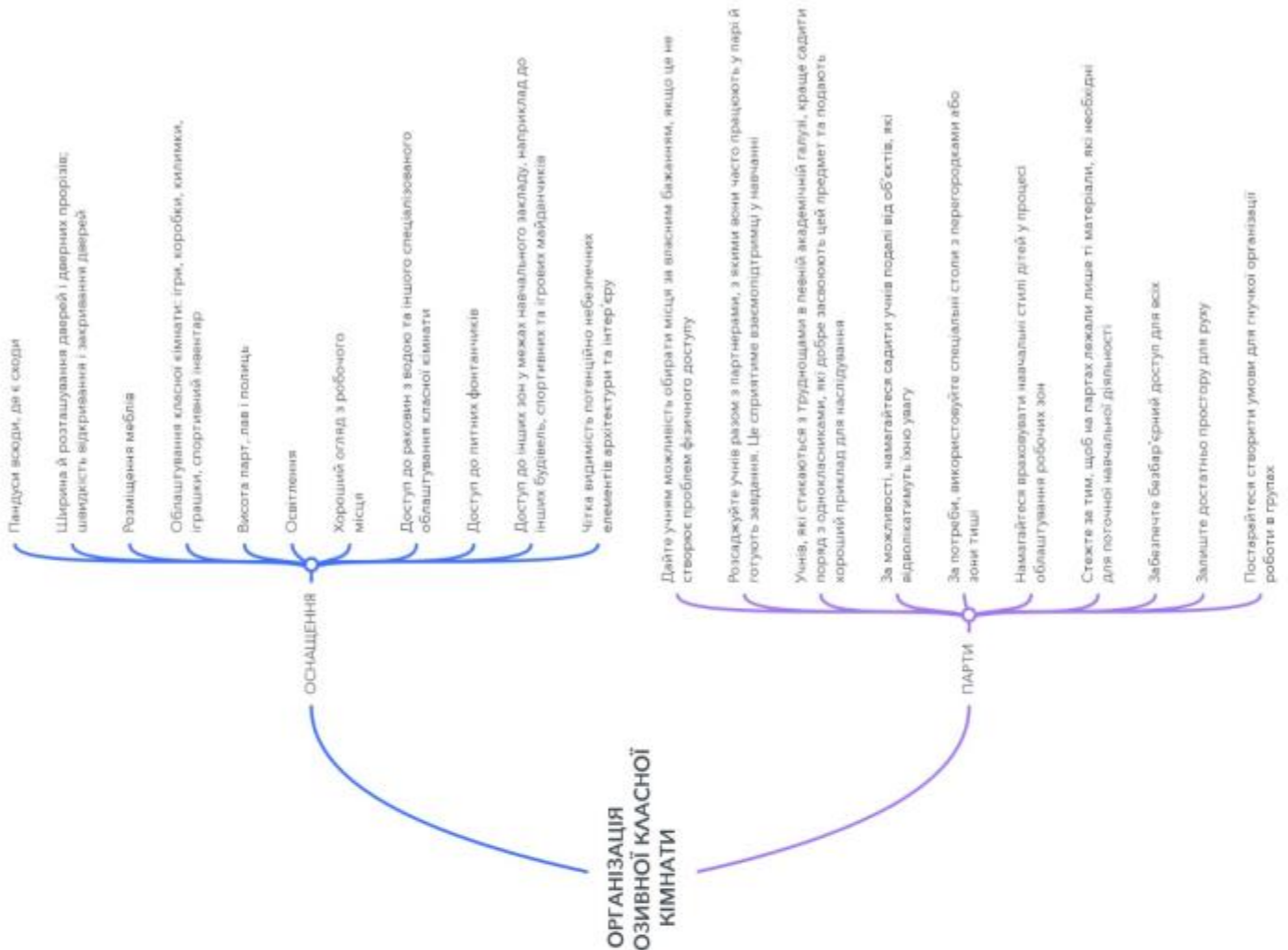
Дитині дають 5-10 картинок.

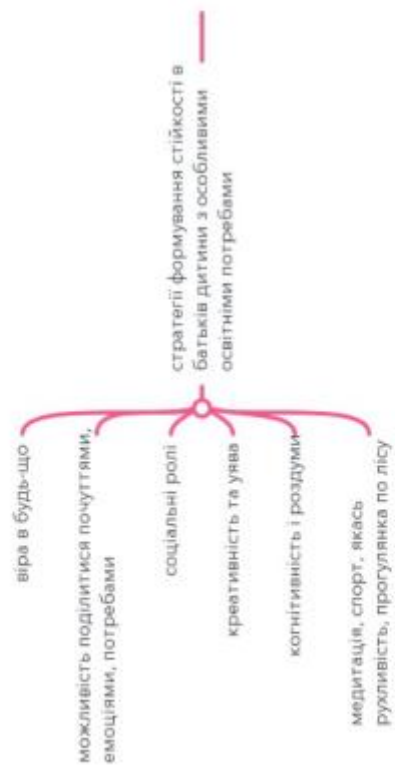
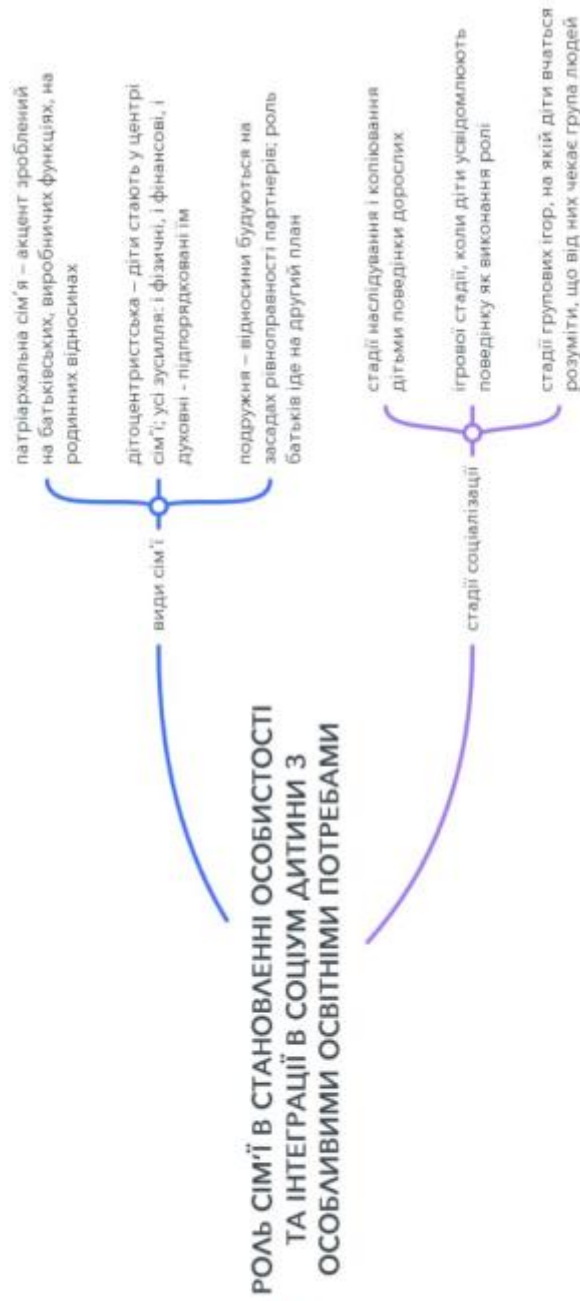
Завдання: прочитати слова, які треба запам'ятати, і до кожного слова підібрати відповідну картинку, щоб вона допомогла, і запам'ятати це слово.

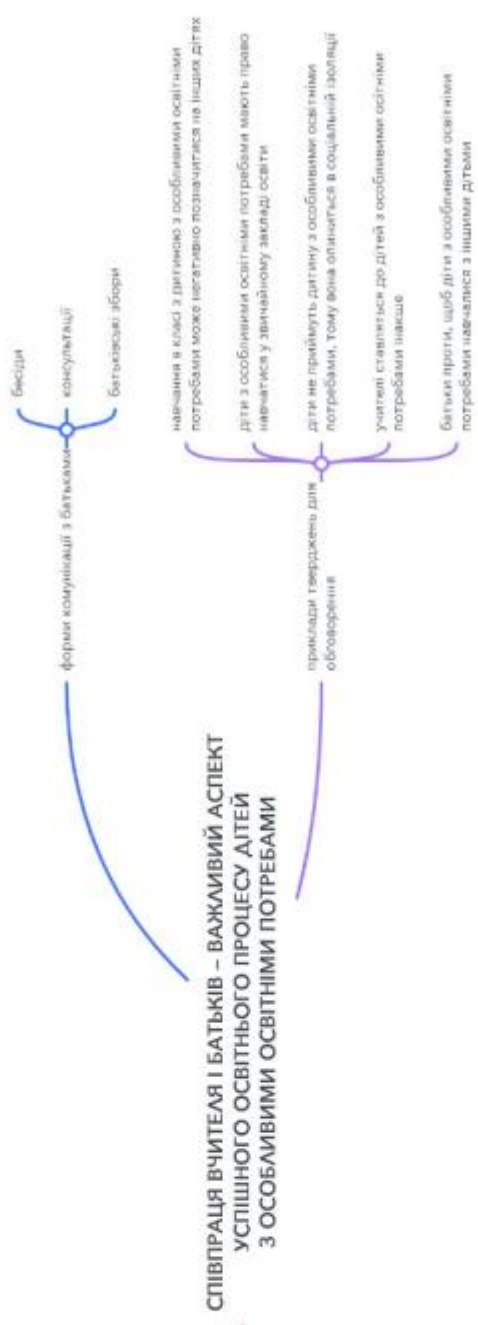
Картинки: лисиця, книга, сир, машина «швидкої допомоги», мітла, їжак. Слова для запам'ятовування: їжа, навчання, зоопарк, хвороба, робота. Через 20-30 хв після того, як дитина відібрала картинки, запитати, які слова вона запам'ятала.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ

надаємо батькам інформацію про те, що відбувається в класі, а саме, що зробила дитина, що в неї вийшло, а над чим треба працювати, що саме вивчається в класі, щоб батьки могли допомогти дитині

даємо батькам приклади для домашньої роботи, щоб батьки завжди могли допомогти дитині вдома

наголошуємо батькам про успіхи дитини, бо успіх дітей – це успіх батьків

у жодному разі не приховуємо від батьків поганих новин або неприємностей, батьки повинні знати, що відбувається в школі, як працюють і в їхніх дітей

не просто наголошуємо на проблемах, а пояснюємо, як ми збираємося уникнути та подолати її

поради для комунікації

Бесіди

консультації

Батьківська збірка

форми комунікації з батьками

приклади заходів для обговорення

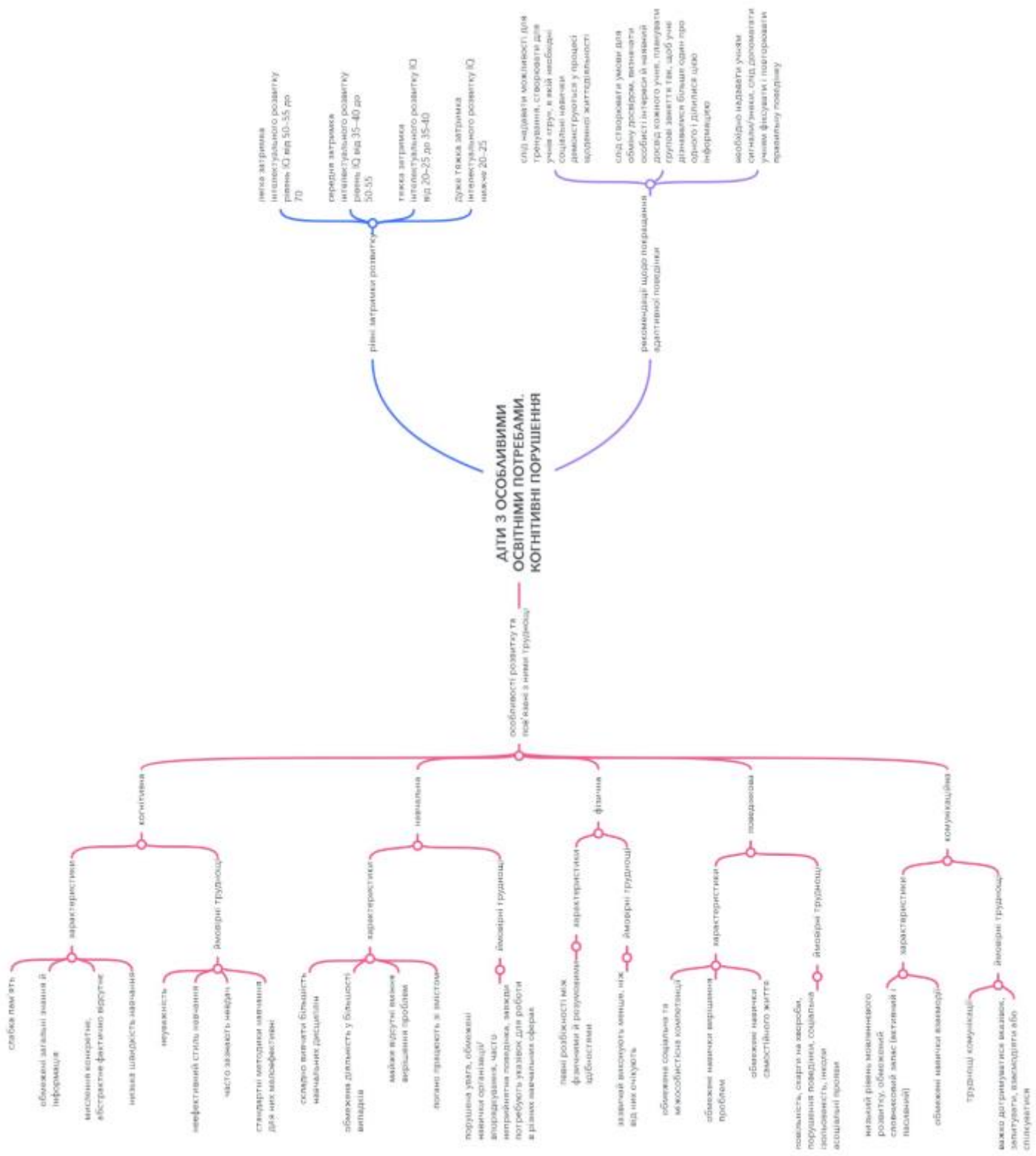
навчання в класі з дитиною з особливими освітніми потребами може негативно позначитися на інших дітях

діти з особливими освітніми потребами мають право навчатися у звичайному закладі освіти

діти не приймають дитину з особливими освітніми потребами, тому вона опиняється в соціальній ізоляції

учителі створюють до дітей з особливими освітніми потребами інше

батьки протидіють, щоб діти з особливими освітніми потребами навчалися з іншими дітьми

АЛГОРИТМ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Батькам прилаштувати дитину
до нового розпорядку

учителю на допомогу – помічник під час
онлайн-конференції для вирішення технічних
питань, а дитині – час для того, щоб звикнути

щоб досягти успіху в навчанні й
засвоєнні матеріалу, необхідно

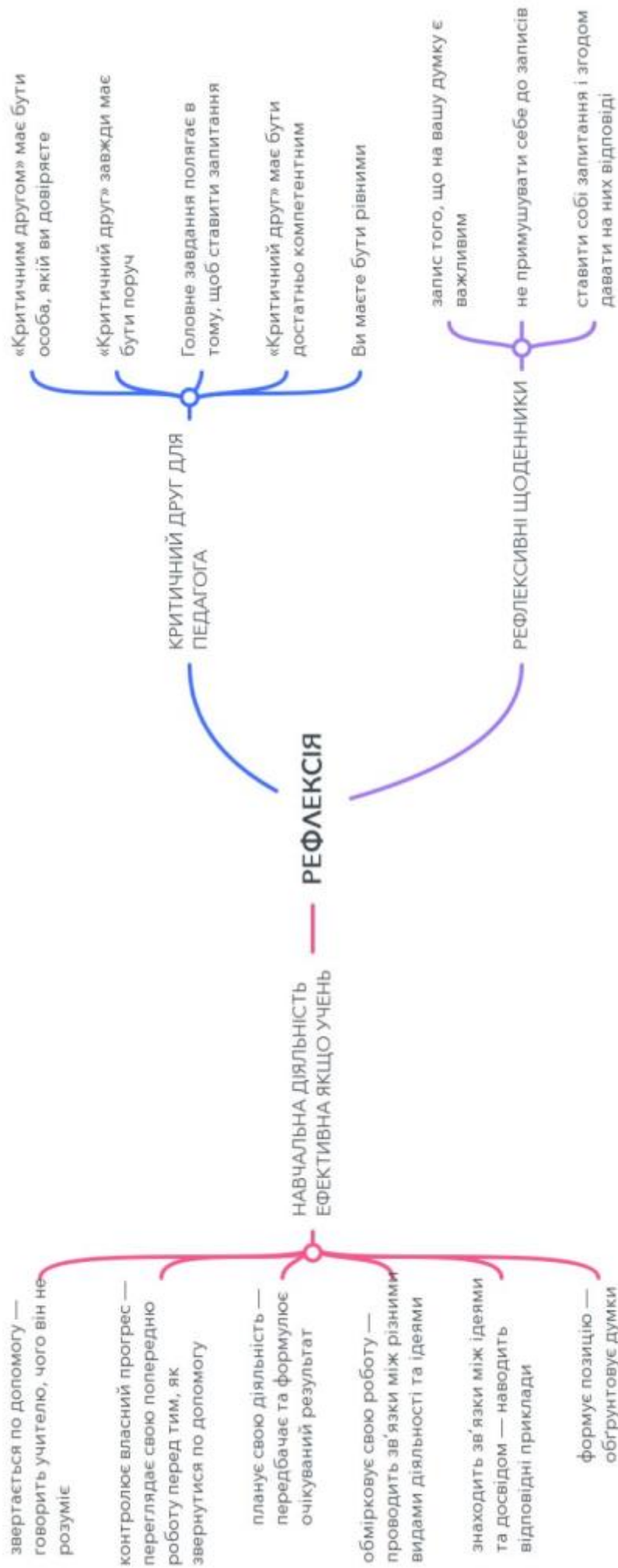
методи дослідження сім'ї дитини з
особливими освітніми потребами

спостереження за стосунками дитини з батьками,
реакції батьків на одержані від фахівців поради,
рекомендації, домашні завдання

аналіз шкільної документації

бесіда з дитиною та анкетування батьків

обмін думками між спеціалістами команди супроводу
дитини з особливими освітніми потребами

відкрите регулярне спілкування з батьками та дітьми;
 використання в спілкуванні зрозумілої (простої) мови;
 надання можливості самостійно вирішувати, якщо вірою
 вони можуть долучитися до процесу створення
 індивідуальної програми розвитку;
 інформування (телефон, листівки повідомлення (заявки),
 інші методи) про засрання групи індивідуальна програма
 розвитку та проблемні питання, які будуть обговорюватися;
 підтримка та підбадьорювання батьків для формування та
 отримання коментаря, особистої думки, ставлення в процесі
 створення індивідуальної програми розвитку;
 консультування;
 надання, за необхідності, роз'яснювального коментаря
 (пожежно) для кращого розуміння обміну школи від батьків

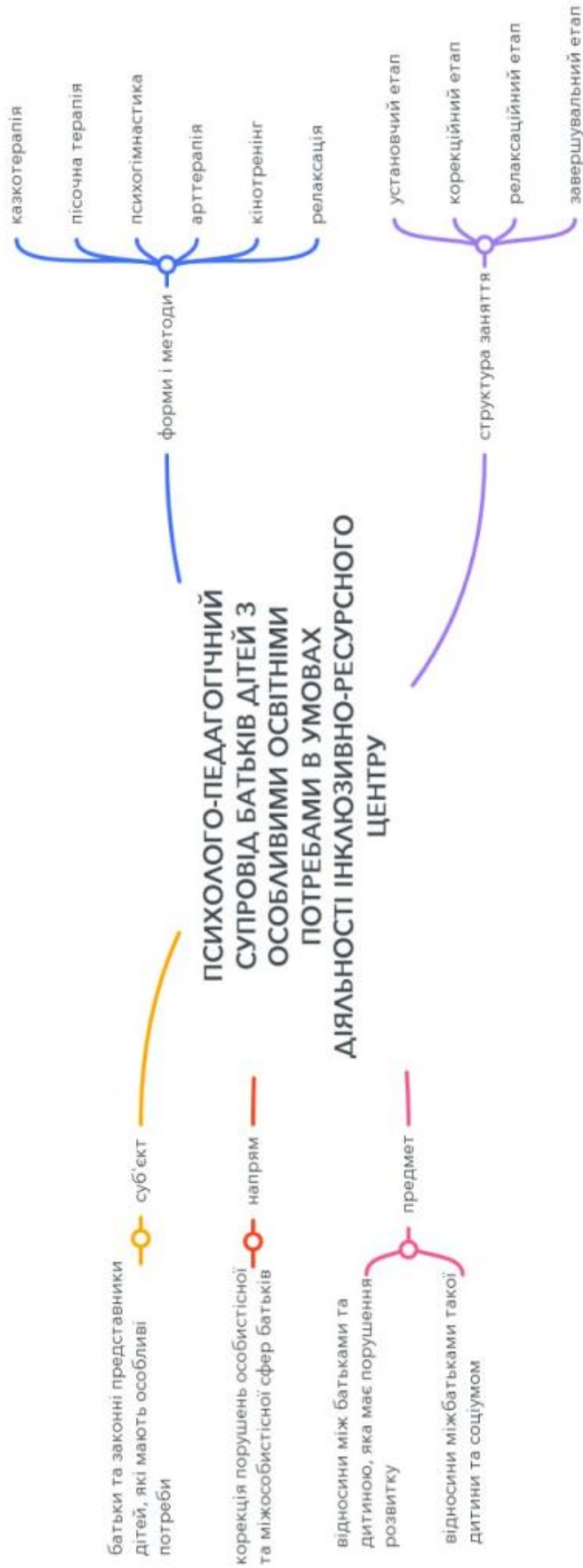
форми співпраці

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

сприятлива атмосфера, коли
 педагогічний колектив дружно
 налаштований і допомагає в
 усьому;
 постійне двостороннє
 спілкування між родиною дітей і
 школою;
 спрямовані батьків як колеги;
 здоровий мікроклімат у сім'ї, його
 тональність і загальна спрямованість;
 довіра до інших дітей, надана їм самостійності;
 чуйне ставлення дітей до найстарших
 членів родини – дідуса і бабусі;
 свідість усяк вимог дорослих у ставленні
 до дітей

фактори залучення батьків до
 активної участі

основні умови виховання дітей з
 особливими потребами

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О.І. Затримка психічного розвитку. Психолог. 2006. №7.С. 30-35
2. Войтко В.В. Затримка психічного розвитку в контексті наукових досліджень. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/952>
3. Войтко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку: [навчально-методичний посібник]. Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського». 2017.
4. Діти з затримкою психічного розвитку: характеристика, особливості психологічного супроводу: метод. реком. для методистів із психологічної служби, практичних психологів дошкільних навчальних закладів / уклад. Л.О. Кондратенко. Суми: РВВ КЗ Сумський ОППО, 2015.
5. Довідник для педагогічних працівників і батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами / авт. кол.; за заг ред. О.В. Царькової. – Мелітополь: Люкс, 2019. – 160 с.
6. Ілляшенко Т.Д., Бастун Н.А., Сак Т.В. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання: навчальний посібник для педагогів та шкільних психологів. К.: ІЗМН, 1997. 128 с.
7. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / уклад. Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.
8. Колупаєва А.А., Наконечна Л.М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків: Ранок, ВГ Кенгуру, 2018. 56 с.
9. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. К: «А. С. К.», 2012. 308 с.
10. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
11. Малина О.Г. Особливості психологічної допомоги дітям із ЗПР Збірник наукових праць. Проблеми сучасної психології. 2018. № 1 (13).
12. Махукова Т.В. Особливості складних синтаксичних конструкцій у мовленні дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Науковий

часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Серія 19. Вип. 23.

13. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч. посіб. Рівне, 2016. 141 с.

14. Омельченко І. Програма «Розвиток мовлення» для дітей із затримкою психічного розвитку: концептуальне підґрунтя та алгоритми реалізації. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. 4(80). С.41-51.

15. Полудень Л. Корекційно-розвивальна програма для дітей із затримкою психічного розвитку. Дефектолог. 2009. №11. с. 27-33.

16. Приходченко Т. Діти із затримкою психічного розвитку: які вони? Т. Приходченко Дефектолог. 2008. № 11. с. 24-28

17. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції: монографія. К.: Актуальна освіта, 2005. 246 с.

18. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 224 с.

19. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основи дефектології: Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1994. С. 61-77.

20. Соколова Г.Б. Розвиток лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд.. психол. наук. 2013.

21. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За редакцією В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-Матер, 2003. С. 264-265.

22. Старцева В.П. Особливості дітей із затримкою психічного розвитку у контексті проблеми соціально-побутового орієнтування. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип.65.

23. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н.З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.

24. Bharatraj J. *Indian Adaptation by A.J. Malin, enlarged*

edition. Syamsidtha Prakasan, Mysore: 1992. Vineland social maturity scale and manual. -

25. Char S.V. Primary education of mentally retarded children. *Special Education in India*. 1972:18-19.

26. Herlock E.B. Child Development. *McGraw-Hill International Editions – psychology series*. 1987

27. Ishatiah K. Sociological aspects of mental retardation. *International Journal of Mental Retardation*. 1976;9:77-82.

28. Kishwar, Kamal S. A comparative study of the mentally retarded Indian Journal of Mental Retardation. 1981;14:13-18.

29. Kulsrestha S. K. Stanford Binet Intelligence Scale and manual. *Hindi Adaptation (Under third revision) Manas Seva Sansthan Prakashan, Allahabad*. 1971

30. Kumar I, Singh AR, Akhtar S. Social development of children with mental retardation. *Ind Psychiatry J*. 2009 Jan;18(1):56-9. doi: 10.4103/0972-6748.57862.

31. Matson I.L, Barmburg J.W, Mayville, Khan I. Seizure disorders in people with intellectual disability. An analysis of differences in social functioning adaptive functioning and maladaptive behaviours. *Journal of Intellectual Disability, Research*. 1999;43(6):531-539.

32. Nathawat S. S. Identifying limitations and gaps in the development of clinical psychology. *Indian Journal of Clinical Psychology*. 2001;28(2):164-172. Sept.

33. Pati N. C, Parimanik R. Social development of children with mental retardation. *Indian Journal Mental Health Disabilities*. 1996:22-24.

34. Pelegano JP, Healy A. Mental retardation. Part II. Seeing the child within. *Fam Pract Recertification*. 1992;14:58-71.

35. Tyler CV, Bourguet C. Primary care of adults with mental retardation. *J Fam Pract*. 1997;44(5):487-94.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Перелік програм поро боті з дітьми із ЗПП
<https://oplatforma.com.ua/article/2112-perelk-program-dlya-roboti-z-dtmi-z-zpr>
2. Ігрова платформа із різноступеневими завданнями для розвитку уваги, пам'яті, мислення (українською):
<https://logiclike.com/uk>
3. Портал, де можна генерувати навчальні завдання різної складності (українською):
<http://samouchka.com.ua/ukr/>
4. Інтерактивні завдання для дистанційного навчання для роботи з дітьми з ООП, у т.ч. з ІІ та ЗПП (може знадобитися переклад)
<https://www.parentingnh.com/virtual-activities-education-and-support-for-parents-withspecial-needs-children/>
<https://www.funbrain.com/pre-k-and-k-playground>
<https://www.do2learn.com/games/learninggames.htm>
https://www.adaptedmind.com/MathWorksheets.html?campaignId=893890531&gclid=EAIaIQobChMIgO_I242F7QIViTvGCh2gL_A2NEAEYASAAEgL-NfD_BwE#gl
математика (англійською, 1й місяць безкоштовно)
5. Де підглянути ідеї для роботи з дітьми з ООП, у т.ч. з ІІ та ЗПП (може знадобитися переклад)
<https://www.pinterest.com/letsticktogether/special-needs-children-activities-for-all/>
<https://www.specialneeds.com/categories/activities/learning-games?page=1>
<https://www.youtube.com/watch?v=lmRPJdPo8rE>
<https://www.help4special.com/index.php/educational-tips>
<https://www.youtube.com/watch?v=O0xdaCEqrU0>
про адаптації та модифікації
6. Портали про СД
<https://downsideup.org/specialistam/metodicheskie-materialy/>
<http://xn----htbbacspqbg6av3dzc.xn--p1ai/>
<https://www.facebook.com/downsyndrome.org.ua/>
7. Корекційно-розвиткові програми по роботі з дітьми з ООП
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>
<https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/>
<https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/>